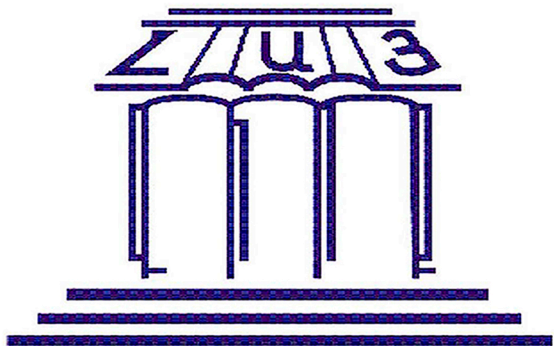

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ու չ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ԼԱՅԻՍ ՍՈՒԴՐԱԲՍ

ՄԵՐ ՈՒՂԻՆ

Վ Ե Պ

ՄԻ ՀԵՂԵՓՈՒԾԿԱՆԻ ԿՅՈՆՔԻՑ

1002
5961

№ 241

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԳՉՈՒԹՅՈՒՆ
1925

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏ. ԽՈՐՀ. ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Պրոլետարներ բոլոր լեհերներին, միացե՛ք:

ԼԱՑԻՍ ՍՈՒԴՐԱԲՍ

19 NOV 2010

89171

U-77

պր.

ՄԵՐ ՈՒՂԻՆ

Վ Ե Պ

ՈՒ ՀԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆԻ ԿՅՈՆՔԻՑ

Թարգմ. Դեր. Դեմ.

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1925

ՄԵՐ ՈՒՂԻՆ

1. ՄԱՐԴ ԾՆՎԱԾ Ե ԱՎԵԼԻ ԼԱՎ ԿՅԱՆՔԻ ՀԱՍԱՐ

Նա 13 տարեկան էր, յերբ առաջին անգամ լսեց սոցիալիստ բառը:

Յեվ զարմանալի չէ: Ախր այն խուլ, յեռ ընկած վայրում, ուր մարդիկ ծնվում, ապրում, մեռնում էյին ու չէյին լսում, չէյին ասում պոլիտիկա՝ վճռեղ պիտի նա ծանոթանար պոլիտիկայի հետ:

Բայց դեհ, պատահեց, վոր նա լսեց այդ բառը— սոցիալիստ:

Յեվ դա պատահեց այն ժամանակ, յերբ նա արդեն հինգ տարի դպրոցումն էր:

Հինգ տարի վարժապետները լցնում էյին նրա գլուխը յերկնային ու ցարական բնակավայրերի մասին, ստիպում էյին անդիր անել կայսրների թագավորումները: Բայց ինչ կասես, վոր վոչ մի դասի ժամանակ, վոչ վոք մի անգամ չասաց սոցիալիստ բառը:

Իսկ նա գյուղացի աղքատ մշակի տղա յեր: Ութը տարեկան էր, հագիվ էր տեղիցը վեր կենում, վոր նա սրա-նրա տանը հովիվ էր և ձմեռվա համար ապրուստ էր ճարում, վոր կարողանա ուսումնարան գնալ:

Յեվ մինչև անգամ նա, այդ գյուղացի պրոլետարը զրա մասին վոչինչ չըզիտեր:

Ահա այդպիսի գարհուրելի խավար էր, վորով

պաշարել էյին աշխատավոր ժողովուրդին նրա տիրապետները:

Իսկ նրանց ընտանիքը վերջիններից չեր: Նրա հայրն էլ, մայրն էլ գրաճանաչ էյին, այսինքն՝ տպած բաներ կարդում էյին, դեռ հայրը մինչև անգամ դողդողուն ձեռքով ծուռտիկ տառեր եր շարում թղթի վրա:

Իսկ մայրը հենց մի գլուխ այս եր ասում վորդուն.

—Վորդի, դու պիտի ավելի լավ կյանքի համար ապրես: Ուսում առ, սովորիր, վոր հարուստների ձեռքին սորուկ չըմնաս:

—Իմանում եմ:

—Իմանում եմ,—ասում եր նա այդպիսի դեպքերում:

Այո, նա ուզում եր մարդամեջ դուրս գալ, մարդ դառնալ:

Մայրը այդպես եր պատվիրել նրան:

Ասենք մայրը այս բաները պիտք է լավ իմանար: Նա իր կաշու վրա յեր փորձել աղաների լծի բոլոր ծանրությունը և վաղաժամ գերեզման մտավ՝ չըզիմանալով տաժանակիր աշխատանքին:

Նա այդ բանը վճնց կըմոռանար...

Կասես ահա հենց աչքի առաջն է այդ ճնշող պատկերը.

Յերկար ամառ ուրվա ուշ յերեկո: Նա վաղուց արդեն անկողնի մեջ է: Մայրը դեռ տուն չի յեկել: Սղա-պարոնի գործից հետո, իր ընտանիքի հոգսն և քաշում: Կես գիշեր և դառնում, վոր վերջապես դուռը բաց և անում և ներս և մտնում մայրը: Իսկ վաղը ա-

ռաժոտվա ժամը յերեքին նա արդեն խոտհարքում պիտի լինի:

Բայց ի՞նչ և պատահել նրան: Ինչո՞ւ չի պատկում: Մոտենում և դռանը, տասն անգամ բաց ու խուփ անում:

—Մայրիկ, ի՞նչ ես անում:

—Ի՛նի, վորդի, քնի:

Բայց նրա քունը չի տանում: Նայում է աչքի տակով և տեսնում է, վոր մայրը ձախ թևը կոխել և դռան արանքը, իսկ աջով սխմում և դուռը:

—Մայրիկ, եդ ինչու համար ե:

—Սա անում եմ, վոր ցավն անցնի, վորդի: Բանելուց ձեռքերս թափվում են: Յավից են, մի թևս կասես իմը չըլինի:

—Իսկ վոտնե՞րդ ինչու յես բանջարով ձաղկում:

—Դրա համար, բալա ջան, դրա համար:

Ապա այդ բաները նրա մտքից կընկնեն:

Վճչ, վճչ մի ժամանակ:

Նա ուսում պիտի առնի և մարդամեջ դուրս գա: Յե՛վ ահա նա դպրոցումն է: Ամառը՝ բանում և գյուղացի տերերի մոտ, իսկ ձմեռը՝ դպրոց և գնում:

Կրժում և քարթու հացը, վրան տաք ջուրը խըմում, բայց ուսումից յետ չի մնում:

Նա ուզում է ավելի լավ կյանքի համար ապրել, բայց:

Վորպեսզի չըլինի սարսափելի աղքատություն, տղետ աշխատանք, վոր գործատերը չըկարողանա յեղեսի՞ր թքել ու վոտի տակ արորել քեզ շան լակոտի պես, վոր պատուհանից յերեցող այն հասուն, սևորակ

քաղք ախորժակդ չըզրզուի ու ընկնի մենակ գործատերի զավակների բերանը:

Բայց վճնց անես, վճրտեղից սկսես:

Նա առ այժմ մի ճամբա մենակ գիտե—մոր կը տակը՝ սովորել:

3. ՆՐԱՆՔ ՍՈՑԻԱԼԻՍԵ Ն

Յեվ ահա հինգերորդ ձմեռն է, վոր նա դպրոցումն է:

Հինգ տարի շարունակ նրա վարժապետները կըրկընում էյին, վոր մարդիկ պիտի ապրեն այն պատվիրաններով, վոր տեր աստվածը տվել է Մովսեսին Միսր սարի վրա:

Այդ պատվիրանները տասն են, և նրանք ազատում են տասը մահացու մեղքերից, տասը հանցանքներից:

Այո, նա գիտեր, վոր կան տասը հանցանքներ: Ասենք թե վոչ նա գիտեր, վոչ թե հասկանում եր, այլ այդպես էյին սովորեցրել նրան:

1902 թվի դարնանն եր: Ծառերն արդեն կանաչել էյին, և ուսուցիչները շտապեցին կարգի բերել մրգի այգիները, վոր աշակերտների աշխատանքի համար ոգտավետ էյին:

Մրգի այգին ընկած եր ճամբի յերկու կողմը, այնպես վոր յերեսաների աչքից վոչ մի ճամբորդ չեր պրծնում:

Յեվ ահա, այդ դարնան իրիկնաշահին յերեսաների ուշը գրավեց մի արտասովոր տեսարան. ճամբորդ քշում էյին ձեռնակապերով կապած յերկու մարդու:

Ուրյադնիկը ձիով եր գնում, իսկ այս յերկուսը

ծանր քաշ են տալիս փոշոտ վոտները: Իսկ ձեռնակապերը զըրնգում են, զըրնգում...

Հանկարծ յերեսաներից մինը ճանաչում է նրանց.

— Դրանք հարևան շրջանի վարժապետներն են:

— Վարժապետները:

— Վարժապետները:

— Բա ինչու յեն դրանց քշում բանտարկյալների պես:

— Ձեմ իմանում:

— Ապա վարժապետից հարցնենք:

— Հարցնենք:

Հարցրին և անհասկանալի պատասխան ըստանցան:

— Նրանք շղթայված են նրա համար, վոր սոցիալիստ են:

— Իսկ սոցիալիստն ի՞նչ բան է:

— Սոցիալիստները ամենաչար հանցավորներն են, նրանց պետք է շների պես կոտորել:

— Բա վոր դրանք հարևան ուսումնարանի վարժապետներն են:

— Այդ վոչինչ: Նրանք սոցիալիստ են: Նրանց չարդախում արգելված գրքեր են գտել:

Այսպես ասաց կրոնուսուց վարժապետը:

— Իսկ առաջ ինչու նա այդ բանը մեզ չի ասել:

— Պատվիրանի մեջ չըկա այդ բանը:

Ապա աստված առաջուց այդ չըգիտե՞ր, չե՞ր նախատեսել:

— Ասել ե՛ առաջ այդ տեսակ հանցանք դեռ չըվար:

— Բա վճնց թե: Ձե՞ վոր աստված ամենազեւ է:

— Սուս կաց, վարժապետը գալիս է:

—Շերությունից խելքը պակասացրել է, հը՛ հը՛ հը՛...

—Սոս կաց:

—Եդ ո՞վ է խելքը պակասացրել:

—Աստված:

—Իսկ յեթե աստված իսկի յել չկամ:

—Դո՛ւ ինչ ես ասում, գովել ես: Այ թե եդ բանը վարժապետը կիմանա:

Նրա հավատը դեպի աստված հիմքից խախտվեց: Իսկ սոցիալիստների մասին նա դեռ վոչինչ չէր իմանում:

Հետաքրքիր է մի տեսակ, թե եդ ի՞նչ գրքեր են, վարոնց համար նրանց բռնել են:

Հը՛:

Բայց վո՞րտեղ ճարես:

Բա վոր հանկարծ բռնե՛ն:

Դատարկ բան: Իսկի յերեխաներին կըբռնե՛ն:

Ապա մի գնանք չարդախը լավ քրքրենք, ահա՛ նենք մի բան մնացել է:

Հը՛:

Դատարարի գանգը ընդհատեց՝ նրա մտածմունքը:

Բայց՝ ինչ ուզում է լինի՝ նա կըհարցնի՝ վարժապետին, թող բացատրի, թե այդ ի՞նչ հանցանք է՝ սոցիալիզմը:

Հարցրեց, բայց վարժապետը չուզեց բացատրել: Կարճ կտրեց:

—Լռի՛ր:

Լավ, վնաս չունի, ինքը կիմանա: Յեկող աշնան նա միտքը դրել է քաղաք գնալու:

Այնտեղ այդ կիմանա հաստատ:

Այ թե բանն ինչու՞մ եր: Ո՞վ կարող եր առաջ իմանալ այդ բանը:—

Սոցիալիստները ամենաչար հանցավորներն են:

Այդպես ասավ ավագ ուսուցիչը:

Ասենք նա այն ել ասավ, վոր աստված կա:

Տեսնես իսկապես նա գիտե՞, թե սոցիալիստն ինչ բան է:

Իսկ յեթե սոցիալիստների բանն ել այնպես է, ինչպես աստվածը:

Այո, ապա թող վարժապետն ասի՝ գիտե՞ ինչ բան է սոցիալիստը: Ինչո՞ւ չըպիտի ասեր, յեթե իմանալ, թե ինչ բան է:

Ասել է՝ չի իմանում:

Բայց ինչ ել վոր է՝ այն բռնվածները հանցավոր եյին՝ յեթե նրանց տանում եյին:

Այո, հանցավոր եյին:

3. ՅԵՍ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏ ԵՍ

Նա ուզում է մարդամեջ դուրս գալ:

Դրա համար նա մի ճամբա գիտեր-ուսումնարանը:

Բայց նրա այդ միակ ճամբան նրա առջև հիմա փակում են:

—Դու ուսման վարձ չես բերել, դրա համար ել հետևյալ կուրսը չես ընդունվի:

Ի՞նչ հիմարն է յեղել նա մինչև հիմա: Ի՞նչպես նա առաջ չէր տեսել, վոր գիտությունը հարուստների համար է:

Իսկապես, վորտե՞ղ պիտի տեղավորվեն նրանց վորդիները, յեթե գյուղական աղքատ մշակները դուրս գան մարդամեջ: Ո՞վ պիտի այն ժամանակ աշխատի նրանց համար:

Քանն այդպես եր յեղել, հա:

Այ, հիմի վոր հասկանում ե: Լավ, նա ցույց կը-
տա այդ հարուստներին:

Հապա, ապա:

Շոր-մոր հավաքում, կապում ե ու յալլա քաղաք:

Ել գյուղում չի մնում: Հերիք ե իր մանկություն-
նից վեց տարի նա տվեց այդ մոխրագույն աղա-պա-
րոններին:

Վեց տարի, ե, վեց տարի:

Ել հիմի հերիք ե:

Մնա ըստով, գյուղ. մնաք բարով, մոխրագույն
աղա-պարոններ, մնաք բարով ուսումնարան և կրոնու-
սույց վարժապետ:

Մնաք բարով:

Յերկու որից հետո արդեն նրան քաղաքը ըն-
դունում ե փողոցների խլացնող վորտներով և սուրիչ-
ների ծակող ճիչերով: Նրա առջև, սալահատակի վրա-
յով, կարճ ու հաստիկ տղան, ճկունով քաշ ե տալիս
բեռան սայլակը: Ահա մի ուրիշն ել, վտանները հաղիվ
ե փոխում, զամբյուղը շալակին՝ ամաններով լի:

Այս ե յեղել քաղաքը, հա:

Յեվ ահա նրան խորհուրդ տվին աշկերտ մտնե-
լու կահագործ քեռու մոտ:

Ասել ե՝ ինքն ել պիտի սայլակներ քաշ տա: Այս-
թե ինչ տեսակ ե յեղել այդ յերգված քաղաքը:

Ասել ե «մերից յեկանք՝ մըջուրն ընկանք»: Այս-
տեղ միտն ընկավ հին ժողովրդական յերգը.—

Ռիգա, քաղաք անվանի,

Վերջը յեկա տեսա քեզ.

Չորս բոլորդ թումբ ու ճումբ,
Ինքդ ջրում կորած ես:

Ռիգա, քեզ ո՞վ ստեղծեց,

Ռիգա, քաղաք հրաշալի,

Լիֆլանդացի՞ն գերի-ճորտ,

Պայտ—յերկաթը ձիերի:

Խոտե տրեխով յերեք հետ

Ռիգայի շուրջ շրջեցի,

Ինձ ուղեցին շղթայել

Աղաները Ռիգացի:

Հենց աքլորը ձեն տվեց՝

Վեր թռա ու ճղեցի,

Աղա, շղթա, գերություն

Վողջ հետևում թողեցի:

Այսպես, ելի՛, իսկ և իսկ՝ «մերից յեկանք՝ մըջ-
ջուրն ընկանք»:

Ինչ վոր ե, ավելի վատ բան չի լինի:

Ահա և քեռու մոտն ե:

Նրան տվեց իր մոր վերջին խնայությունը—հինգ
ռուբլին վոսկով: Դրա տեղ քեռին առժամապես թույլ
տվեց նրան մնալ իր մոտ և փորձել՝ տեսնե՞ք իր քը-
րով վորդին խառատության համար ե, թե վոչ:

Բայց քրոջ վորդին խելքը-միտքը գրգին ե աը-
վել, դեռ կապեր հաստատել անաստված վարպետի ոգ-
նականի հետ:

Չե, իրան այդ տեսակ աշկերտը պետք չի: Պետք
ե պոչը խուզել:

Յեվ տղային տալիս ե խանութ՝ աշկերտության:
Թող հեռու մնա անաստված վարպետի ոգնականից
վոր չըփշանա, հեռու գնա իր սուփրից, ինքը պարապ
հացակերի գլուխ չունի:

Չուր տեղը չե, վոր ինքը առաջ տարի ապրից

քաղաքում և խառատ արհեստանոցի տեր դառալի: Նա գիտե, թե ինչպես պիտի վարվել այդ քոստոնների հետ:

Բայց տղան վարպետի ոգնականին հետ ունեցած կապը չի կտրում: Նրանք ընկերացան: Ընկերացան հենց առաջին իրիկունը: Մեկը գյուղի սրտուկն է, մյուսը՝ քաղաքի: Յերկուսն էլ մի մտքի յեն—մարդը ծընված է ավելի լավ կյանքի համար:

Տարրերնակ մարդ էր այդ վարպետի ոգնականը: Տերեկը արհեստանոցում իր 10 ժամվա աշխատանքը տալիս էր վարպետին, իսկ յերեկոյան հենց նույն արհեստանոցում առնում էր մի գիրք ու սերտում, սերտում ամբողջ գիշերը:

Դուներ տանում է թե չե՝ ձեռաց մուգ թեյ է խըմում: Իսկ յեթե այդ էլ չի ոգնում, գլխիվայր է կանգնում կամ ծանր ըմբռնմամբ է անում:

Յեվ այ թե ուժ ուներ այդ կուզիանը. յերեք փթանոց կշաքարը մի ձեռով հանգիստ կըբարձրացնե՞ր՝ ողում կըբռներ, կամ վոսով կըբռներ, կըղներ ձեռքի թաթին ու կըբարձրացներ ողը:

Իգուր չէր ջահել ժամանակ ջաղացպանի ոգնական յեղել: Վեց փթանոց ջվալը ուսած՝ ազատ բարձրանում էր հողմաղացի յերրորդ հարկը:

Հենց դրանից էլ նա կուզիան դառալ:

Բարեկազմ, առողջ, պնդակալմ էր և դառալ կուզիան: Իր տիրոջ ազահությունից էր, վոր ափսոսում էր մի քանի ուրբի ծախսել բարձրացնող մեքենա շինել տալու համար:

Ջահելին չէր ափսոսում:

Վոչ, Ձե՛ վոր սա նրա դավակը չէր:

Յեվ անա սա կուզիան է: Այդ ագահ մարդու յեռիսից:

Ի՞նչ կասեք սրան:

Ե՛, նա այդ բանը չի՛ մոռանա: Նա ցույց կըտա այդ վարպետներին, վոր նա յեկ մի բան կարող է անել:

Այ, մի անգամ խառատների գործադու էր. բոլոր գործիքները, դադգահն էլ հետը դուրս բերեց փողոցը:

Այդ տեսակ մարդ էր խառատ վարպետի ոգնականը, այդ կարճահասակ, կուզիան մարդը:

Յեվ նրանից վախում էին:

Հիմիկվա տերը նրան պահում էր լավ բանելու համար: Ի հարկե, հետն էլ հաշվում էր, վոր այդ «սատանան» իր շնարունը չի կեղտոտի, և մի գեղեցիկ որ դադգահն փողոց չի տանի կոտորած մասերով:

Նա յեկ իրա համար խելք ուներ, այդ տերը, վոր մարդ էր դառել՝ դուրս գալով հոտաղությունից: Նա գիտեր, վոր ծառայողին լավ կարելի չէ քամել ալելի խաթրով, քան թե ուժով:

Բայց այդ տիրող խաթրն էլ չափ ուներ:

Մի անգամ էլ այնպես պատահեց, վոր Պյոտրը չարդախից տախտակները վեր բերելիս սանդուխքով միտսին սայթաքեց, ընկավ և դոտների ջլեբը լայնացան: Տերը ուղել էր խնայություն անել, սանդուխքը բռնող մարդը չըպահել: Դրանից էլ առաջ յեկավ անբախտությունը, Սաքոն բանից—գործից ընկավ յերկար ժամանակ:

Հիմի կասեք, թե տերը նրան սկսեց բժշկել:

Վոչ, նա այդքան պարզամիտը չէր: Նա հաշմանդամ պահելու շատ գլուխ չունի:

Վոչ, նրա տունը անկեկանոց չէ:

Ձի կարող աշխատել, թող գնա կորչի:

Ու Սաքոյին դուրս վոնդեց արհեստանոցից. ախր,

խնչպես կարող ե նա թույլ տալ, վոր նրա արհեստանոցում հիվանդը պառկի ու գործին խանգարի:

— Ինչի՞ յեր վեր ընկնում, — այդպես եր դատում տերը:

Պյոտրն ել իր յեղբոր և յերիտասարդ ընկերոջ ոգնությամբ տեղափոխվեց քաղաքի ծայրամասը և մի կերպ տեղավորվեց փայտե տնակում՝ սպասելով առողջանալուն:

Այդ ամենը մեր ջահել տղայի աչքի առաջ եր տեղի ունենում: Նա հենց քաղաք գալու առաջի որերից սկսեց ակնատես և մասնակից լինել աշխատանքի և կապիտալի կռիվին: Նա դիտում եր այդ կռիվը նրա ամենազգվելի արտահայտությունների մեջ:

Սաքոն բանվոր եր և պայքար եր մղում բանվորական ուժի կրճատման համար, աշխատավարձի բարձրացման, աշխատանքի ավելի լավ պայմանների համար: Յեվ, տարորինակ բան, այդ յերիտասարդը **աստիճան վրա հույս չեր դնում**: Նա այդ պառակ հրեական աստծուն բերնից յեկածը ասում եր:

Սա անսահման ուրախություն եր պատճառում մեր ջահել-տղային: Չէ՞ վոր նա յերեք տարի սրանից առաջ նույն բանը մտածում եր աստծու մասին:

Հիմի այստեղ նա գտնում եր իր մտքերի հաստատումը. —

— Մարդիկ իրանք են ստեղծել աստծուն, իրանք են նրան հնարել: Վերջն ել նրա պատկերը կախել են իրենց խրճիթների անկյունում և ճակատները դեմին դարկել:

Այդպես եր ասում կապը կտրած վարպետի ոգնականը:

Յեվ նա հույսը չեր դնում աստծու վրա:

Վոչ:

Նա ինքն եր աշխատում, վոր իր կյանքը ավելի լավ դարձնի: Նա այդ սովորեցնում եր ուրիշներին ել: Ամեն իրիկուն նրա մոտ տնկվում եր բանվորներից վորեն մինը: Յեվ նա նրանց համբերությամբ սովորեցնում եր թե գրել-կարդալ և թե քաղաքականություն:

Դրա համար փող չեր վերցնում:

Փող չեր վերցնում:

Դա իսկի նման չեր իր մինչև հիմի տեսածներին:

— Եղ հարուստներն են հնարել գիտելիքների մոնապոլիան, վոր աղքատները խելքի չըգան, ու վերջը իրենց թամբերից վեր բերեն: Բոլոր դասագրքերն ել այնպես են կազմած, վոր հասարակ մարդը չըհասկտանա, վոր առանց **ուսուցչի՝ չըկարողանա սովորել**: Բայց, սպասիր, ինչ ուզում ե լինի՞ յես **կավարտեմ բարձրագույն դպրոցը** և այն ժամանակ նրանց ցույց կըտամ: Ուսումը ամենքի համար ձրի, դասաւորքերը ամենքին հասկանալի: Հենց այդ պիտի անեմ:

Այդպես եր ասում այդ խիզախ վարպետի ոգնականը:

Այո, նա հույսը չեր դնում վոչ աստծու, վոչ հարուստների, վոչ ել ինտելիգենտների վրա:

Վոչ ել մինչև անգամ թագավորի վրա:

Ահա այս բանը մեր ջահել տղան չեր հասկանում:

Մինչև անգամ թագավորի վրա:

Չէ՞ վոր թագավորը ամենակարող ե, հարուստ, ուժեղ, արդար:

Յեվ իր ժողովրդի հայրը:

— Եղ սարսաղ միտքը ո՞վ և գլուխդ մտցրել, —
շպուտեց վարպետի-ոգնականը:

— Ուսուցիչները:

— Եղպես ել գիտեյի: Դու ել թքեյիր նրանց ուխ-
տերին:

Այ թե ինչ: Հենց ուղիղ ուխտին: Այո:

— Ի՞նչ ես ասում:

— Այո, այո, ուխտին: Իսկ նրանք քեզ ասել են,
թե ո՞վ և թագավորը, թե ո՞վ և նրան թախտ նստա-
ցրել:

— Մոսկվայի իշխանները:

— Տեսա՞ր, իշխանները: Իսկ դու գիտես, թե ովքեր
եյին իշխանները: Դրանք խոշոր կալվածատերեր եյին,
բանվորներին և գյուղացիներին խեղդողներ: Իսկ
թագավորը ամենախոշոր կալվածատերն է: Նա ու-
նի ընդարձակ անտառներ և վարելահող. ամենա-
լավ այգիները, գինու մառանները, վոսկու և ար-
ծաթի հանքերը նրանն են: Իսկ նրա կալվածնե-
րում բանում են հազարավոր ժողովուրդ և բոլոր նը-
րանք, ովքեր սոված են: Այ թե ինչ տեսա՞յն ե մեր
թագավորը: Նա ամենամեծ կալվածատերն է մեր յերկ-
րում, դրա համար ել միշտ պաշտպանում և կալվածա-
տերերին ու հարուստներին: Իր դասակարգի կամքը
առաջ տանելով՝ նա մահվան և դատապարտում հար-
յուրավոր, հազարավոր ազնիվ բանվորների:

Այո, նա հարուստների թագավորն է և քեզ նա
չի ոգնի: Դատարկ բան է...

— Ապա ի՞նչ անենք մենք:

Պյոտրը կռացավ նրա աչանջին ու կամաց բայց
հաստատ ասավ:

— Պետք է թագավորին վերացնել:

— Ի՞նչ ես ասում, սպառնա՞ յես, ի՞նչ ես:

— Վնչ: Սոցիալիստ եմ:

— Սոցիալիստ: Դա յեն չի, վոր արգելված գրք-
քեր և կարդում, վորի ձեռն ու վոտը շղթայում են ու
ճամբերովը քշում են՝ բանտարկյալների պես:

— Հա, հենց եղ:

— Սոցիալիստ:

— Հա: Յես սոցիալիստ եմ:

4. ՆՐԱՆՔ ՇԱՏ ԵՆ

Այ թե ինչ բան եր յեղել սոցիալիստը:

14 տարի յե նա ապրում է, ու յերկու մարդու գի-
տե, վոր բարի սիրտ ունեն, յերկու մարդ, վոր թանգ
են նրա սրտին— իր մայրը և մին ել ահա այդ վար-
պետի ոգնականը:

Յեկ նրանցից մինը— այդ վարպետի ոգնականը
սոցիալիստ դուրս յեկավ:

Վոչ, ասել է իր վարժապետը դրուստ չի, ասե-
լով, թե սոցիալիստը ամենաչար հանցավորն է: Ախր,
այն ժամանակ վոր նրա մեջ կասկած զարթնեց՝ դուր
չեր: Յերկու հարցում— աստծու և թագավորի մասին
վարժապետը ուղիղ չըգուրս յեկավ: Ասել է նա ճշմա-
րիտ չի ասում սոցիալիստների մասին:

Բայց ինչ վոր է՝ ավելի լավ է մի անգամ ել
հարցնի այդ մասին:

— Վարժապետը մեզ ասում եր, վոր սոցիալիստը
ամենաչար հանցավորն է: Ասել է՝ նա ճշմարիտ չէր:

— Իր տեսակետից նա ճշմարիտ եր:

1002
1965

—Վհնց թե. հիմի դու հանցագործ ես:

—Նայած թե ով ում հոմարո թագավորի համար, նրա պալատականների համար, բոլոր հարուստների համար—սոցիալիստը չար հանցագործ ե: Նա նրանց դեմ ե կռվում թե խոսքով, թե գործով, կամենալով վերջ տալ նրանց տիրապետութեան:

Բանվորների համար—սոցիալիստը ամենալավ ընկերն ե և ամենից ակնիւ, ամենապատվավոր և անձնուրաց մարդն ե: Նա զոհում ե իր անձնական յերջանկությունը, իր ազատությունը և շատ հաճախ՝ իր կյանքը բանվորի բարիքի համար, նրանց ազատելու համար կապիտալի ստրկությունից: Յեթե քո վարժապետի լեզվով խոսենք, պիտի ասենք, վոր սոցիալիստը աղքատների համար սուրբ մարդ ե:

—Եդ սոցիալիստները շատ են:

—Շատ:

—Ապա ինչո՞ւ չեն յերևում:

—Ժամանակը կըզա՛կ կըտեսնես: Նրանց հետապնդում են ցարական ժանդարմներն ու պահապանները, և նրանք ստիպված են թաղնվել ու իրենց յերեսը ամեն պատահողի ցույց չըտալ:

Յես քեզ մի կերպ կըտանես գաղտնի ժողով: Այնտեղ կըտեսնես, թե վորքան շատ են նրանք: Միայն մի պայման. պիտի սուս կենաս:

—Հասկանում ես:

—Հասկանում եմ:

—Հա՛, դե, ուշքդ վրե՛կ պահի:

Մեր ջահել տղան իսկապես վոր նրանց—սոցիալիստներին տեսավ շուտով:

Դա 1905 թվի հունվարի 13-ին եր: Նա վաղ ա-

ռավոտից սահնակով սալրանք եր կրում. մին ել տեսավ, վոր վագոնի գործարանի մոտ նրա ճամբան կըտրեց բանվորների մի բազմություն, և նրան ստիպեցին ճամբան փոխել:

Բանվորները գործարանի դարբաններից գետի պես դուրս եյին թափվում և շարքով շարվում: Հետո վորտեղից վոր եր մի կարմիր դրոշակ բերին, և բանվորները յերգելով շարժվեցին դեպի քաղաքի կենտրոնը:

Նա առաջին անգամն եր այդպիսի յերգեր լսում, և բանվորների մի այդպիսի բազմություն նա դեռ յերբեք չեր տեսել:

Ճամբին նրանց միացան բանվորների նորանոր խմբեր, և բոլորը միասին շարժվեցին յերկաթուղու կամրջի ուղղութեամբ:

Հենց մի գլուխ լավում եյին հետևյալ բացականչությունները.

—Հաց և ազատություն:

—Կորչի ցարական կառավարությունը:

—Կորչեն Պետերբուրգի բանվորներին կոտորողները:

—Կեցցե ութժամյա բանվորական ուրը:

—Կեցցե Դեմոկրատական Հանրապետությունը:

Բայց այստեղ, յերկաթուղու կամրջի մոտ ինչ վոր մի սարսափելի բան պատահեց:

Վորտեղից վոր եր՝ զանազան կողմերից լավեցին հրացանաձգություններ:

Ահա մի բանվոր ընկավ, ապա մյուսը, հետո յերրորդը, շատերը...

—Կրակում են, —լավեցին հուսահատ բացականչություններ:

Յեվ բազմությունը վրա ընկավ պաշտպանված տեղերը:

Բայց ուր փախչեա: Ձի խմացվում, թե վորտեղից են կրակում:

Բազմության մի մասը փախավ պաշտպանված գետափը, սառուցի վրա: Բայց սառուցյը չը դիմացավ և մարդիկ ջրի հատակն անցան և հոսանքը նրանց տարավ:

Հետո յերևացին զինվորներն ու վոստիկանները:

Ասել է՝ նրանք եյին կրակում:

Կրակում եյին բանվորները վրա, հաց պահանջողների վրա:

Ահա նրանք մոտենում են վիրավորներին: Բայց աստված իմ, այդ ի՜նչ են անում: Այդ ի՜նչ բաներ են անում:

Խփում են հրացանի կոթերով, արորում են վոստներով, ձերբակալում են: Վիրավորներին:

Մեր տղան մի կերպ տուն հասավ, ընկավ իր թախտի վրա և կատաղի չարությունից հեկեկաց:

Ահա թե ինչ տեսակն է յեղել թագավորը, Ձե՛ վոր նրա ծառաներն եյին այդ բանն անողները: Նրանք կատարում են նրա հրամանը: Նրան պաշտպանում են:

Բայց ումից: Բանվորներից:

Բանվորներից:

Ահա թե նա ումից է վախենում:

Ասել է՝ իր ընկերը ճիշտ է ասում: Ճշմարիտ:

Յեվ դրանք սոցիալիստ եյին: Ուրիշ վոչինչ, մե՜նակ սոցիալիստ:

Այժմ նա նրանց տեսավ: Տեսավ:

Նրանք շատ են:

Շատ:

5. ՆՐԱՆՔ ՔՆԱԾ ՁԵՆ

—Ո՛ւյ, արյունարբոուներ, յես նրանց ցույց կը տամ մեր ընկերներին գնդակահարել: Յես նրանց ցույց կտամ,—չեր հանգստանում խառատի ոգնականը:

—Եդ բաներն ինչո՞ւ համար յեղան:

—Վախներից ծնկները ծալվեցին, ահա թե ինչո՞ւ համար: Իրենց քսակների համար անհանգստացան: Յեվրոպայում մի ուրվական է շրջում, կոմունիզմի ուրվականը, իսկ բուրժուազիան վախից ձեռը դցել է գենքին: Նա ուզում է անխուսափելի առաջն առնել: Ուզում է մի քիչ ել հեռացնել այն վայրկյանը, յերբ բանվորը նրան գերեզման կը դնի:

Ձե՛ վոր աղոթքներով, իկոնաներով Պետերբուրգի բանվորները մի շաբաթ առաջ գնացին թագավորի մոտ. իսկ նա նրանցից վախեց և գնդակներով դիմավորեց:

Հացի տեղ արձիճ ու արյուն: Ահա նրանց պատասխան:

Ահա ձեր հայրը, թագավոր-հայրիկը: Գնա հիմի գլուխ վեր բեր նրան: Ծնունկ չոքիր: Տուֆլիները պաշարա: Ինչի՞ յես սուս կացել: Հիմի հասկացար:

Հը՞:

—Հասկացա:

—Դե, հիմի տե՛ս: Ես խրատը լավ ող արա ա՜կանջիդ ու կախիր:

Այո, նա հիմի սկսեց հասկանալ այդ խորամանկ մեքենայությունները. խառատի ոգնականը նրան այդ բանում ոգնեց:

—Հարստութեան աղբուրդը յերկու բանուսն է—
հողը և բանվորի աշխատանքը: Յերկնքից վոչինչ չի
թափվում: Իսկ բուրժուաներն իրենց ձեռն են գցել
այդ աղբուրդները: Հողը հայտարարել են իրենց սե-
փականութուն: Իներքն իրենք են հավաքում: Իսկ
գյուղացուն իրա աշխատանքի համար թողնում են վո-
ղորմելի գրողներ, այնքան վոր սովից չըստակեն: Նը-
րանք իրենց ձեռն են գցել բոլոր ֆաբրիկաներն ու
գավոռները, բոլոր աշխատանքի գործիքները, և բան-
վորը ստիպված է մի քանի գրողի նրանց ծախել իջ
աշխատանքը: Դու նրան մի ուրբուր բան էս արտա-
գըրում՝ նա քեզ տալիս է հիսուն կոպեկ: Մյուս հիսու-
նը դնում է գրպանը, վորպեսզի նոր կապիտալ դիգի
և նոր ստրկութեան շղթաներ կռի հենց քեզ համար:
Փողը նրանց մոտ, իրենք գլխիդ տերը: Իսկ փողի
համար սատանան ել պար կըգա:

Մտիկ տուր դպրոցներին: Ի՞նչ են սովորցնում:—
Իշխանութունը հարգել:

Կարգաւ լրագիրները: Ի՞նչ են գրում:—Իշխանու-
թունը հարգել:

Ականջ արա նրանց քարոզներին: Ի՞նչ են սո-
վորցնում:—Իշխանութունը հարգել:

Մտիր զսրանոցները: Ի՞նչ կըլսես այնտեղ:—Իշ-
խանութունը հարգել:

Ինչիցն է դա: Նրա համար, վոր իշխանութունն
այդպէս է ուղում, նա դրա համար վճարում եւ Բուր-
ժուադիային պետք է հնազանդ ստրուկ՝ ուժեղ մկան-
ներով և թույլ ուղեղով: Յեւ այդպիսի ստրուկ ունե-
նալու համար կառավարութունը սարքել է յեկեղեցին,
դպրոցը, գիրքը, լրագիրը:—Ամեն, ամեն բան...

Ո՞վ կարող է այս կարգը փոխել:

Վոչ վոք՝ բացի ձեզանից:

Դե վոր եդպես է՝ ուժեղ ուսներդ թափ տվեք և
դէն շարտեցեք ձեր վրա հեծած բուրժուային:

Դուք հարյուր միլիոններ եք, նրանք հազարա-
վորներ են:

Միշտ պիտի լուծը քաշենք մենք:—

Ահա այսպէս եր խոսում նրա բարեկամը, իսկ
հիմա յեւ՝ ընկերը անտառի ժողովում: Յեւ նա տեսավ,
թե ինչպէս եյին վառվում բանվորների աչքերը, ինչ-
պէս եյին բուռնցքները կծկում՝ վճռելով փոխել գո-
յութը ունեցող կարգերը:

Այդ սոցիալիստները չեյին քնում: Նրանք աշ-
խատում եյին: Յեւ նրանց համախոհների թիվը հե-
տըզհետեւ ավելանում եր:

Բայց նրանք միայն խոսքով չեյին աշխատում:

Նրանց գլխում ծագեց վրեժ առնել ընկերների
գնդակահարութեան համար և նրանք կանգ չեյին առ-
նում ժանդարմներ յալանութեան առջև:

Մի անգամ, մայիսյան մի կիրակի որ, յերբ
նա կրկին այցելեց իր հիվանդ ընկերոջ, վորը դեռ
սենյակից դուրս չեր գալիս, խառատի ոգնականը նը-
րան հանդիպեց ժպտալից տեսքով:

—Փառավոր առավոտ է, այնպէս չէ:

—Շնոր:

—Ժանդարմները վոնց են ձիերը խաղացնում:

—Չեմ տեսել:

—Մի քիչ առաջ պիտի գայիր: Եսպէս՝ առավոտ
ժամը վեցի մոտ: Հիսունի չափ անցկացան:

—Ի՞նչ բան ունեյին:

—Սրտերը կապարե լոբի յեյին ուզում: Նարինջ-ներով հյուրասիրեցին նրանց, հա, հա, հա:

—Չեմ հասկանում:

—Ժամանակն և հասկանալու, բարեկամ:

Յեվ նա կողացավ մեր տղայի ախանջին:

—Չարդախից նրանց վրա բոմբ նետեցին: Տասն յերկու ձիավոր մնաց տեղն ու տեղը:

Յեվ ծիծաղեց... գոհունակ, ուրախ ծիծաղով:

—Բոմբ:

—Իսկական, լցրած: Շատ ուժեղ էր:

—Յեվ այդ դեռ արիր:

—Սուս կաց, շուն:

—Այ թե բանն ինչու՞ն է: Բոմբ են դրել: Ես մեր բաշխիչովը չըլինե՞լ արած,—անցավ նրա մտքով...

Բայց նա դեռ կաղում է: Ասենք՝ նա կարող էր միայն բոմբը լցրած լինել: Չէ՞ վոր նա քիմիկոս է: Դա՞ն է նրանց աղբյուրն է, թեկուզ նա ուրանա յիւ:

Այ թե ինչ գործով և նա այստեղ պարապում:

Ապա ինչո՞ւ յե նա իրան ուրիշ կերպ ուսուցանում:

Նա հիշում և նրա խրատները:—

—Եղ անըզգա՞մներին սպանել չարժե: Մոծակի պես բաներ են: Մեկին կըծխես՝ հարյուրներով կըզան վրադ:—Վոչ, առանձին սպանություններով գոյություն ունեցող կարգը չես փոխիլ: Անհրաժեշտ և բանավորնե-րի և գյուղացիների ընդհանուր շարժումն, պետք և հեղափոխություն:

Այո, Սաքոյի խոսքերը, ըստ յերևույթին գործից տարբերվում է:

Ասել է՝ չըղիմացավ: Նրա բնավորությունն այդ-պես է:

Այո, նրանք քնած չեն:

Այդ իր աչքով տեսավ: Ահա նա քաղաք յեկավ՝ այն հասկացողությամբ, վոր սոցիալիստները ամենա-չար հանցագործներն են, իսկ հիմա նա նրանց աստ-վածացնում է: Նա ինքը շուտով սոցիալիստ կըդառնա:

Այո:

Արդեն իր տիրոջ հետ յուր չէր գնում, իսկ հիմա բանը հասավ գործադուլի: Տերն ուզում էր նրան ըս-տիպել, վոր տոն որերն էլ բանի: Իսկ նա մերժեց: Տերը նրան նախաձաշին շընալակ տվեց, սա յիւ հա-ցադուլ հայտարարեց:

Ու բանը հասավ կովի:

Նա ուզում էր սովորել, վորպեսզի ինքն էլ ու-րիշներին սովորեցնի, բայց աշխատանքի հիմիկվա պայմաններում վոչ ժամանակ էր մնում, վոչ միջոց:

Առաջին տարին նրան ամսենը վճարում էյին 3 ռուբլի, ճաշը տիրոջ վրա. հիմի նա ստանում էր չորս ռուբլի, իսկ հետեյալ տարին նրան պիտի վճա-րեն մի ռուբլի ավել:

Հենց մենակ այդ նրա աշխատանքի համար:

Չէ, նա այդքան էլ հիմար չէ, ինչպես մի տարի առաջ, յերբ հավատաց իր քեռուն, թե դա լավ տեղ է:

Հերիք է: Նա գյուղ կըգնա: Այնտեղ կյանքը ավելի հեշտ է: Նա ամառը կըսովորի, կըպատրաստվի քննություններին, վորպեսզի աշնանը մտնի ուսուց-չական ինստիտուտ:

Այո, նա կանի այդ բանը:

Նա այդ աշխատանքն էր ուզում ընտրել իր հա-մար.—յերիտասարդ սերունդին սովորացնել նոր ա-վետարանը:

Այդ ամենը մտածողը նա յեր, նա, վոր մի տա-
րի առաջ այդ քաղաքն եր յեկել բոլորովին վայրենի:

Ահա սա յեւ քեզ արդյունաբերական քաղաքը:
Ինչ հրաշքներ ե գործում նա:

Այո, նրանք աշխատում եյին, այդ սոցիա-
լիստները:

Բոլոր յեռանդով:

6. ԱՅՍԵՂ Ե՛Լ ԵՆ ԱՇՆԱՏՈՒՄ

Այսպես ուրեմն, նա գնում ե գյուղ: Նա մտքում
դրածը ուզում ե իրագործել:

Ահա կանգնել ե նա շեմքին ե հրաժեշտի վող-
ջույններ ե տալիս իր վարպետին.—

— Խնդրեմ պատուրտս հետ տաք:

— Բանն ինչու՞ն ե:

— Իմ պատուրտն եմ ուզում:

— Ապա մի ետե՛ղ արի:

Նա, բան չըկասկածելով, մոտենում ե: Վարպե-
տը բռնեց նրա ձեռքից ու մին, յերկու, հենց շըխկա-
ցըրեց ապտակները, վոր ականջները թշնամեցին:

— Ա՛ռ քեզ պատուրտ, ա՛ռ քեզ:

Այդ արդեն չափազանց եր: Վարպետը համար-
ձակվեց մարդամիջում նրան թակել:

Լավ, թույ մտքումը պահի, վերջը կուտեցնի:
Իսկ վարպետը վո՛չ պատուրտ ե տալիս, վո՛չ իրերը,
վո՛չ ել հաշիվ:

Ստիպված յեղավ հաշտվելու: Յեւ անա այնպես
ցույց տվեց, թե հաշտվել ե ե սկսել ե աշխատել, ինչ-
պես առաջ:

Վարպետը ուրախացավ, թե տղայի կամակորու-
թյունը կոտրվեց: Իսկ մեր տղան աչքաբաց եր, յերկ-
րորդ տարին կոմմի-վոյաժոր ե գնում: Այդպիսինե-
րին շատ չեւ ճարի: Մեծի պես գործ ե տեսնում:

Բայց վարպետը սխալվեց:

Մեր տղան յերեկոները ուր վոր կորչում ե տա-
նից: Յեւ ամեն անգամ թեի տակ ինչ վոր բան ե հետը
բերում:

Նա սուս ու փուս իր հիվանդ ընկերոջը բան ե
տանում ուտելու:

Հիմի յեւ նա իր վարպետին ձեռ կառնի:

Մի շաբաթ անց ելի յե կանգնում դռանը:

— Խնդրեմ հաշիվս տաք:

— Գժվեցի՞ր:

— Չե, խելքս տեղն ե:

— Ապա՛ մի մոտ արի:

— Այստեղից ել կարելի յե խոսել:

— Դե, հիմի իմացիր, վոր քո գրող ել չես ստանա:

— Տուրեցեք իմ աշխատանքի փողերով: Մնաք
բարով:

— Ինչ ասի՞ր, ինչ ասի՞ր:

— Տ՛տեսություն:

Գլաղը հանեց ու հանկարծ չքացավ:

Մի շաբաթ անց նա արդեն գյուղումն եր:

Բայց ի՛նչ եր դառել գյուղը:

Անտառի ժողովներ, հեղափոխական յերգեր, կար-
միք դրոշակներ, ստրաժնիկների հարձակումներ...

Յեւ այդ ամենը իր գնալուց յերկու տարի հետո՛:

Ա՛յ թե նրանք ինչ տեսակ մարդիկ են:

Այստեղ էլ են աշխատել: Բռնված ուսուցիչներին սերմածը արդեն ծիլեր եր տալիս:

Կեցցեն:

Ապա մի տեսնենք, իսկապես, ի՞նչ բանի յեն:

Պետք է մտիկ տալ:

Ահա լուր են տալիս, թե մի ագիտատոր է յեկել: Լուրը հաղորդում են ծանոթը-ծանոթին: Վերջ ի վերջո ամենքը գիտեն, բացի գավառի ստարշինայից:

Ահա մեր տղան ժողովումն է:

Բայց ի՞նչ բաներ են լինում, ի՞նչ բաներ են լինում այնտեղ: Նա կարծում էր, թե այստեղ կըպատահի միայն աղքատ մշակների ու մանր արհեստավորների. բանից դուրս է գալիս, վոր այդտեղ են թե՛ տերերը, թե՛ մշակները, թե՛ ուսուցիչները. խառնվել են իրար, վոնց վոր շիլավիւղ:

Ես վոնց են տերերը իրենց ծառայողների հետ մեկտեղ:

Բանն ինչո՞ւնն է:

Գաղտնիքը բացվում է շատ հասարակ:

Նորահաս մորուքավոր մի տղա, վոր քսան դես-յատին հող ունի՝ ճառախոսում է.

— Եղ շանվորդիներին պետք է ջնջել աշխարհի յերեսից: Յեկան, գրավեցին մեր հողերը, բահրա դրին. հիմի արի ու քո ունեցածը թող քեզ ծախեն: Տեսաք ինչ թալակ սարքեցին:

— Յես ենպես մի մախաթ կըկոխեյի դրանց հետեւը, վոր թող ռադ ըլին իրենց հայրենիքը— ձայն է տալիս մի ուրիշ կալվածատեր:

Իսկ մշակը նրան հենց ճակատին է խփում.

— Եղ դուք բարոններից եք խոսում: Լավ չի՞ լի-

նի ինքներդ ձեզ մտիկ տաք: Դստն դեսյատին ունես, ինչո՞վ բարոն չես:

— Աչքդ ի՞նչ տեսավ: Այ, բարոններից հողերը կըխլենք, դու յեկ քո հողաբաժինը կըստանաս:

— Կանչեցե՛ք բարոնին:

— Կանչեցե՛ք:

Իսկ հարևան խումբն արդեն վեր է քաշում թու-նավոր յերգը.

Ա՛խ դու, Գերման, դեի ճուտ,

Քեզ պար կածե՞մ՝ յես մի որ.

Տաքացրած աղուռին

Վոտներդ մի երվի՛ն վոր...

Կըգա՞ որը հատուցման

Կա՞ց դու, ջիգրս կըհանեմ

Ապուղապիս—սլապերիս

Հարյուրպատիկն յես կանեմ,

Մի ջուխտ Գերման կըլծեմ

Խոպան հողը վարելու,

Յերկուսին ել կըքշեմ

Վարած արտը ցելելու:

Են մի զույգն ել կլծեմ

Կերթամ անտառ կըծան գամ,

Կա՞վ կըհունցեմ բակի մեջ

Սելով աղուռ կըկրեմ:

Յե՞վ ալին:

Այո, գաղտնիքը բացվում է. տերերին ու մշակ-ներին միացրել է մի ընդհանուր ատելություն գեր-մանացի բարոնների գեմ, վորոնք այստեղ վոչ միայն ամենալավ հողերին են տիրում, այլ և իշխանության ներկայացուցիչներն են, բնակչության բախտի տնո-րինոդները:

Յեկավ ճառախոսը:

Նա բարձրացավ կոճղի վրա և ձեռքով նշան ետնում, վոր սուս կենան:

Տիրում ե լուսթյուն: Սկսում ե բարոններից և անցնում ե մշակների դասն վիճակին:

Դա ամենքին հասկանալի չե, մոտ ե: Աղմակալի նշաններ հավանության:

Բայց անհանապատում ե միապետության հարցին:

— Զարիքի արմատը, — ասում ե նա, — միապետական կառավարության մեջն ե: Դա կալվածատերերի, գործարանատերի, հարուստների կառավարությունն ե: Այդ կառավարության գլուխն ե մի ապուշ թագավոր, վորը կարտոնն պարյեկոդի պես՝ հենց վոր հարուստները թելը քաշում են, պարում ե նրանց ուղածի պես: Թանվորները հաց են ուզում, նա նրանց կապար ե հրամցնում, բանվորները ազատություն են պահանջում, նրանց բանտ են գցում: Պոկեցեք չարիքի արմատը, ոճդ արեք թագավորին, և մեջներդ լիությունն ու ազատությունը կըտիրե:

Այստեղ ել մի անսպասելի բան պատահեց: Հենց վոր ճառախոսը իր խոսքի մեջ հասավ թագավորին՝ տերերը քաշվեցին անտառն ու ծղկվեցին:

Քանի խոսքը գերմանական բարոնների մասին եր՝ նրանք առաջին կարգի հեղափոխական եյին: Այ, հենց վոր բանը հասավ թագավորին՝ կծիկը դրին:

Վճնց կարելի չե թագավորի սրբազան անվան ղեպչել:

Իսկ մշակները ցրվելով ձայն են տալիս.

Ո՞վ ե բարոնների առաջնորդը—

Նիկալայ Ռամանով յերկրորդը եային:

7. ՆԱ ԳՐՎՈՒՄ Ե ՍՈՑԻԱԼԻՍՏ

Մեր տղան քաղաքից յեկավ և կարծում եր թե այստեղ առաջինը պիտի լինի, դուրս յեկավ ամենքի պոչի մեջ:

Ահա նրա դասընկերները, մինչև տնգամ քեռին, արդեն յերկու շաբաթ բանտ են նստել, իսկ ինքը դեռ նազայկայի համը չի տեսել:

Նա պետք ե առաջին կարգում լինի, ինչ ուզում ե՝ լինի:

Հիմի յիլ նրան դառնացրին մի հարց տալով.

— Դու սոցիալիստ ես:

Նա պատասխանում ե.

— Սոցիալիստ եմ:

— Գրքույկ ունե՞ս:

— Ի՞նչ գրքույկ:

— Վոր դու գրված ես սոցիալիստ:

— Ասել ե՝ պիտի գրված լինեմ:

— Անպատճառ:

— Վորտե՞ղ են գրվում:

— Մեր գավառական ուսուցչի մոտ:

— Յես նրան չեմ ճանաչում:

— Վճնց չես ճանաչում, ա՛յ եսպես միբուքավոր մարդ ե:

— Միտս չե. ախր յերկու տարի յե՝ եստեղ չեմ յեղել:

— Հա՛, Բոս գնանք, կըծանոթացնեմ:

Յեկ գնաց նա սոցիալիստ գրվելու:

Նրան մինչև տնգամ չըհարցրին այն մասին, թե հասկանում ե սոցիալիստն ինչ բան ե:

Յեվ ով եր հիմի հարցնում այդ մասին: Դա 1905 թվի նախորդակն եր, փոթորիկների և առաջախաղացութեան տարին: Ով մտնում եր մարտիկների շարքը՝ սիրով ընդունվում եր, ինչ ծագում կուզի ունենար:

Իսկ նրա մասին են եր խոսվում, վոր քաղաքացի չի:

Այո, նրան սոցիալիստ գրեցին: Հիմի նա սոցիալիստ ե, իսկական սոցիալիստ:

Հիմի նա կըկուզի:

Բան:

8. ՆԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱԴՐԻՉ ԿՈՄԻՏԵՆԵՐ

Տեղական գյուղացին կրկնակի ատում ե գերմանացուն: Գերմանացին այստեղ թե կալվածատեր ե և թե պետական իշխանութեան ներկայացուցիչ է: Յեթե հարուստ գյուղացին ատում ե նրան ինչպես կալվածատերի՝ ապա մշակները նրան ատում են թե իբրև կալվածատերի և թե իբրև պետական իշխանութեան ներկայացուցչի: Ով ե բարձրագույնը դատարանը վարում: Գերմանացի բարոնը: Ով ե կառավարում յեկեղեցական գույքը: Գերմանացի բարոնը: Ով ե ոգավում ձկնորսութեան, վորսի, արդյունաբերական և խմիչքեղենների հիմնարկների իրավունքով: Գերմանական բարոնները: Ով ե ձերբակալում, բանտ նստեցնում: Նույն գերմանական բարոնները: Ով եր անպատվում կնոջ կամ աղջկա պատիվը: Գերմանական բարոնները: Ով եր ճորտական կարգերի մեջ պահում հայրերին ու պապերին: Գերմանացի բարոնները:

Ուր ե բոլոր այս դժբախտությունների արմատը:— Գերմանացի բարոնների մեջ:

Դե վոր եդպես ե՝ կորչեն գերմանական բարոնները:

— Կորչեն:

Յեվ դարավոր ատելությունը հորձանք տվեց, քչեց տարավ ցարական որենքի պատվարը, տակովն արավ այն ամենը, վորի անունն ե իշխող դաս ու իշխանություն:

Ամեն տեղ միտինգներ, ամեն տեղ ժողովներ: Գյուղը քաղաքից առաջ ընկավ:

Բայց ահա քաղաքն ել ցարին ստիպեց, վոր Հոկտեմբերի հրովարտակ տա:

Շարժվեցին: Դեմ տվին:

Զոռ տվեք, ընկերներ:

Զոռ տվեք:

Կորչի գավառի ստարշինան: Նա ցարի իշխանութեան նշանակածն ե:

Կորչի գրագիրը, նա ստարշինի աջ ձեռնն ե:

Կեցցեն բոլոր ժողովրդից ընտրված Հեղափոխական Կարգադրիչ Կոմիտեները:

Տեղական բարեգործական ընկերութեան դահլիճը լիփ-լիցուն ե ժողովրդով: Ճառախոսը բեմից հին իշխանութեան բմբուլները յերկինք ե հանում:

Մեր տղան այդ շատ լավ ե հասկանում: Բայց այն այս կարգադրիչ կոմիտեների բանը չի հասկանում: Այդ ինչ կոմիտեներ են: Ի՞նչպես պիտի կառավարեն նրանք:

Այստեղ ճառախոսը արդեն անցավ ընտրություններին:

Ընտրում են տասյերկու մարդ: Նրանք պիտի նստեն առաջվա գավառական վարչության և ընտրածների ժողովի տեղ:

Բայց այստեղ ներկայի գավառական ստարշինան: Նա վնչ մի դեպքում չի յենթարկվի ապոթինություններին: Վնչ մի դեպքում:

Այդպես, և հո՞:

Ապա, տղերք, դրա շլանքակոթիցը բռնեք: Թող բանալիներն ու կնիքը տա:

Շուտ:

— Դեսը տվեք դրան, — բղավում է մի շեկ յերիտասարդ ատրճանակը ձեռքին: — Յես նրան կապարե լորիներ ուտեցնեմ վր:

Բայց անա թնդում է ճառախոսի ուժեղ ձայնը.

— Ընկերներ, ձեռներդ մի կեղտոտեք այդ զզվելի արարածին զիպչելով: Նա պետք է մեղ հանձնի փողի բանալիները, կնիքը, գործերը և ամեն բան:

— Ճշմարիտ է:

Ստարշինան գունատ քաթան կտրած՝ վեր է կենում, գնում: Նրան տանում են շրջանային վարչության դուռը գործերը հանձնելու: Բաղմությունը աղմկում, մոմում է:

Ամեն մեկը իր մաղձն է թափում և ստարշինային բերնին յեկածը կպցնում է:

Ահա և քաշ տվին, հասցրին տեղ:

Բայց ստարշինան քարացել է. տեղից չի շարժվում, չի խուսում, մեռնելու չափ գունատ է:

— Հանձնում ես, թե վնչ:

Ստարշինան լուռ է:

Վոստոտ մահակը իջնում է նրա լայն մեջքին:

Բայց ստարշինան դեռ լուռ է: Նա չի կարողանում վճռել բանալին հանձնելու: Յերկու կրակի մեջ է: Յեթե ցարական իշխանությունը հաղթե՝ նրան շամփուրը կըշարեն: Թե ժողովուրդը հաղթե՝ նրան կըվնասեն չքհանձնելու համար: Առաջինը ասենք դեռ ժամանակ կա, բայց անա մահակը նրա գլխին բարձրացել է:

Դե վոր այդպես է՝ լավ է հանձնել: Հանձնել, բայց ուժից ստիպված: Բաղմությունը շրջապատեց նրան սեղմ ողակով, սպառնալի բռնեցքները քթին դեմ են անում: Իսկ մահակը կրկին իջնում է և ուշքի բերում ստարշինային:

— Առեք, ավազակներ:

— Մտիկ տվեք, տղեք, բոլոր բանալիները այստեղ են: Բաց մի թողնեք դրան: Բաց մի թողնեք:

Բայց ստարշինան արդեն դուռն մոտն է:

Հեղափոխական ժամանակավոր Կարգադրիչ Կոմիտեյի նախագահը անցնում է իր պարտականությունների կատարման:

Ուռում:

Կեցցե՛ ազատությունը:

Կեցցե՛ Կարգադրիչ Կոմիտեն:

9. ԲԱՅ ԹՈՂԵՔ ԿԱՐՄԻՐ ԱՔԼՈՐԸ

Ժողովրդի զայրույթը վոտը դրեց անցավ իշխանության վրայով: Ամենագլխավորը կատարվեց: Հիմի էլ վոչ մի արգելք չըկա:

— Հիմի բարոնները կըտեսնեն...

— Ո՞վ պիտի պաշտպանի նրանց:

— Գյուղացիները, մշակները, արհեստավորները:

— Դրանցից վոչ մինը:

— Ապա ո՞վ:

— Տերտերները, պատուորները, կալվածատերերի նոքարները:

— Հա, հա, հա...

Ասենք բարոնները իրենք ել են դուռը, վոր դրանցից պաշտպանություն չի դուրս գա:

Անցյալ կիրակի մի դեպք պատահեց, յերբ յեկեղեցում միտինգ արին, իսկ պատուորի ձեռը կարմիր դրոշակ տվին: Ստիպեցին թափորի առջևից գնալ:

Վոչ, միակ հույսը զինվորների վրա յե:

Յեվ նրանք կանչում են զինվորներին:

Կալված չկա, վոր զինվորներով պաշտպանված չլինին:

— Եղպես, հա, — շվացնում են տղերքը:

— Տղերք, չիբուխը վառեք:

— Բաց թողնենք կարմիր աքլորը:

— Աքլորը:

Ժողովուրդը, ինչպես սարից պոկված քարաշեղջ՝ թափվեց կալվածատերերի վրա: Զինված՝ վորը գերանդով, վորը կացնով, վորը ձողավոր հրացանով, նրանք իրենց բազմությամբ սարսափ պցեցին զինվորների մեջ, և նրանք աճնատուր յեղան ամենուրեք, ուր զգացին վոր կտրված են արտաքին աշխարհից:

Յերևան յեկան առաջին հրացաններն ու առաջին մարտական զորամասերը:

Ապա հիմի տեղներդ պլնդ կացեք, աղա—պա րոններ:

Բայց զենքը քիչ է դեռ: Պետք է զինաթափ անել անտառապահներին և կալվածների կառավարիչներին:

Յեվ ահա խուլ կես-գիշեր ժամանակ, մի-մի անանգամ բոլորովին անզեն հեղափոխականները շրջապատում են անտառապահի կառավարչի տունը, խուղարկում են և վերցնում են բոլոր հրազենները:

Ինչո՞վ են նրանք հիմի պակաս զորքից:

— Բա, դե հիմա իմացեք, հարուստներ:

— Բաժանենք հողը, բաժանենք կալվածը:

Յեվ ամբողջ շրջանը հեղեղի պես թափվում է կալվածների վրա:

Առաջին գործը—վառել պետք է կալվածատուները:

Այդ պիտի անել առանց խղճալու: Աղայի բունը պիտի վոչնչանա: Մինը ձեռը տարավ սեղանների գզրոցներն ու ժան և գալիս սենյակներում:

— Զրհամարձակվես, մենք կողոպտիչներ չենք: Թող վողջը վառվի:

Բայց զուր տեղը ինչո՞ւ փչացնել հարստությունը: Լավ չի՞ լինի աճուրդով ծախել ու փողը հասարակական գանձարանը մտցնել:

— Այ, դուռստ և, աճուրդով ծախել:

Յեվ ահա սկսում է թխթխկալ աճուրդի մուրճը:

Կովերը, ձիերը, իրեղենները—բոլորը գնվում է գյուղացիների կողմից և շրջանների վրա բաժանվում: Հասակավորները զբաղված են աճուրդով, իսկ յերեխաները քրքրում են այրված տան ավերակը և հանում են այրված դաշնամուրի պղնձե լարերը: Լարերը բոլորովին փափկել են: Լավ վոր հյուսես՝ հիանալի նագայկա կտացովի: Կառնես ու մի լավ կըշրկակացնես բարոնի մեջքին:

Հը, վրեժները կըհանեն նրանք, կըհանեն:

Սրտներումը ինչքան վոր քեն ունեն և սերնդից

սերունդ անցել է՝ այդ ամենի սիրտը հովանալ ե ուզում:

Ձոհված աղջկա համար, ստրկական աշխատանքի մեջ չորացած ծնողներին համար, անուրախ յերիտասարդության համար—բոլորի, բոլորի համար հատուցում կըլինի:

Դողացեք, հարուստներ, յեկավ ժամը վրեժխնդրության:

Յեվ ահա գնաց կարմիր աթոռը շրջակայքում այրելու ամեն ինչ:

Հենց մի գլուխ բոցավառվում են հրդեհները մեկը մյուսի հետևից, և շուտով մի հատ կալվածատիրոջ տուն չըմնաց, վոր ազատվեր:

10. ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՐՏԱԿԱՆ ՄԿՐՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մարտական խմբերն արդեն մի կերպ զինված էին: Մեր տղան ել մի շամփուրավոր հրացան ձարեց և հերոսի պես ման եր գալիս: Դուրսը սառնամանիք է, բայց նա կիսաբորելի, միայն ամառվա պիջակ հագին, ամբողջ որեք անց է կացնում արշավանքների մեջ: Վնչ քաղց է դգացվում, վոչ ցուրտ: Մարդիկ ապրում են միայն մի մեծ վոգևորությամբ: Ուտում են քայլելիս, քնում են քայլելիս:

Միշտ ժամանակ չըկա: Դործ պիտի անել: Հարևան կալվածում, գարեջրի գործարանում, իմացվում է, վոր դարան են մտել և ամրացել շրջակա բարոնները ավագ անտառապետների հետ:

Անհրաժեշտ է նրանց այնտեղից խուկել: Թշնամուն թողնել թիկունքում չի կարելի: Մարքում են մի արշավանք:

Դործը լուրջ է: Բարոնները զինված են կանոնավոր հրացաններով և դարան են մտել գարեջրի գործարանի հաստ պատերի հետևում:

Լուրջ կռիվ հոտ է գալիս, դրա համար ել ժարտիկ խմբի մեջ ընդունում են միայն հասակավորներին:

Իսկ մեր տղան տասնըվեց տարեկան է միայն: Բայց նա այնպիսի մի հասակ է քշել, վոր տասնըյոթ տարեկան են կարծում:

Հրացանն ուսին, փափախը ծոծրակի վրա կոտրած, նա իր հերթին մոտենում է վառող ստանալու:

—Քանի տարեկան ես:

—Տասնըյոթը:

—Պարում ես... ջահել ես, անց կաց:

—Եդ վնց կըլինի:

—Վառողը քիչ է, չի կարելի դուր տեղը փչացնել:

—Յես դուր տեղը չեմ փչացնի: Հարցրեք, թե վոնց զինաթափ արինք վոստիկանությանը: Քանի հրացան, փամփուշտ ձեռ բերինք:

—Միթե:

—Բա՛ս: Ա՛յ նրանց հարցրեք:

Խմբից ձայն են տալիս:

—Նրան կարելի չի: Նա վառող դուր չի փչացնի:

—Դե լավ, բուռդ դեմ արա:

Յեվ վառողը սև ցուլուն հոսանքով արդեն լցվում է բուռը:

Կես ժամից հետո նա արդեն անպիտան բեռնակիր ձիու վրա յե և խումբը ձամբա յե ընկնում:

Համախմբման վայրը շրջանային դպրոցն է, յերեք վերստի վրա այն կալվածից. այստեղից ուղարկվում են հետախույզներ, վորպեսզի հաստատեն զին-

վորները ներկայությունը և ամրացրած դիրքերի դե-
րությունը:

Քանի դեռ հետախույզները ճամբա յեն ընկել,
խումբը մաքրում և դպրոցը: Այստեղ ինչպես և յեղել,
կահավորումը ազատվել և վոչնչանալուց: Պատերից
դեռ կախ են ցարական պատկերները:

— Ի՞նչպես կարելի յե սա:

— Կրակն ածեք: Կրակը:

— Ձե, ինչո՞ւ: Բերե՞ք եղ արագիւնների աչքերը
ծակենք:

— Դեհն կանգնեք, մի կրակեմ դրանց վրա:

— Խեղադարություն և,—բղավում և պառավ ծա-
ռայողը, բայց կրակոցի ձայնը խլացնում և նրա խոս-
քերը և նիկալայ 2-րդը խախալի պես ծակծկվում և:

— Եղպես դրան, եղպես:

— Իսկ յես մի կըհասցնեմ եղ սպիրտի տակսա
Աղեքսանդր 3-րդին:

— Նրան կոտորակով չես մնասի, վերքը ճարպի
մեջ կըկորչի վայրի խողի պես ու բան դուրս չի գա
դրանից:

— Ասում են, տասնյերկու փութ եր քաշում:

— Ինչի՞ չեր քաշի, մեր ճարպի մեջ եր լողում:

— Ապա մի ծակի դրա աչքերը:

Դա ջահելների բանն և: Նրանք յեռանդով են
աշխատում: Շուտով բոլոր պատերը մաքրված են և
չարածիները նոր կատակներ են անում:

Տեղական դերձակը զգեստավորվում և վերմակով,
և սկսվում և ժամերգություն, յերգիծանք տերտեր-
ների և կրոնի վրա:

Բայց ահա հետախույզներն յեկան:

Ձինվորները յերեկ հեռացել են, իսկ բարոնները
իջել են գարեջրի գործարանը, պատուհանները ամ-
րացրել են հողով լի պատկերով: Նրանք 20 մարդ են,
բոլորը կանոնավոր հրացաններով:

— Դատարկ բան և, եղպիսիների հետ գործ ունե-
ցել ենք:

Դիշերը անաստված խավար և: Շինությունների
դանգվածների մեջ աչքդ բան չի ջոկում: Խումբը հան-
դարտ մոտենում և:

Կալվածը ամեն կողմից շրջապատվում և: Դեռ
չեն պառկել պաշտպանված տեղերում, վոր գարեջրի
գործարանից կրակել սկսեցին:

Խումբը առաջի հերթին գրավում և կալվածա-
տիրոջ տունը, հանում և տեղեֆոնը, վոր հաղորդակ-
ցությունը արտաքին աշխարհի հետ կտրի:

Մեր տղան շափուրավոր հրացան ունի, դրա
համար ել նրան հանձնել են կալվածատիրոջ տան
գրավումը:

Ահա նրանք, գողեգող մոտենում են տանը: Գա-
րեջրատնից կատաղի կրակ են բաց անում: Ձի յերե-
ում վոչ կրակող, վոչ նշանակետ, բայց յերկու կողմ
եկ չեն ընդհատում կրակելը: Հենց մի գլուխ գիշերվա
մթնում փայլատակում են հրացանների փողից դուրս
յեկած կրակները:

Ուրում ականջ ծակող սուլուց և: Մի հարված և
լսվում պողպատին հասցրած՝ և մեր տղայի ընկերը
վեր և գցում յերկփողանի հրացանը:

— Կալվածատիրոջ տանից գնդակներ են գցում...
այդ անցավ նրա մտքով: Նրա առջև ընկերը հայ-
հոյում և:

—Ձեր հերն անիծած: Գնդակով տվին հրացանիս, մոտենանք լուսին: Ձլինի՞ հրացանս փչացրին:

Բանից դուրս ե գալիս, վոր գնդակը տարել ե ասջ կողմի շնիկը:

—Սատանան տանի, չէր կարող հրացանի փողի մեջ ընկնել գնդակը, հենց ասես պետք ե շնիկը տաներ:

Իբրև պատասխան լսվում ե խմբի մարտիկներին միահամուռ ծիծաղը:

—Դու հրացանը դենը մի գցի. կախի անկյունում ե աղոթք արա. շնիկի պողպատե պատյանի տակ պաշտպանված դու գլուխդ լավ պրծացրիր:

Հրացանաձգությունը չի դադարում: Չորս կողմ յերկյուղալի յե, չես իմանում ով, վորտեղից ե կրակում: Իսկ այստեղ ծիծաղում են:

Ահա ե նրանք արդեն կալվածատան մոտ են:

Շղթայված գամփոնները կատաղի հաջոց են գցել: Սպառնալի ե տխուր ե հնչում դատարկ շինությունների մեջ այդ հաջոցը:

Հինգ ըոպե անց տունը գրաված ե:

Իսկ զարեջրի գործարանում հրացանաձգությունը չի դադարում:

Գնդակներով ծեփում են: Իսկ մերոնք ընդամենը մի քանի մատուցել ունեն:

—Հանկարծ չըխեղճանանք:

Հենց այդ ժամանակ մի կողմից լսվում ե հրամանը:

—Կրակ գցեք տունը:

Մերոնք հենց դրան եյին մնում:

Այ եղ մինը արժեք. պոչները խուզենք:

Թե չե՝ գնդակը հիմար ե, իսկ կրակը կըհասնի նրանց:

Ահա կողմնակի շինությունից ծուխը բարձրացավ, հետո յե կալվածատունը, փայտանոցները:

Շուտով մյուս շինություններն ել կրակի ծովի մեջ կընկնեն:

—Թող խորովվեն:

—Հետ քաշվեցեք:

Խումբը հեռանում ե կալվածից: Ճանապարհները հիմա լուսավորվում են բոցավառ շինություններից: Նահանջելը վտանգավոր ե. նշանակետը յերևում ե, իսկ նրանք զարեջրի գործարանից դու շարունակում են կրակելը:

Խումբը քաշվեց դպրոցի մոտ:

Իսկ լուսադեմին ընտիր հրացանաձիգներ կրկին շարժվեցին դեպի զարեջրի գործարանը, վոր բարոնների բռնեն:

Բայց նրանց հետքն ել չըկար:

Ե՛հ, հերերն ել անիծած: Կըվերցնենք նրանց կայքը:

Հետևյալ որը սկսվում են աճուրդները:

Ծախում են տակառներով լի զարեջուրը, դատարկ տակառները, ծախում են զանազան իրեր, մեռյալ ու կենդանի ինվենտարը:

Կապույտ բարոններին թողին անվարդիկ:

Իսկ խումբը, վոր տանջվել եր վատ ճանապարհներից, ցրտից ե անքուն գիշերից, հազիվ քաշ ե գալիս տուն, քեֆները կոտրած նրանով, վոր կապույտ բարոններին ձեռից բաց թողին:

—Ձհանդամի՛ գյուղը: Թող փախչեն նախ ֆատերլանդ (հայրենիք—Գերմանիա):

Ճամբեն բաց:

11. ԿՅԱՆՔԻ ՅԵՎ ՄԱՀՎԱՆ ՄԻՋԵՎ

Կոմս Շերեմետևի կալվածքը պաշտպանելու համար կանչված էյին յերկու վաշտ զինվոր: Դա վատ զինված հեղափոխականների խմբերի հետ համեմատած՝ մեծ ուժ էր: Թողնել նրանց այստեղ, ապրտամբական շարժումների կենտրոնում՝ վտանգավոր էր: Իսկ նրանց քշելն էլ հեշտ էր:

Փորձեցին նրանց հաղթել ագիտացիայով—ոգուտ չարավ: Արդեն չափազանց չար ու բթամիտ խալիս են: Ստիպված յեղան զիմեյ զինաթափման:

Ընտրեցին ավելի լավ զենքեր և լավագույն կըռվողներ, վորոնք զինվորական շկոլա յեն անցել:

Բայց հակառակորդի հետախույզները հոտն առան պատրաստությունների և զինվորները վճռեցին թողնել կալվածքը՝ նահանջելով դեպի գավառական քաղաքը՝ Վենդեն: Իսկ այստեղ լուրեր տարածվեցին, թե գավառի վրա յեն շարժվում սև հարյուրյակները և զինվորները գնում են նրանց միանալու:

Բաց թողնե՞ս այդ սատանաներին:

Վոչ մի դեպքում:

Կորեցեք ճամբան: Կովենք ու զինաթափենք:

Յեկ ամբողջ գավառը ձիավորներ ընկան և կոչ արին հարձակվելու և պաշտպանվելու սև հարյուրյակներին:

Վեր կացան մեծ ու փոքր: Զենք են պատրաստում, ով ինչ կարող է:

Ահա դերձակը գոտկում խրել է մի սրած կացին՝ կոթին ել կապել է մի պարան ձեռքի ողակով: Դա

նրա համար է, վոր թշնամու վրա հեռվից կարելի լինի հարձակվել:

Ահա մտադործի վորդին գերանդուց և յերկար ձողից ինչ վոր մի բան է շինել յապոնական սվինի նման:

Իսկ ջահել տղերքը նազայկաներ են հյուսում պղնձե լարերից, վոր գտել են կալվածատիրոջ այրված տան մոխիրների մեջ:

Կեսորին արդեն բոլորը դուրս են գալիս, վոր խմբին հավաքատեղում—գավառավարչության շենքում:

Բայց զինվորները ավելի շուտ դուրս յեկան՝ քան սպասելի յեր: Ուստի և մի խումբ խիզախներ զիրք են բռնում ձխական դպրոցում:

Դա իսկական ամրոց է, վոր շինած է համարյա հարյուր տարի առաջ: Ներքի կիսանկուղային հարկը կամարավոր է: Պատերի հաստությունը արշինուկես է: Բայց կիսանկուղային հարկի պատուհանները ցածր են: Թշմին հեշտ ներս կըմտնի: Դրա համար խումբը բաժանվում է յերկու մասի. վի մասը մնում է ներքին հարկում, մնացյալները բարձրանում են վերի հարկը:

Ահա զինվորները յեկեղեցու մոտն են: Ով վոր գանգը դարկեց, նշան տվեց:

Զինվորները ուղղվեցին դպրոցի կողմը, պարզապես ցանկանալով գրավել այն, քանի դեռ ապստամբները ոգնության չեն հասել:

Սկսվում է:

Բայց ահա զինվորները կանգնեցին: Զորամասի կողմից գատվում են յերկու մարդ և ուղղվում են դեպի դպրոցը:

Յերևում ե վոր պարլամենտյորներ են:

Այդպես ել ե: Նրանք առաջարկում են հանձնվել:

—Դուք այստեղ խղճուկ մի խումբ եք, այն ել վատ զինված: Իսկ մենք հրացանավոր ենք: Ի՞նչ կա-
րիք կա արյունահեղության: Հանձնեցեք զենքը ե
ցրվեք տներդ:

—Խորամանկությամբ եք ուզում հաղթել: Եդ չե՞
լինի: Ավելի լավ ե ինքներդ ուշքի արեք: Ո՞ւմ դեմ
եք կռվում:

Ժողովուրդի դեմ:

Ո՞վ ե ձեր հայր ու մայրը: Անշուշտ այսպիսի գյու-
ղացիներ: Իսկ դուք զենք եք բարձրացնում՝ ձերոնց
դեմ: Թե դուք չեք ուզում արյունահեղություն՝ զենքը
հանձնեցեք:

Զինվորը տատանվում ե:

Ոգտվելով նրա շփոթությունից՝ մարտիկները նը-
րան զինաթափ են անում:

Իսկ յերկրորդ պարլամենտյորը—սպան հետ ե
փախչում՝ կրակելով:

Բանակցությունները չոգնեցին:

Գռիվն սկսվում ե:

Զինվորները զորաշարքի բոլոր կանոնների համա-
ձայն՝ մոտենում են շղթա կապած ե շրջապատում են
չպրոցը: Սկսվում ե հրացանաձգությունը:

Դնդակները հենց մի գլուխ, լուսամուտները ծա-
կելով, խրվում են առաստաղի գաջի մեջ ե դժոխային
փոշի յեն բարձրացնում: Վորսորդական հրացանները
ավելացնում են վառողի ծուխն ու զարշահտը: Շնչե-
լը դժվարանում ե: Իսկ կռիվը նոր ե միայն սկսվում:

Ահա կաղնիների հետեից, դեպի ներքնահարկն ե
սողում սպան:

Մարտիկները նրան նշան են դնում: Պայթում
ե զալլը ե սպան ընկնում ե՝ կոտորակով ծակծկված:

Իսկ նրա կողքին ընկնում ե զինվորը ե ձեռից
ընկնում ե հրացանը:

Լավ հրացան ե:

—Զը՞գնանք բերենք:

—Զգո՞ւյշ միայն:

Բայց արդեն ուշ ե: Զինվորները նկատեցին խի-
զախին, ե նա արդեն հրացանը ձեռին՝ գնդակահար
ընկնում ե գետին:

—Եդպես ե, հա՞,—բամբ ձայնով խոսում ե մի
բաշիրուզուկ.—ինչ ուզում ե լինի՝ հրացանը կըբերեմ:

Յե՛վ նա խկապես դուրս ե գալիս պատուհանից,
հանդարտ մտենում ե հրացանին ե առանց շտապելու
վերադառնում ե իր տեղը:

Զինվորները չտեսան, թե նրա խիզախությունը
նրանց հաղթեց, բայց նրանք վոչ մի գնդակ չար-
ձակեցին՝ խիզախի վրա:

Բայց ի՞նչ բան ե սա: Վթրտեղից ե այս ծուխը:
Բոլոր շինությունը սկսվում ե լցվել դառն ծխով:

Շինության մյուս կողմից զինվորները կրակել
են խրճիթն ու փայտանոցը, իսկ քամին բոցը բերում
ե դպրոցի կողմը:

Ահա թե ի՞նչ բանի յեն: Ուզում են խուկել:

Պաշտպանելով հրդեհի տակ զինվորներն այրված
խանձողներով վազում են ներքնահարկի պատուհան-
ների մոտ ե կրակ են գցում սեղանատունը: Այնտեղ
այրեցիկ նյութեր շատ կան:

Մարտիկները կրակելով պաշտպանվում են, բայց
դա քիչ ե ոգնում. զինվորներն արդեն պատի պաշտ-

պանութեան տակ են: Ներքին հարկում վտանգավոր ե
մնալը: Մարտիկներն անցնում են վերի հարկը: Բայց
այստեղ ավելի լավ է: Ծխի միջից բան չի յերևում,
իսկ գնդակները հենց մի գլուխ զարկվում են աղյուսե
պատերին և այնտեղից թռչկոտելով դիպչում են հա-
տակին և առաստաղին:

Բայց մարտիկները կենդանի անձնատուր չեն
լինի:

Վո՛չ:

Ներքնահարկն անշուշտ զինվորների ձեռին պի-
տի լինի:

Իսկ դրան ավելացրու հրդեհը: Ուզում են կա-
քավների պես գնդակահարել:

Վոչ, սխալվում են. այդ չի լինի:

Նրանք շինությունը չեն լքի: Թող գան և ու-
ժով առնեն:

Բաջերի գոտեթյուն:

Թող գան և ուժով առնեն:

Հրդեհը սաստկանում է: Ծնչել անկարելի չէ: Իսկ
յեթե գլուխդ դուրս հանես—զինվորների գնդակը կը
տանի:

Վորտեղից վոր ե՛լ լավում է.

—Ուռն, ուռն, ուռն:

—Պատրաստ, ընկերներ—թնդում է գլխավորի
ձայնը:

Ով վառողը պրծացրել է՝ հրացանի կոթով տվեք:
Կենդանի անձնատուր չըլինեք:

—Անձնատուր չենք լինի:

Բայց զինվորները չեն յերևում:

Ուռայի աղաղակները քանի գնում մոտենում են

և չեն լուում, իսկ հրացանաձգությունը, չես իմանում
ինչից՝ դադարում է:

—Ի՞նչ է, սվինային հարձակումն է, գնդակներն
ափսոսում են:

—Պատրաստ:

Բայց զինվորները չեն յերևում:

Մեր յերիտասարդը վագում է պատուհանին: Ներ-
քըր զինվոր չի յերևում: Այստեղ-այնտեղ, այգու հե-
տև դեռ յերևում են նահանջողները: Նա շտապում է
ուրախացնելու.

—Զինվորները ուղ են լինում:

—Խարում ես, խոզի ճուտ:

—Դուրստ եմ ասում, ծլկվում են: Իսկ անտառի
կողմից մեզ են մոտենում մեր խմբերը:

—Մերոնք են, մերոնք են:

Հիմի բոլորը պատուհանների մոտ են:

Իսկապես, բոլոր ճամբաներով սև ժապավենի պես
գալիս է ժողովրդական զորքը ուռա կանչելով:

Մարտիկները մրկած, անձանաչելի դեմքերով դուրս
են գալիս իրենց ամրացած տեղերից:

Նրանք կենդանի չեն, կենդանի չեն:

Միայն մեկը չըկա: Նա զոհ գնաց հրացանին:

Բայց ինչքան մոտ եր մահը:

Ասենք հիմի ժամանակը չէ դրա մասին մտածելու:

Պետք է զինվորներին հասնել: Պետք է վազ
վերցնել վառող, գնդակ ու հետևներից հասնել:

Պետք է նրանց ճամբան կտրել մի վորևե տեղ,
անտառի մոտ:

Հետապնդել:

12. ՀԵՏԱՊՆԴՈՒՄՆ

Դարձյալ վառող ու փամփուշտ են բաժանում:

Կես գիշեր ե դառնում, յերբ խումբը պատրաստվում է ճամբա ընկնելու: Վոտով չես հասնի, պետք է ձիերով: Իսկ մինչ հարկավոր քանակով սայլեր կըճարես—ժամանակն անցնում է:

Մին ել անձ—տերտերը:

Հը, սա ինչո՞ւ յեկավ, ես յերկարամաղ սատանան:

Ուզում ե միջնորդ դառնալ հեղափոխականների ու զինվորների մեջ: Արյունահեղություն չի ուզում: Նա աշնպես կանի, վոր արյունահեղություն չի լինի: Նա զինվորներին կըհամոզի զինաթափ լինել: Բայց մի պայման—վոչ մի բռնադատություն զինաթափվածներին վրա:

Ի՞նչ է սա եղտեղ դուրս տալիս: Ճամբու՞ղ դրեք դրան:

Բայց տերտերը վրա յե կախում:

—Դեռ հայտի չե, թե ով կըհաղթի: Նրանք կանոնավոր հրացաններ, սրեր, սվիններ ունեն, իսկ դուք՝ վորսորդական հրացաններ: Ահա ձեզ որինակ—դպրոցը: Քիչ մնաց բոլորին փռելին տեղնուտեղը: Յերբեմն բարի խոսքով ավելի շատ բան կարելի յե անել, քան զենքով: Ինչ հանձնեք այդ անել: Ձեռներդ մի թաթախեք արյան մեջ:

—Կըխարի, անպայման կըխարի:

—Եդ յե՞րբ է յեդել, վոր տերտերը մեր կողմը պահի:

—Մի հավատաք դրան, կըծախի խաչագողը: Բայց տերտերն ի՞նչ է պնդում:

—Թող ձեզնից մեկն ինչ հետ դա, յեթե չեք հավատում: Յես մինչև զինվորների հետ քաշվելը, սպաների հետ խոսել եմ: Նրանք դեմ չեյին զինաթափ լինելու, բայց վախենում էյին բռնադատությունից: Հիմի յեթե դուք այդ կըխոստանաք՝ նրանք զինաթափ կըլինեն:

—Եղպես ե:

—Վկա աստված կենդանի:

—Եդ աստծուն մի կողմ թող:

—Իսկ ինչո՞ւ չըփորձել:

Հոգնած, չարչարված մարտիկները հակված էյին խաղաղ վերջացնելու:

—Լավ, թող եղպես լինի: Թող տերտերի հետ մեկ ամենից հավատարիմը գնա:

—Բոլոր զենքերը պետք է տան:

—Անպատճառ:

—Բայց վճրտեղ են զինվորները:

—Տասնըհինգ վերստի վրա:

—Ասել ե՞ պետք է շտապել: Շուտ, հավաքվեցե՛ք:

Առավոտվա դեմ պետք է այստեղ լինեք:

Նրանք ճամբա յեն ընկնում:

Անցնում է գիշերը: Տերտերը չկա դեռ:

Մարտիկները սկսում են անհանգստանալ:

Անցնում է մի ժամ, յերկու—տերտերն ելի չըկա:

Ե՛դ է, խաբեց տերտերը: Նա պարզապես ձգձգեց, վոր զինվորներին ժամանակ տա հեռանալու:

Ել սուսսելու կարիք չըկա: Պետք է կազմակերպել հետապնդումը:

Ու միանգամից գավառը կենդանացավ: Վորտե-
ղից վոր եր հայտնվեցին նոր մարտիկներ, մինչև ան-
գամ տանելի կերպով զինված: Զինվորներ ուղարկե-
ցին սայլեր բերելու և առավոտյան ժամը 10-ի մո-
տերքը բոլորն արդեն սայլերի վրա էյին:

Մարտիկները վճռեցին նահանջող զինվորների
ճամբան կտրել: Նրանք գնացել էյին պտուտ տալով:

Մարտիկների թիվը աճում է: Արդեն սայլերը
հերիք չեն անում: Դրա համար ել յերիտասարդները
ֆուտ հեն հետևակ, իսկ մյուսները շտապում են ճամ-
բան կտրելու:

Զինվորների նահանջի լուրը կայծակի արագու-
թյամբ տարածվեց ամբողջ շրջանում: Մեր մարտիկ-
ները հենց մի գլուխ, քանի առաջ են գնում, հանդի-
պում են նոր զինված մշակներին, վորոնք միանում
են ընդհանուր խմբին:

Բայց տերտերն իր նպատակին հասավ. զինվոր-
ները հաջողեցրին դուրս գալ փոստի ճանապարհը և
հիմի գտնվում էյին քաղաքից վեց վերստի վրա:

Բարեբախտաբար ճանապարհն այստեղ մեծ շըր-
ջան է անում և յեթե անտառով գնացվեր, դեռ կարե-
լի կըլիներ զինվորներին հասնել:

Ահա յերկու զորամասերն իրար հանդիպեցին:
Լսվում են առաջին կրակոցները: Գնդակները սուլելով
կտրում, անցնում են խիտ անտառը:

Նրանց բանը լավ է իրենց կանոնավոր հրացան-
ներով—իսկ մարտիկը չի կարողանում թշնամուն խո-
ցել իր հրացաններով վերստ ու կես հեռավորությու-
նից:

Խիզախները վազում են բլրի վրա, ճամբան կըտ-

րելու: Բայց զինվորները կովի չեն բռնվում և շտա-
պով հեռանում են: Քառասուն վերստ ճամբից հոգնած
մարտիկներն ել նրանց չեն կարողանում հասնել:

Մի քանի մուգերներ յեռանդով աշխատում են,
բայց զինվորները վատ են պատասխանում:

Չեն հասնի: Ուղացել են:

Այս բոլորի մեղքն յերկարամազ տերտերի վրա յե:
Գոնե մի կես ժամ առաջ հասնեյին:

Մարտիկները կրկին դուրս են գալիս ճամբա:

Այստեղ, այնտեղ արյան շիթեր կան: Ասել է,
ինչքան չլինի՝ գնդակ զիպել է:

Մոտենում են շրջակա բնակիչները:

— Հը՞, շատ էյին անցկացողները:

— Ել մի հարցներ... Ավազակներն պես անցան՝
ամեն ինչ վոչնչացնելով:

— Իսկ մեր գնդակներն հասնում էյին:

— Ո՞վ է իմանում: Նրանք վոր՝ ել գնդակ չու-
նեյին: Մի քի՛ շուտ կըհասնեյիք, տնաշեններ: Մեզ
ավազակությունից կազատեյիք: Ա՛յ, ճամբին մեր
դարբնին ու հարևան գյուղի մշակին սվինով տվին,
սպանեցին:

— Վհնց թե սպանեցին:

— Ե՛նպես, չենց վոր իմացանք, թե դուք հետա-
պընդում եք, վճռեցինք զորքի դեմ դուրս գալ և ճամ-
բան կտրել: Բայց մեր զենքն ի՞նչ բան է վոր: Դար-
բինը իր համար խանչալի պես մի բան չինեյ: Իսկ
խանչալն ինչ կանի կանոնավոր հրացանի դեմ: Ես-
պեսով դարբինը մեջտեղը գնաց:

Ենտեղ, անտառի բերանում ընկած են:

Անտառի բերանում արդեն հավաքված էյին շատ

հետաքրքրվողներ. ճամբից յերեք սափեն հեռու ընկած
և դարբնի դիակը: Նրա յերեսը թրով կտրած է, իսկ
կրծքին գնդակի և սվինի վերք է:

Մի քիչ ել գենը մի ուրիշ դիակ է:

Սա ավելի յե այլանդակվել: Սառած աչքերը սար-
սուռ են ազդում:

Ահա թե ինչ բաներ են նրանք: Ավազակություն
անելով են անցել ամբողջ ճանապարհը:

— Բայց եղ ի՞նչ բան է վոր, — պատմում է հարե-
վանը. — այ, են սարի տակի ագարակում, ուր նրանք
գիշերեցին՝ կոտորեցին վողջ տավարը, բռնաբարեցին
բոլոր կանանց, թակեցին բոլոր ծերերին:

— Հերդ անիծած, տերտեր: Նդ ամենը նրանից
յեղավ:

— Դե, հիմի ի՞նչ ենք անում, հետ դառնանք, ըն-
կերներ:

— Հանգիստ վոսկորներիդ: Ուխտվում ենք հար-
յուրապատիկը վրեժ հանելու:

Դիտարկներն հանում են, և մթնշաղին լսվում են
վշտալի-սպառնալի թաղման յերգի ձայները:

Դուք զոհվեցիք որհասական կռվի մեջ...

Լուռ ձգվում է մարտական խուժբը և հոգնաքայլ
բաշ է գալիս հետ, անհաջողության ծանր տպավո-
րությամբ:

Բայց մի կես վերստ ել չեյին հեռացել՝ վոր նը-
րանց դեմից սայլերով մարտիկներ են գալիս:

Ուռնեցողի և Յակոբշտատի գավառներից են:
Նրանք զինված են կտնոնավոր հրացաններով և նման
են իսկական զորքի. —

— Հը, ուշացանք:

— Ուշացանք:

— Ասել է՝ հեռացան:

— Հ ե ո ա ց ա ն:

— Չի՞ կարելի հասնել:

— Յեթե ձիերը հոգնած չեն, ինչո՞ւ չե:

— Առնջ, տղերք:

Յեվ նրանք ձիերը քշեցին քաղաքի ուղղությամբ:
Իսկ մեր մարտիկները բարկացան:

— Այ մենք պիտի եղպես զինված լինեյինք: Մի-
թե կըզիջեյինք: Թե չե՝ ես բուրվառներով բան կարող
եմ անել: Ես յեղանակին վառողն ել կըխոնավանա —
կրակել չե լինի:

Մեր տղան միայն այստեղ միտը բերեց, վոր
պետք է ստուգել լցրած հրացանը՝ հո վառողը չի՞ խո-
նավացել: Ընկերոջ հետ գնաց յեղևներին մեջ, նշան
դրեց ու բռնեց:

Մեկ — փուստ անցավ:

Յերկու — փուստ անցավ:

Տեսա՞ր բանը, ա՛յ թե ի՞նչ հրացանով եր դուրս
յեկել զինվորների դեմ:

Հիմի միայն դող անցավ նրա ամբողջ մարմնով:
Ի՞նչ կըլինեի իր բանը, յեթե իսկապես կռիվը տեղի
ունենար:

Փռված կըլինեի այլանդակված դեմքով վորեն
տեղ, այս ճամբին, ինչպես այդ դարբինն է:

Հապա՞...

Բայց ինչո՞ւ եյին այլանդակում դիակները: Ին-
չացո՞ւ յեր այդ դաժանությունը, ծաղրը:

Լսվ, թող լսվ մտքներում պահեն:

13. ՍԵՎ ՀԱՐՅՈՒՐՅԱԿ

Շրջակայքում ել վոչ մի բարոնի բուն չըկա: Բոլորը քանդված, այրված են:

Բայց բարոնները կենդանի մնացին: Նրանք ժամանակին կարողացան խուսափել զորքի պաշտպանությունից:

Հիմի նրանք ուր վոր գինվում են, հավաքում են ինքնապաշտպանական խմբեր:

Գալառակի բնակիչներին և վոչ մինը դեռ այդ բանդաներին չի տեսել, բայց նրանց լուրն արդեն հասավ, և հասավ այլանդակված ձևով:

— Սև հարյուրյակը դալիս է...

Ի՞նչ սև հարյուրյակ է դա, իսկապես վերտեղից դուրս չեկավ, վոչ վոք դրա մասին բան չի խմանում: Բայց սև հարյուրյակ անվան հետ կապված է ամեն մի դաժան, արյունարբու, սարսափելի բան:

Դեռ վոչ վոք այդ բանդաներին չի տեսել, բայց արդեն վախում են, արդեն պատրաստվում են դիմադրելու:

Ամենքը ինչ վոր զգում են, վոր այստեղ խոսքը կյանքի ու մահվան ժառին է, վոր այստեղ միջին բան չըկա:

Վտանգն ամենուրեք զգացվում է. նա ողի մեջ սավառնում է: Իսկ թուլյերի տատանումն ու տան-մեծերի նահանջը ստեղծում է Ֆնացողների համար մի ծանր զգացում:

Դեռ ամեն բան հեղափոխական ալիքի ծառացման շրջանումն է:

Բայց ահա այդ ալիքը կիջնի: Այն ժամանակ Բնչպես կըլինի:

Մեր տղան—գյուղական պրոլետար է, իր բոլոր ունեցածն իր վրա չե: Նա վոչինչ չունի կորցրնելու, բացի իր գլուխը: Դրա համար ել նա նրանց հետ է, ովքեր դեմ են սև հարյուրյակին: Նա յեկ նըրանց չի տեսել, բայց զգում է վտանգը: Նա հիմի ափելի յև պետք, քան յերբևե:

— Նա պատրաստ է:

Յեվ ահա լսվում է կոչը.

— Սև հարյուրյակի և բարոնների դեմ:

— Ընկերներ, ո՞վ է ձեզնից ուզում շան մահով վերջանալ սև հարյուրյակի նապայկաների հարվածների տակ:

— Վոչ վոք:

— Դե, բառ պատրաստվեցեք դիմադրություն:

— Ո՞վ է ուզում գլուխը թանդ ծախել:

— Բոլորս:

— Զինվեցեք և յեկեք մեզ հետ:

— Ուռա...

— Համարձակ, ընկերներ, միաքայլ

Արիացեք հագով՝ պայքարում...

Շարժեցին ու գնացին: Հեղափոխական յերգերը չեն լուռ: Վորոտում են բացականչությունները.

— Մահ սև հարյուրյակին:

14. ԽՂՃԱՀԱՐՎԵԼ ՉԸԳԻՏԵ

Նա վոչինչ չունի կորցնելու՝ բացի իր գլուխը: Բայց իր խնամքին է հանձնված իր ծեր մայրը: Ինչպես բոլոր զսոսմյալ մարդիկ, սա յեկ չի կարող միանգամից հոսկանալ, թե շուրջը ինչ է կատարվում:

Նրա համար սուրբ է թե յերկնքի և թե յերկրի աստվածների պաշտամունքը: Իրա վրա հաշվիր և անհավատությունը, սրբապղծությունը, ցարական որենքների խախտումը, իշխանությանը չըհարգելը:

Դա սատանայից է:

Նա շատ բան է տեսել իր 80 տարվա կյանքում, նա ամեն բան կարող է թույլ տալ: Բայց վոր իր վորդին գնար այդ դժոխքի ճամբով, այդ չեր կարող թույլ տալ:

Հիմի ի՞նչ է պատահել այդ տղայի հետ: Ամբողջ շաբաթներով կարդում է: Աստված դիտե ինչո՞վ է ապրում, ինչո՞վ է կերակրվում, իսկ իրան—հորը—բոլորովին մոռացել է:

Հայրը նրա համար գոյություն չունի: Թող վոչիլները նրան ուտեն:

Կարելի չե, դեռ ուշ չե: Դուցե կարելի չե դեռ նրան ուղղել: Չե՞ վոր ինքը պիտի պատասխան տա իր վորդու համար:

Քույրը, պառավ ջադուն ել մեջ է ընկնում:

—Ո՛ւր է քո ավագակը կորել վոտով—գլխով: Ուրիշներին է մորթում, թե իրան են մորթել:

«Քո ավագակը»:

Տես բանը ուր է հասել, վոր իր վորդուն ավագակ են անվանում:

Դե ապա թող մի յերևա:

Բայց ահա նա յեկավ, մի շաբաթվա բացակայությունից հետո: Սոված, պատըռտած, իսկ դեմքը փայլում է:

Ինչի՞ համար է նա այդպես ուրախ: Հոր վիճակի՞ համար, վորը լքված այստեղ վոջիլների կերակուր է դառել:

Ձեռը արդեն սեղմում է փայտը: Բայց, դուցե նա դեռ խելքի կըզա: Դուցե այս անգամ տանը կըմնա և աշխատանքի կըվարձվի: Հավ, այս անգամ կըհամբերի:

Բայց ահա կրկին ահագանգ է: Սև հարյուրյակը շարժվում է դեպի այս կողմ: Պետք է դիմադրել:

Ո՛վ պիտի դնա՝ յեթե վոչ նա: Տերերի վրա պիտի հույսը դնի:

Հայրը արդեն նկատեց նրա պատրաստությունները:

—Դու ի՞նչ ես ավագակ դառել:

—Վոչ, հայրիկ, յես ձեզ ավագակներից եմ պաշտպանում:

—Գտանք պաշտպանը: Մի կըհասցնեմ ես փետով վո՛ր:

—Հայրիկ դու չես մտածում, թե ինչ ես ասում:

—Ձեմ մտածում: Հորդ վոջիլներն են ուտում, նրան մի կերակրելի: Այա ի՞նչ, ինքը թրե է գալիս սոված, հորն ել սովամահ է անում:

—Ավելի բարձր խնդիրներ կան: Բայց միևնույն է, դու այդ չես հասկանա:

—Խելքդ սիրեմ: Դե, վոտդ դուրս չըդնես: Իմացար:

Տարրինակ բան: Մինչև այդ խոսակցությունը նրա գլխով չի յել անցել, թե նա ուրիշ պարտականություն ել ունի, բացի հեղափոխությունը:

Հեղափոխությունը նրան ամբողջովին կլանել երեկ գոյություն չունեի վոչ անձնական կյանք, վոչ ընտանեկան պարտականություններ: Բոլորն ի մի խառնըվեց մի ամենազրավիչ խանդավառության մեջ:

Բայց նա ծեր, անոգնական հայր ունի: Տանը մի կտոր հաց չունի: Իսկ դուրսը ցուրտ է:

Իրավունք ունի նա յեքեսի վրա գցել իր հոգը յեվ լիովին նվիրվել հեղափոխության:

Ունի՞ նա այդ իրավունքը:

Այստեղ մի հանգչող կյանք է մի արդեն հասարակութայն անոգուտ մարդու: Այնտեղ՝ խաղաթղթի վրա յեն դրած հազարավոր մատաղ կյանքեր, վոր պետք են հեղափոխութայն, այնտեղ վճռվում է իրա՞ն հեղափոխութայն բախտը:

Ինչպե՞ս վճռի այս հարցը:

Յեվ ժամանակ կա վճռելու:

Հնչեց կոչի նշանը—և նա մոռացավ այդ տանջող և դժվար բուժելի հարցերը: Վերցրեց իր յերկփողանի հրացանը և միայնակ հեղափոխական կռվի ընդհանուր հոսանքի մեջ:

Այո, հեղափոխական կռիվը մարդկային խիղճ չըգիտե:

ՅԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

Գյուղը իր գործը տեսավ:

Դարավոր թշնամի կալվածատերը—գերմանացի բարոնը—վռնդված է: Գյուղացին հիմա հողի տերն է: Նա հիմի ինքն է և՛ դատը կտրու՞մ, և՛ կառավարում հասարակական գործերը: Նա ինքն է ընտրում և իշխանությունը:

Բայց Ռիզան, Լիբավան, Միտավան դեռ ցարական իշխանությունն են, և վռնդված բարոնները այնտեղ ապաստան ունեն: Պետերբուրգից ոգնական զորք ստանալով՝ բարոնները գլուխ են անցնում պատժիչ զորամասերին և սկսվում է մահվան թափուրը...

Կրակով ու սրով նրանք նվաճեցին և տիրեցին այդ յերկրին յոթհարյուր տարի առաջ, կրակով, սրով և կախաղանով նրանք կրվեցանստատեն հիմա իրենց վտանահարված իրավունքները:

Ախ ինչո՞ւ, ինչո՞ւ հաղթած ժողովուրդը այնքան մեծահոգի յեղավ և խնայեց այդ սուսերակիրների կյանքը, վորոնք իրենց համար հավերժական հուշարձաններ են կանգնեցնում տանջված գյուղացիության վոսկորներից:

Ինչո՞ւ նա մեծահոգությամբ հատուցեց գյուղացիությանը հասցրած անարդարությունների համար: Երբ նրա պապերին և ապուպապերին շնքերի հետ եյին վոխտում և հալածում եյին, ինչպե՞ս վայրի գազաննե-

ըի՝ զվարճացնելու համար «ազնվազարմ բարոններին»։
Ինչո՞ւ, ինչո՞ւ հաղթողի մեջ մտնում ե այդ թու-
լությունը, վոր կոնչվում ե մեծահոգություն։

Անիծյալ լինի այդ ժամը։

Դա արժեք տասնյակ հազարավոր ամենալավ զա-
վակների կյանքը։

Պատժիչ զորամասերը սկսում են իրենց արյու-
նալի ընթացքը։

Կրակ, սուր, նաքայկա և կախաղան—ահա նրանց
բռնադատության գործիքը։

Սկզբում անհասկանալի սև հարյուրյակը հիմի
ընդունում ե կազակների հարյուրյակի կերպարանքը՝
տեղական բարոնի առաջնորդությամբ։

Ո՛խ, գյուղացին գիտե, թե ինչ ե նշանակում բա-
րոնների առաջնորդությունը։ Նա չի մոռացել դեռ իր
հայրերի ու պապերի պատմածները այդ «արյան և
յերկաթի ասպետների» մասին։

Դրա մասին ո՞վ չըգիտե։

Բոլորը գիտեն։ Բոլորը հասկանում են։

Ո՞ւր ե փրկությունը։ Ո՞ւր ե յեկքը։

—Կովե՛լ մինչև վերջ...

Ինչո՞վ։ Դատարկ ձեռներով կանոնավոր զորքի
դեմ։ Վրսորդական հրացաններով՝ թնդանդիների դեմ։

Բայց գուցե այնտեղ քաղաքի մոտ դեռ կա ժո-
ղովրդական մի ուժեղ պաշտպանող զորք։

Գուցե զինվորներն ու կազակները կանցնեն ժո-
ղովրդի կողմը։

Վճի՛շ, դրան ել հիմի վոչ վոք չի հավատում։ Ին-
չո՞ւ ապա նրանք չեն տեղափոխվում հարևան գավառ-

ները։ Ինչո՞ւ այնտեղ այրում, զնդակահարում են։

Գուցե կարելի կըլինի փախչել մի կողմ։ Խուսա-
փել սպառնացող վտանգից։

Միևնույն ե, բոլորը միասին չեն կարող փախչել։

Իսկ ինչպե՞ս ամենքը ուզում են ապրել։

Յե՛վ ամեն մեկը իր կերպ ե սկսում փրկություն
վորոնել։

Գավառային ստարշինան հիմի վերակենդանացել
ե։ Նա յե՛լ չի թագցնում իր ուրախությունը։ Հիմի
հերթը նրան հասավ։ Այն մահակի հարվածի համար
նա հարյուրպատիկը կըհատուցանի։

Ջգո՛ւշ, աղքատներ։

Բայց գավառային ստարշինան մենակ չե։ Բոլոր
խոշոր սեփականատերերը նրա հետ են։ Նրանք հիմի
հավաքվում են խորհուրդ անելու և ինչ վոր բան յե-
ռանդով քննում են։

Նրանց տակն ել մաքուր չե, բարոնների դեմ
նրանք ել են ձայն բարձրացրել։ Իսկ ավելի քիչ
զգուշները մինչև անգամ բարոնների կայքից աճուր-
դով մի-մի բան գնել են։ Այդ մեղքը պետք ե մաք-
րել։ Ինչո՞վ։

—Մասնությամբ։

Դա ամենից լավ ճանապարհն ե։ Նրանք կազ-
մում են բոլոր հեղափոխականների ցուցակը, վորոնք
գործոն աշխատել են այդ ժամանակ։ Նրանք այդ ցու-
ցակը կըներկայացնեն պատժիչ արշավախմբի պետին
և դրանով կըփրկեն իրենց կաշին։

Բայց ի՞նչ հիմարություն արին նրանք։ Հ՞ը։ Ա-
ստ ի՞նչ բան ունեյին աղքատ գյուղացիների կամ
մշակների հետ։ Ինչո՞վ բարոնից վատ ելին ապրում

վոր: Բարոնը պարտք ուներ, իսկ նա բանկում փող էր շահացնում:

Սատանան գայթակղեց:

Բայց հիմի նրանք այդ սխալը կուղղեն:

Բայց ի՞նչ անի մանր-գյուղացիությունը:

Հենց այնպես ել վոչնչանա:

Վոչ, նա կըփորձի ելի մի անգամ ատամները ցույց տալ: Գուցե զինվորները այնքան ել սարսափելի չերևան: Գուցե զենքը կըհանձնեն: Կանցնեն ժողովրդի կողմը:

Այսպես ելին մտածում բոլոր նրանք, վորոնք քիչ-շատ մասնակցել են հեղափոխական գործին:

Բայց մտացածները ավելի խոհեմ են. նրանք վոչինչ չըգիտեն, վոչինչ չեն տեսել: Նստել ելին իրենց տներում և սպասում ելին, թե յերբ վերջապես կըգա իշխանությունը և անկարգություններին վերջ կըտա:

—Այ թե ինչ, լավ, լավ, կըտեսնենք, թե բարոնը ինչպես շնորհակալ կըլինի:

Հինը մոռացել էք: Բաս հիշել կըտա:

Յեվ իսկապես. չե՞ վոր գնել են աճուրդով բարոնների ինչքը և զրանով հենց ոգնել են ուրիշներին թալանել: Այո, մեծ բան չե: Պետք ե հեռքերը կորցրնել:

Յեվ ահա ուշ գիշերին հաճախ են յերևում գյուղական սայլեր՝ տնային իրերով: Թագցնում են մի վորեւ տեղ անտառում կամ ճահճի մեջ: Իսկ լուսադեմին նրանք բոլորը դատարկ վերադառնում են: Նըրանք թաղում են անմատչելի տեղերում բարոնների կայքը:

Նրանք իրենց համար խելք ունեն: Հիմի թող գնան գետնից հանեն:

Իսկ այդ որվանից արդեն նրանք հավատարիմ հպատակներ են և ջերմեռանդ ժամասերներ: Հիմի կիբակի որերը ժամ են գնում և աշխատում են, վոր պատտրը կամ տերաերն իրենց տեսնի:

Ամենքը ծածկադմբոց են անում:

Բայց մինչև անգամ միջին-գյուղացիներից այնպիսիները կան, վոր ծածկադմբոց չեն կարող անել: Նրանք յեղել են կամ ընտրած պաշտոնների մեջ կամ դեկավարել են մարտիկներին: Յեթե նրանք ինքները չեն, իրենց զավակները յեղել են:

Նրանց համար նահանջ չկա:

Նահանջ չըկա նաև մշակների համար: Նրանց դեմ են թե կապույտ և թե մոխրագույն բարոնները: Չե՞ վոր մոխրագույն բարոնները չեն մոռացել մշակների պահանջները՝ ստացվածքը հավասար բաժանել:

Յեվ ահա դավաճանություն, մատնություն, թուլակամություն և փոքրոգություն կողքին, նրանք, այդ գյուղական պրոլետարները, խորհրդակցելով մի բուռն ուղեկց գյուղացի հեղափոխականների հետ՝ դիմադրություն են պատրաստվում:

Մեր տղան այս վերջինների թվումն ե: Ջահելություն կրակոտությունը, գաղափարով տարվածությունը, սկսած գործի ամուր հավատը—այս ամենը նրա մեջ մնացել ե:

Տան-ոջախի հետ նա կապերը խզեց: Նա հիմի կյանքում մի խնդիր ունի միայն. հաստատել յերկըրում նոր և բարեխալ կյանք:

Գաժու պես ընկնում ե նա ագարակից-ագարակ և ընդհանուր գործի համար համախոհներ ե հավաքում:

—Ընկերներ, զենք հավաքեցեք:

16. ՆՐՈՎ ՈՒ ՍՐՈՎ

Ծնունդն անցավ: Անցավ նոր տարին...

Իսկ պատժիչ զորամասեր դեռ գավառի մոտակայքում չըկան:

Ուրիշ գավառներում արդեն վաղուց կախաղաններ են սարքված և գիշերները հրդեհված ագարակների լույսը յերևում է:

Այո, պատժիչ զորամասերը դեռ չըկան, բայց նրանք մոտենում են հետզհետե, իսկ լուրը վազում է նրանց առջևից:

Արդեն փախել է գավառային կարգադրիչ կոմիտեյի նախագահը, փախել է նաև նոր զրազիրը: Բայց մնացածները չեն լքում մարտական դիրքերը:

Միթե նրանք, ովքեր բարձրացրել են ապստամբությունը և ղեկավարել այն՝ իրավունք ունեն հասարակ մարտիկներին դժբախտություն մեջ թողնելու: Միթե ընկղմող նավի նավապետն իրավունք ունի առաջինը լքել նավը:

Վոչ, նրանք կըման, վորպեսզի վիճակակից լինեն ուրիշներին:

Անխուսափելին պիտի կատարվեր...

Մկրտություն ուրը հանգիստ, գյուղացիների սահանակներով, սահնակի ճամբով, գաղտագողի մոտեցավ գավառին պատժիչ զորամասը:

Յեկեղեցու զանգը այդ ժամանակ ժամերգության վերջն էր իմացնում ծխական յեկեղեցու, հենց այն յեկեղեցու, վորի զանգակառնից յերկու ամիս առաջ նահանջող զինվորների մոտենալու նշանը տվին:

Նորից նշան են տալիս:

Զինվորները շարժվեցին:

Շրջապատեցեք յեկեղեցին: Պայթեցնել ողում յեկեղեցին, — հրամայում է սպան:

Բայց նրանք այս անգամ սխալվեցին. յեկեղեցում գտնվում էր միայն իրենց ախամա մեղքերը լացող փոքրոզի աղոթողների նախիրը: Պաստորը յեկավ ազատելու և աղոթողները ազատվեցին:

Բայց նրանք յեկեղեցին ուզում են պայթեցնել: այստեղից տրվեց հարձակման նշանը:

— Դիմա՛միտը դրեք տակը, — լսվեց հրամանը:

— Տե՛ր Հիսուս-Քրիստոս, դու վողորմես, — պաստորը արդեն ծունկ է չոքել: Նա ուզում է ներողություն հայցել: Դա նրա սրտի մոտ գործն է: Ի՞նչ կըլինի, յեթե յեկեղեցին պայթեցնեն: Նա կըմնա առաջն մի կտոր հացի: Յեվ դա էլ խոովարարների յերեսից:

Վոչ, յեկեղեցին թողե՛ք: Նա ցույց կըտա իսկական հանցավորներին:

— Չե՛ս խաբում հո, սատանի ը՛նկեր:

— Աստված վկա յե, — խաչակնքում է պաստորը:

Լավ, վեր կաց: Դե, ապա ո՛ւր են մեղավորները: Շշունջներ, սպային տրվող թղթերի խշխշոցներ, պաստուրաստություններ...

Արդյոք սա հեղափոխականների ցուցակը չե՞, վոր տալիս է սուրբ մարդը: Այո, դա յե:

Այդպես, նրանք հիմի ձեռքերին ցուցակ ունեն:

— Լա՛ճվ...

— Իսկ ո՛ւր է այն դպրոցը, վորտեղից կրակում եյին:

— Ա՛յ, ենտեղ է:

— Թնդանոթով քանդե՛լ:

Զինվորները մոտ են քաշում յերկու յերեք-դուռ-
մանոցներ կես վերստ հեռավորության վրա

Նրանք ճակտից պիտի կրակեն:

— Կրակ:

Բո՛ւհ...

Ռումբը կպավ կտրանը:

Մի անգամ ել... Ռումբը ճանկոտեց պատը:

Սա ինչ բան ե... Կախարդված է: Ինչո՞ւ ուռւ-
բերը չեն քանդում այդ շինությունը:

— Կրակ:

Բո՛ւհ, բո՛ւհ, բո՛ւհ:

Դպրոցը համարյա անվնաս է: Միայն մի պա-
տուհանն է տեղահանվել:

Կախարդանք ե...

— Գնալ և դնդակոծել:

Յեւ վաղ գործածածը զգուշանալով շարժվում է
դեպի դպրոցը:

Քիչ բան կարող է պատահել: Հանկարծ նրանց
կըհանդիպեն կոտորակների զալպով:

Իսկ այդ լիցքից անպիտան բան չըկա:

Ով-վոր մեկը վազ է տալիս բակում, գոռում է և
ձեռքերը կոտրատում: Իսկ դեմից, գլուխը շարժելով,
գալիս է, ձեռքերը բարձրացրած, ոռւս լեզվի ուսու-
ցիչը:

Վոչ, սա նման չէ հեղափոխականների:

Զինվորները համարձակ են դառնում և քիպ մո-
տենում են ուսուցչին:

— Շը, շան վորդի, հիմի վախեցանք, հա՛:

— Ձեր առջև հավատարիմ ծառա յեմ թագավորի
և հայրենիքի:

— Ի՞նչպես ես համարձակվում խոսել, անասուն:

Բայց պատուրը ինչ վոր մի բան է փսփսուտ
սպալի ականջին:

— Ախ այդպես. հակառակ եր հեղափոխականնե-
րին: Բայց այդ խռովարարներին ինչո՞ւ ներս թողին
դպրոցը:

— Ուժով մտան, ձերդ բարեձննդություն:

— Ուժով: Տեսե՞ք հա՛, ձեզ հւժ ցույց կըտամ, վոր
մինչև գերեզման չեք մոռանա: Թոռներդ ու ծոռներդ
կըհիշեն:

Տակը դրեք դինամիտը: Պայթեցնել: Դարը քա-
րի վրա չըմնա:

— Ներեղություն ենք խնդրում, ձերդ բարեձը-
նընդություն: Մի թողնեք մեզ առանց ապաստանի:

Ո՛ւր գնանք այս ջրորհնեքի ցրտերին, ձերդ բա-
րեձննդություն:

— Գործի անցեք: Իսկ դուք շուտով դուրս բերե՞ք
տան իրերը: Մա՛րշ:

Կես ժամ անց լսվում է խլացնող պայթյունը:
Մարդու չափ քարերը թռչում են ողը և շարժվում
շինությունից կես վերստ հեռու:

Բայց, բանից դուրս է գալիս, պայթեցրեց մի-
այն մի անկյունը: Մինչև անգամ դինամիտի ուժը չի
պատում այդ հաստատ շինությունը քանդել:

Սպան կանգնել է տարակուսած:

— Դինամիտը խնայեցին:

— Վոչ, ձերդ ազնվություն:

— Ե՛, ջհանգամը: Տարեք մեզ գավառային վար-
չության տունը:

Շարժվում են...

Իսկ այնտեղ գավթի մոտ, վորտեղից վոր ե, ահա կանգնել են նախկին գավառային ստարշինան և գրագիրը՝ Տեանելով գործաժամը՝ նրանք գլխարկները ողն են նետում.

— Կեցցե որինական իշխանությունը:

Բայց շուրջը մնացյալ ամենքը լուռ են: Ինչպես կը համարձակվեն: Դեհ, նա նրանց ցույց կը տա: Հիմի ելի՛ նրա ժամանակը հասավ:

— Ո՛ւր ե գավառային ստարշինան, — հարցնում ե սպան:

— Յես եմ, ձերդ ազնվություն:

— Դ՞հա ինչ ելիր այստեղ մտիկ տալիս, սրիկա:

— Ուժի առջև զիջեցի, ձերդ ազնվություն:

— Ուժի՞, ի՞նչ ուժի: Ապա դեսը տուր դրանց:

— Համեցեք:

Յեվ ստարշինան գրպանից հանում ե ազգանուններով ցուցակը և տալիս ե սպային:

— Հենց բոլորը այստեղ են:

— Այդպես, այդպես: Ո՞վ ցույց կը տա ճամբան:

— Կը գտնվեն:

— Սայլերը պատրաստեցեք, ու մի գիշերվա մեջ ամեն բան պիտի մաքրվի:

— Գլխիս վրա:

Կես ժամ անց արդեն սայլերը բակումն են, զինվորները խումբ—խումբ նստում են և շուտով զանազան ուղղություններով գնում են գավառ:

— Դե հիմի վայ նրան՝ ով ստարշինի աչքին դուր էի գալիս:

17. ՍԱՐՍԱՓԵԼԻ ԳԻՇԵՐ

Գավառային ստարշինան յերկու հար թշնամի ունի. հեղափոխական կարգադրիչ կոմիտեյի նախագահը, վորը ժառանգեց նրա իշխանությունը և այն գյուղացին, հեղափոխական մարտիկների գլխավորը, վորը բանալիները խլելիս նրան մահակով խփեց:

Առաջինը նրանք պիտի պատասխան տան:

Նրանց մահապատժին ստարշինան ուղղում ե ներկա լինել:

Խուլ կես գիշերվա ժամին զորամասը զաղտագողի մոտենում ե մարտիկների պետի տանը, վորպեսզի տեղնուտեղը վորսա հանցավորներին:

Մոտ գնալով տանը, զինվորներն իջնում են սահնակներից և շղթա կապած մոտենում են շինություն:

Նրանք սպասում են դիմադրություն:

Բայց տանը մեռելային հանգիստ ե: Անգամ բալի շներ չեն յերևում:

Զինվորները կոտորում, ներս են մտնում խրճիթը:

— Ձեռներդ վեր:

Անկողիններից ցատկում են մի զառամ ծերուկ պառավի հետ և մի քանի քնատ կնիկներ յերեխաների հետ թարժաժ յեղած, չեն իմանում բանն ինչունն ե:

— Ձեռներդ վեր, թե չե՛ կըսպանեմ:

Ծերերը կանգնած են, ձեռները բարձրացրած, ծնկները դողում են. նրանք նոր հասկացան. դա սև հարյուրյակն ե: Իսկ վորդին տանը չե: Ասել ե՛ վերջին ժամն հասավ:

Բայց ահա առաջ ե գալիս գավառային ստարշի-
նան.

— Հը, պառավ շուն, քեֆը պրծա՞ր:

— Վորտե՞ղ ե ձեր վորդին:

— Խնչ վորդի:

— Ձեր ավագակը:

— Յես ավագակ վորդիներ չունեմ:

— Ահա, դեռ սպառնում ես: Պարոն սպա, սա յե
ամենագլխավոր ավագակի հայրը: Վոր թափ տանք՝
կասի:

— Խուզարկեցեք չորս կողմը, կտուրն ել հետը:

Ջինվորները զգուշ անցնում են գործի:

Դռակները, բարձերը՝ բոլորը թափում են հա-
տակին: Փնտրում են ավագակ վորդուն և զենք: Իսկ
ստարշինան սպայի հետ ծերունուց դուրս են քաշում:

— Ո՞ւր ե տղեղ, հ՞ը, ասա: Թե՞ նսգայկա յես
ուզում: Ահա քեղ:

Յեվ նագայկան կարմրացնում ե ծերուկի մերկ
մարմինը...

Բայց ծերուկը լռում ե:

— Ո՞ւր ե տղեղ:

— Ձեմ իմանում:

— Ելի կերցրեք:

Յեվ նագայկան կրկին կաշում ե ծերուկի մար-
մինին: Նա չի գիմանում և վայր ե ընկնում: Բայց
ծպտուն չի հանում:

— Հասցրո՛ւ դրան, հասցրո՛ւ:

Ստարշինան կրքի յե գալիս: Նա նրա համառու-
թյունը կրկնորի:

Բայց ծերուկը համառ լռում ե:

— Ջհանդամը սրա գլուխը, վառեցե՛ք տունը:

Մինչ այդ հավաքվեցին տան մյուս բնակիչնե-
րը, և լսելով այրելու հրամանը՝ մոտ են գալիս աղա-
չելու, վոր խնայվի նրանց ունեցվածքը:

— Խնչ: Ունեցվածքը խնայե՛նք: Այրեցե՛ք բո-
լորը, տղերք:

Մի ծեղ չըթողնեք:

Մի քանի րոպե անց բնակարանը բոցերի մեջ ե:
Ստարշինայի համար դա քիչ ե:

— Վառեցե՛ք գոմն ու հացատունը: Այրեցե՛ք: Բո-
լորը թող վառի, անասունն ել հետը:

— Արժե միթե: Անասուններն ի՞նչ են արել—
հարցնում ե սպան:

Նա կարծում եր, թե իր զորամասին կհանդիպեն
զենքով, բայց այստեղ ամեն ինչ հանդիստ ե: Մինչև
անգամ խռովության նման չե: Նա բարոնական ցե-
ղից չե: Ավելորդ արյուն պետք չե նրան: Իսկ այստեղ,
կարծես, անձնական հաշիվներ են մաքրում:

— Խնչ են արել անասունները: Դուք, պարոն
սպա, չըգիտեք, թե նրանց հետ ինչպես պետք ե վար-
վել: Սրանք դևի ծնունդ են, սրանց պետք ե սրով ու
հրով վռնչացնել:

Ահա բոցավառվեցին արդեն մյուս շինություն-
ներն ել: Ամեն բան, ինչ վոր ձեռք եր բերած յեր-
կար տարիների աշխատանքով, կրակը ճարակում ե:
Այրվում ե կայքը, այրվում ե անասունը, այրվում ե
այգին...

Վոչինչ բան չի խնայվում:

Բայց մարտիկները պետք դեռ չըկա:

Ծեծեցին ծերուկին, ծեծեցին պառավ կնոջը, չեն
իմանում, չեն իմանում:

Հրացանի ձայն ե լսվում: Մեկին բերում են,
այնտեղից, ճամբով:

Մի՞թե սա նա յե... Այո, դա նա յե:

Յերկու զինվոր բերում են նրան:

—Այս մարդուն բռնեցինք զենքը ձեռին: Տես-
նում ենք՝ մի մարդ գողեգող առաջ ե գալիս, իսկ նրա-
հետեւ մի բան սկին ե տալիս խմբի նման: Նա գա-
լիս ե սարայի վրա, իսկ մենք ոձիքից բռնում ենք-
փախչում ե, մենք գնդակը բաց ենք թողնում... վիրա-
վորված ե...

Ստարշինան առաջ ե գալիս.

—Բարի իրիկուն, պարոն կարմիր զորապետ:
Մենք քեզ ետեսել վաղուց ենք սպասում: Վոնց վոր-
տեսնում ես՝ կրակ ենք չաղացրել, վոր տաքանաս:
Սառած կըլինես ճամբեքում թրե գալիս:

—Սա նա յե,—հարցնում ե սպան:

—Հենց ինքն ե:

Սկսվում ե քննությունը:

Մըր ե քո զորամասը:

Դժբախտը տեսնում ե—ազատում չըլա: Ե՛հ, գոր-
ծը վատ տարավ նրա մարտական խուճըը: Հիմի յեւ
ի՞նչ, վոր մեռնելը յեկել ե, լավ ե պատվով մեռնել:

—Դուրս յեկա վոր ձեզ հանդիպեմ, բայց դժ-
բախտաբար ուշացա: Հիմի այս հրաշալի խարույկով
մարտիկները կըտեսեն ճամբան դեպի ձեզ:

—Շատվճր եք դուք:

—Մի՛ վախենաք. ձեզ հետ գլուխ կելնեն:

—Կարգին խոսի, թե չե՛ գնդակը բաց կըթող-
նեմ ճակատիդ:

—Դուք ընդունակ եք դրան, այդ գիտեմ: Բայց

դուք առանց իմ պատմելուն ել կանեք:

—Դու գլխի ընկար: Տարեք սրան սյան մոտ:

Հաստատ քայլերով նա մոտենում ե սյանը, բայց
չի թողնում ձեռքերը կապեն:

—Թողեք գոնե մեռնեմ ազատ ձեռներով, կյան-
քում բավական սրտուկ յեղել եմ:

—Առաջին վըզվող: Հաշվել տասը քայլ:

Բայց նրանց վնչ այնքան այս մարդու մահն ե
պետք, վորքան շարժման թեւերը: Վախեցնենք գու-
ցե, կըպատմի: Այսոր այդ ձեռով կարելի յե նրան
կյանք շնորհել, իսկ հետո բոլորին միասին վերջա-
ցընել:

—Դե, ընտրիր գնդակը կամ կյանքը: Յեթե
կասես, թե մըր են թագնվել շարժման ղեկավարները՝
կյանքդ կը շնորհենք քեզ:

—Դուք սխալվեցիք. ձեր առջև վնչ թե Հուդան ե,
այլ աղնիվ հեղափոխական:

—Ապա մի տաքացրեք դրան նազայկով:

Ծեծը ողուտ չի տալիս: Նա համառ լուծմ ե:

—Լսում ես: Կրակիր:

Զինվորները նշան են բռնում: Լսվում ե հրա-
ժանը.

—Մեկ, յերկու...

Սպան չի վերացնում հրամանը. գուցե կըվախենա,
կըխոսի:

Զինվորները սպասում են հրացանները պար-
զած:

—Լսում ես, մըշ կըլինի:

—Կեցցե հեղափոխությունը: Կըզա որը...

—Մեկ, յերկու... Կրակ:

Հսկում ե գալալը:

Ել այստեղ անելու բան չըկա: Ստարշինան շտապում ե ուրիշ տեղ: Մանավանդ վոր, ստանան գիտե, թվ ե իմանում, ուր ե մարտիկների խումբը: Հանկարծ վրա կըտա: Ավելի լավ ե մոտ մնալ պատժիչ արշավագործի հիմնական գործառն:

— Հետներդ վերցրեք ծերուկին, — հրամայում ե ստարշինան:

— Անխիղճ գաղանհեր — կանչում ե պառավը:

Ծերուկին, համարյա մերկ, արդեն քաշեցին սահնակների մոտ ե կապում են ձեռները:

Նրանց հետևում մնում ե մինչև տակը այրված ագարակը ե տասնի չափ անտուն մնացած բնակիչներ:

Այդպես ել պետք ե, — ասում ե այն կողմը աչք ածելով ստարշինան:

Ճամբին նրանց ուղին լուսավորում են վառվող ագարակները. յերևում ե մյուս խմբերը նրանցից վատ չեն աշխատում:

Ահա նրանք կարգադրիչ կամիտեյի նախագահի ագարակի մոտն են:

Սակայն այնտեղ ել միայն ջահելներն են, կնիկներն ու ծերերը:

Այստեղ ել սկսում են ծերից:

— Ո՞ւր ե տղեդ:

— Յես նրան պահակ եմ կարգած, ի՞նչ ե:

Նազալկան սուլում ե, ողում:

— Դու կասես:

Բայց ծերուկը չի խոսում:

Դարձյալ առաջվա տեսարանը: Միայն վորդին

չի գտնվում: Նա արդեն հաջողել ե խուսափել այստեղից:

Ստարշինան գոհ չե: Նա իր գլխավոր թշնամուց վրեժ չառավ: Պետք ե մեկնումեկից բարկությունը հանել:

— Գնանք մարտիկների վորջը:

Սպան հոգնել ե: Նրան սաստիկ ձանձրացրել ե այն ամենը, ինչ վոր նա այստեղ տեսավ լիովին:

Նա ուզում ե ստարշինային զսպել:

— Բայց, գուցե, արդեն շատ ե հեռու:

— Վոչ, վեց-յոթը վերստ ե:

— Զինվորներն հոգնել են, պետք ե հանգստանալ:

— Ի՞նչ եք ասում, մի՞թե կարելի չե: Մարտիկներին վորջ կըթողնենք՝ մեզ կաքավների պես կըմորթեն:

Յեվ նրանք գնում են այն բլրակի ագարակը, ուր զինվորները նահանջելով այնքան սարսափներ կատարեցին: Այն ժամանակից հետո այստեղի բնակիչները ամենից չարացած, ամենից մարտական են: Նրանք իմացել եյին, թե ինչ ե ցարական կոշիկը: Ագարակից կես վերստ հեռու անտառից դալլ լավից:

Հարձակում:

Մի րոպե շփոթություն...

Կռվի բռնվել գիշերվա մթնում, ոտար մի տեղ:

Վոչ, պետք ե ծլկել:

— Բշի՛ ձիերին:

Յեվ պատժիչ գործառն արշավից դեպի կալվածքը:

Բայց ահա կալվածքի հենց մոտը՝ ճամբին յերկու տղամարդ կան զինված:

— Խոնչ ե, պահապան եք:

— Բռնել, զինաթափ անել:

Բայց դուրս ե գալիս, վոր անցորդների ուսին փայտեր են ծայրին կապոցներ:

Վայրկենաբար կալվածքը շրջապատված ե ու գրաված:

Բայց այստեղ ել վոչ վոք չըկա, բացի կնիկներից, յերեխաներից ու ծերերից:

— Իսկ տղամարդիկ ուր են կորել:

— Գործի յեն գնացել:

— Խաբում եք, շան վորդիք, հիմի ինչ գործի ժամանակ ե:

— Քիչ բան կա. փայտ են պատրաստում, բեռնակրուկներ են պարապում:

— Ձեզ ցույց կըտանք բեռնակրուկներն: Դիտը բերեք բռնվածներին:

Նրանց բերում են խրճիթը: Դուրս ե գալիս, վոր այս տավարածները շուկայից են գալիս, այստեղ գիշերը վրա յե հասել: Վորոշել են խնդրել գիշերելու տեղ: Մենակ այդքանը:

Բայց նրանց չեն հավատում: Միթե պարզ չե. մի անգամ վոր մարտիկները դարանել են անտառում՝ սրանք այստեղ հետախույզ են: Ե՛հ, ճարը կըգտնեն սրանց խոսեցնելու:

Բայց տավարածները վոչինչ չըգիտեն: Նրանք մինչև անգամ ծանոթ չեն քաղաքականություն: Ճիշտ ե, մի քիչ զլուխները գինով ժամանակ յերգել են հեղափոխական յերգեր: Բայց ել ուրիշ վոչինչ չըկա:

Ձինվորները գնդակահարման պատճառով գազազած են: Վրան ափելացրու ե այն, վոր վախում են անհայտությունից: Հանկարծ մարտիկների գործաժառ այստեղ մի վորեւ տեղ ե: Յեվ, հարձակում...

Վոչ, պետք ե այս անճոռնիներից դուրս քաշել բոլորը, ինչ վոր գիտեն:

— Ե՛, ասելու յեք թե վոչ:

— Ասոված վկա, բան չըգիտենք:

— Հիտուն հարված ամեն մեկին:

Սուկեց նազայական: Հարված հարվածի-հետեից իջնում ե դժբախտների փետացած մարմին: Յեթե իմանային ել, գրանից հետո չեյին ասի:

— Հո հիմի կասեք:

— Վճ: Վոտները բորկացրեք: Ձեռներից կախեք առաստաղին:

Խեղճերի ձեռները կապում են, առաստաղի գերաններով պարան են անցկացնում, ե սրանք բարձրանում են ողը:

— Տակը դարման գրեք... Այդպես:

— Կրակ տվեք... Այդպես:

Դարմանն այրվում ե ե բոցը տալիս կախվածների վոտներին:

Դրան ասում են «խորովել» մինչև վոր կըխոսեն:

Բայց դժբախտները չեն խոսում: Նրանք ուշաթափ են:

Պարզ ե դառնում, վոր նրանցից բան չի կարելի դուրս քաշել:

— Թողեք, ջհանդամը դրանց զլուխը: Պահապան

դեն ե ու սպասել առավոտյան:

Դիշերը նրանք վախենում են ճամբա ընկնել: Նրանք այստեղ կըգիշերեն:

—Տունը կրակ գցենք,—հարցնում ես սատարչինան:

—Վոչ, թողնել մինչև առավոտ: Պետք է մի տեղ քնել:

Բայց առավոտվա դեմ հրդեհվում ես նաև այդ ագարակը:

Վոչք գիշերը չի կարում հրդեհների լույսը: Զորամասերը յեռանդով աշխատում են: Նրանք ուր վոր շտապում են: Ինչ վոր բանից վախենում են:

Ուր ել գնում են, վոչ մի տեղ հասակավոր տղամարդիկ չըկան:

Ասել ե, ինչ վոր մի տեղ ուժեր են հավաքվում: Դրա համար ել պետք ե շտապել, վորպեսզի քանդել բները:

18. ԻՆՉ ԱՆԵԼ

Այդ գավառի հեղափոխականները հանկարծակիի յեկան: Բոլորը գիտեցին պատժիչ զորամասերի շարժվելը, բոլորը սպասում եյին, թե դա ինչ կըլինի: Բայց ինչպես պատահեց, վոր համենայն դեպս հանկարծակիի յեկան:

Շատ հասարակ կերպով:

Մարտական խմբերը ցրվում եյին: Ել չըկար առաջվա միաբանությունը: Տատանվողները հեռացան, դավաճանները թագնվեցին: Պետք եր ամեն ինչ նորից հավաքել: Այստեղ ել դուրս յեկավ, վոր խիստ կարգապահության յենթարկված մարտական խմբի մասին շատ քչերն եյին մտածում: Վոգևորության ժամանակ գնում եյին ամենքը՝ մեծից փոքրը: Հաղթությունն ել իրեն հերթին՝ հեշտ եր լինում: Վոչ վոր

կազմակերպման մասին չեր մտածում: Դեռ հետևներում դառն փորձը չըկար: Խակ հիմա մնացին առանց հարվածային բուռնցքի: Մարդիկ կային, բայց ցրվի վիճակի մեջ: Միթե կարող ես հիմի այս խորը ձմռան նրանց հավաքել:

Պատժիչ արշավախումբն ել այստեղ վրա հասավ:

Մարտիկները ցրված են ամբողջ գավառում փոքրիկ խմբերով: Նրանցից վոչ մինը չի կարող կովի բռնվել. մաս-մաս կըջարդեն:

Մնաց միակ յեկքը—թագնվել մի առ ժամանակ:

Մեր տղան ստիպված եր սեփականատիրոջ ձիով գինվորներ տանել: Նա տեսավ այդ բոլոր սարսափների պատկերն ու գիտեր, վոր հիմի ջոկ-ջոկ գործելը անողուտ եր, վոր պետք ե ստեղծել մասսաների նոր խանդավառություն:

Յերեկ նրան փոքրիկ տղայի տեղ դրին ե ուշ չը դարձրին, իսկ գավառային ստարչինան ուրիշ սահնակի վրա յեր ե նրան՝ շնորհիվ այդ բանի, վոր նա փաթաթել եր, չըճանաչեց: Բայց սրանից ավել ոխակ անել չեր կարելի: Ախր նրանք գործում են ցուցակների համաձայն: Վաղը կըգա նրա հերթը: Ուստի ե պետք ե ժամանակին թագնվել:

Յեվ ահա նա յերկու մարտիկների հետ թողնում ե տունը, ե միասին ուղևորվում են հարևան գավառը՝ Ֆանոթ առջիկների մոտ:

Նրանք չեն ել յերեցնում, թե փախչում են: Յերեկոն անց են կացնում հեղափոխական յերգերով, իսկ գիշերվա մոտ կատակով խնդրում են գիշերելու թուլլատվություն. դե, կես գիշերին ուր պիտի գնան:

Պառկեցին: Բայց ահա կես գիշերին գյուղացի-

ները գալիս են հարևան միկիտանից և հաղորդում են, վոր շրջակայքում հրդեհներ լույս ե յերևում: Տնեցիք հուզված են: Նրանք սկսում են գլխի ընկնել, թե ովքեր են իրենց հյուրերը:

Իսկ հյուրերը քնի մեջ լսում են և քուները չի տանում:

Դեռ լույսը չըբացված նրանք վեր կըկենան և կանցնեն իրենց գավառը, անտառները:

Պետք ե հանդիպել ղեկավարներից վորևե մեկին և ցուցմունք ստանալ:

Մինչև լուսադեմը նրանք պետք ե անցնեն սյուներ ցցած ճամբան: Դրա համար շտապում են: Իսկ ձյունը ծնկներից վեր ե: Չարչարվեցին, հոգնեցին, վրտները հազիվ են շարժում, բայց գնալ պետք ե:

Արդեն կեսօրին մոտ նրանք հասնում են պայմանական տեղը—անտառի թավուտի սարային: Սարայի շուրջը հետքեր կան: Ասել ե՝ մարդիկ կան: Բայց այնտեղ շփոթ բարձրացավ. յերևում ե, վոր մոտեցողներից վախեցան:

Իսկ սարայում, խոտի մեջ թաղված պառկել են՝ տեղական ագիտատորը, ուսուցիչը և գինեպանը: Յերկրորդ որն ե, նրանք այստեղ են: Հարցնում են, թե ինչ նորություն կա:

—Կոտորում են և ագարակներն այրում իրար հետևից:

—Իսկ մեր կողմից խմբեր չեն յերևում:

—Չե, չեն յերևում:

—Տգերք, այս բոլորը դատարկ բան ե,—ասում ե ագիտատորը: Յետ դառնանք, մերոնց հավաքենք և մտածենք, թե ի՞նչ ենք անում:

Նրան համոզում են, թե պետք ե դեռ ելի սպասել: Յերեկոյան դեմ քույրը ընթրիք կըբերի, նրանից կիմանանք, թե ուր ուղղվեց խումբը: Ամենից ուղիղըն այդ ե:

Վճռեցին սպասել:

Բայց այստեղ սպանիչ ձանձրույթ ե:

Պետք ե ժամանակը մի կերպ կարճել:

Յեկեք գոնե զենքը փորձենք:

Յեկեք:

Յեվ սկսվում ե նշանառությունը:

Ագիտատորը կրակում ե նագանը, իսկ ուսուցիչը միջին բրաունինգը:

—Ոհո, դյուլմանոց տախտակ ծակեց: Ե՛հ, մենք դեռ կըկռվենք:

Յեկավ լրաբերը.

—Խումբը միայն յերկու որ գործեց ու հեռացավ:

Ասում են, թե սպաններից մեկը ինքնասպան ե յեղել: Չի դիմացել սարսափներին, վոր բարոնները կատարել են:

—Ի՞նչ եք ասում:

—Այո, ինքնասպան ե յեղել: Նրանց մեջն ել յերևում ե մարտիկներ կան: Նրանց ի՞նչ կա. բարոնների կալվածները պիտի պաշտպանեն: Նրանց համար հաշիվներ ունենալ:

Ահա, ձեռները թափ տվին ու հեռացան:

Այ քեզ նորություն:

—Ե՛, ախպեր ջան, մեր գործերը լավ են գնում: Պետք ե վորջից դուրս գալ և գործով զբաղվել: Պետք ե դիմադրությունը կազմակերպել, հավաքել ցրիվ յեկած ուժերը:

— Ճիշտ է:

— Հայդա:

Յեզ գնացին:

19. ԶԵՆՔԸ ԶԸՀԱՆՁՆԵ՛Լ

Հասան տուն, և ի՞նչ, արդեն կոչնագիր է յեկել ստարշինայի ստորագրությամբ:

— Հանձնեցեք զենքերը:

Այ, թե բանն ինչու՞ն է: Ստարշինան արդեն անցել է իր իրավունքներին:

Թռչունը արդյոք վաղ չըսկսե՞ց յերգելը:

Ո՛ւմ վրա յես հույսդ դրել: Պատժիչ զորամասը հեռացավ: Թե՞ իր մարտական խումբն է ստեղծել:

Մարտական խումբ չե, բայց ստարշինան ունի իր կողմնակիցների զորքը— մոխրագույն բարոնները: Իսկ ժողովուրդը պատժիչ զորամասի սարսափներից վախեցած, շարժվել չի համարձակվում: Ստարշինան հասկանում է, վոր հիմա իսկ ժամանակն է: Զենքը խլելը— ամենագլխավոր բանն է: Մնացած ամեն բանը ինքն իրան կըհարթվի:

Բայց այդ հասկանում են նաև հեղափոխականները:

Զենքը խլել:

Վոչ, այդ չի կարելի թույլ տալ: Վոչ մի դեպքում:

— Ընկերներ, զենքը չըհանձնեք:

— Հրամայված է:

— Դուք ինչ եք ասում, խելքներդ գլուխներդ չի՞: Ուզում եք հանձնել զենքը, վոր հետո ձեզ, անզեններիդ ցարական սատրապները իրենց կրունկներն տակ ճլխեն:

Կոչը չի ոգնում: Ամեն միսն իր գլխի համար վախում է:

Հրամայված է բոլորին յերկուշաբթի լինել գավառային վարչատանը և զենքը հանձնել: Ով չի յենթարկվի՝ կըհանձնվի արդարադատության ձեռք:

Իսկ դա ի՞նչ է նշանակում՝ հիմի ամենքը գիտենա:

Ի՞նչ կարող ուժ կա հիմի ստարշինայի այդ մի թղթի մեջ: Բայց մի՞թե վաղուց է, վոր հենց այդ ժողովուրդը աքացում եր խթանի դեմ: Դատարկ ձեռնեցող հարձակվում եր զենքի վրա:

Ի՞նչ յեղավ այդ ժողովրդին:

Քննություն չըբռնեց: Դա ստրուկների խռովություն եր և վոչ թե ցարական տնտեսի գիտակցական հարձակումն: Միայն նրանք, ովքեր գնում էին գիտակցաբար՝ դեռ միաբան դիմանում են:

Բայց նրանք մի բուռն են, վոր ընդհանուր, անկամ վախկոտների բազմության մեջ կորչում են:

Այո, նրանք մի բուռն են: Բայց նրանք դեռ հույսները չեն կորցնում վառելու նորից ապստամբության կրակը և կտրել թշնամու այդ ճնշումը:

Յերկուշաբթի բոլոր ճամբաները ժողովրդով լցված է: Բոլորը շտապում են զենքը հանձնելու: Դեռ կուշանաս ու քեզ կըհաշվեն անհնազանդների թվին:

Մեր տղան ել պատրաստվեց: Ազիտատորը, ուսուցիչը և նա, մի բուռն համակրողների հետ միասին են կանգնած: Ազիտատորը հույս ունի համոզել այդ անկամ ամբոխին, ուզում է վառել ապստամբության կրակը և այդ հավաքույթը դարձնել կարգադրիչ կոմիտեյի ուժի աղբյուր:

Կիս-ճամբին նրանց հանդիպում են վերադարձող գյուղացիների սահնակները:

— Ի՞նչ կա: Ինչո՞ւ յետ դարձաք:

— Պատժիչ զորամաս ե գալիս: Ասում են, վոր հարեան գավառում գիշերել ե և առավոտվա դեմ պատ-
րաստվում ե շարժվել այս կողմը:

Մարդու հավատալը չի գալիս, ի՞նչ դատարկ բա-
ներ են: Նրանք հեռանում են: Բայց դեմից յեկող
սահնակներն ավելանում են: Նրանք ավելի ստույգ
տեղեկություններ են տալիս: Հեռախոսով հայտնել են,
վոր զորամասը մոտենում ե գինետան:

Ի՞նչպես անեն: Հե՞տ դառնան: Իսկ յեթե զորա-
մասը գինետան մոտ ե, այն ժամանակ հետ շուռ տա-
լը ուշ կլինի—կըբռնեն ճամբին: Ուրեմն՝ լաջը այն ե,
գնան պտույտ գործելով:

Յե՛վ նրանք առաջ են գնում, նպատակ ունենա-
լով գավառային վարչության մոտով անցկենալ և
խուսափել՝ պտույտ գործելով:

Ախր պետք ե նաև վարչատնիսն գնալ, և մի քա-
նի սրտապնդիչ խոսք ասել, իրայիններին հանդիպել:

Նրանք մոտենում են բարեգործական ընկերու-
թյան: Այստեղ դահլիճը լեփ-լեցուն ե ժողովրդով:

Ագիտատորը շտապում ե թուղցիկներ բաժանել
և մի քանի խոսք ասել: Այդ նա դեռ ազատ կանի,
քանի դեռ պատժիչ զորամասը չի հասել:

Ամբոխի մեջ դժվար ե ճամբա բանալ: Բայց նա
արդեն բեմի վրա յե:

— Ընկերներ, Սառնասրտությունը մի կորցնեք,
մի կորցնեք տղամարդությունը: Դեռ փոչինչ կորած
չե: Միայն զենքերը մի հանձնեք: Անցյալին հո չենք
կարող վերադառնալ: Բարոնն ու ուրյադնիկը հո չը-
պետք ե նորից գլխներին տեր դառնան:

Ամբոխը ծափահարում ե: Ինչ հեշտ ե նրան տա-
քացնել: Ագիտատորը հրապուրվում ե և մոռանում ե,
վոր ժամանակ ե հեղանալու, վոր պատժիչ զորամասը
մոտենում ե, իսկ մարտիկների պետք, վոր կազմա-
կերպել եր պատժիչ զորամասին դիմադրելու՝ ել կեն-
դանի չե:

Մեր տղան մոտենում ե ագիտատորին և շտա-
պեցնում ե նրան, վոր հեռանա:

— Հիմա, հիմա,—ասում ե սա, բայց կրկին հրա-
պուրվում ե ինչ վոր գործով:

— Ժամանակ չըկա: Իսկ դու այստեղ մնալ չե-
կարող:

— Գնում եմ:

Յե՛վ նրանք գնում են դեպի դռները:

Բայց նա ի՞նչ բան ե՝ ջե՛ն թողնում:

— Ծամբա տվեք, ընկերներ: Ծամբա տվեք:

— Զինվորները, զինվորները:

Տեսնո՞ւք բանը:

— Փախչե՛նք հետևի դռնից:

Բայց ճամբին նրանք նկատում են, վոր տունը
շրջապատված ե Պատուհանների մոտ կանգնած են
պահապանները: Յե՛լք չըկա ել: Նրանք թակարդի
մեջ են:

20. ՇԱՐՔԵՐԻ ՄԻՋՈՎ

Առաջին պատժիչ զորամասերի բռնությունները
բարոններին հերիք չարավ:

Ե, ի՞նչ արին վոր. փոթորկի պես անց կացան և
մեռնակ այդքանը: Իսկ գավառի բոլոր խուլ անկյուն-

ները ազատվեցին: Ձենքը մնաց բնակչության ձեռքին:

Յեվ ահա հիմա տեղ հասավ յերկրորդ գործածությանը բնակչությանն լիովին զինաթափ անելու: Իսկ գործածածի գլխավորը հարեան կալվածքի բարոնն է, հենց այն գարեջրի գործարանինը, ուր տեղի ունեցավ կռիվը: Բարոնը շատ հին հաշիֆներ ունի գյուղացիների հետ: Հիմի ժամանակն է նրանց սրբելու:

Ահա կանգնած է նա դռների մոտ լղար, բարձրահասակ և սպառնալի:

Առանց նրա թույլտվության՝ հիմի այստեղից վոչ-վոք չի կարող դուրս գալ: Վոչ, բոլորը—այս հազար մարդը նրա ամուր ձեռքերի մեջ են: Նրա կամքն է՝ սպանել կամ վոդորմել:

Ապա թող փորձեն դիմադրել. նրա տրամադրության տակ մի վաշտ զինվոր կա:

Իսկ ձեռքի տակ ունի գավառային ստարշինային և գրադրին՝ գնդակահարվելու յենթակա մարդկանց ցուցակով:

Բարոնը կանգնեցնում է զինվորներին դռների մոտ յերկու շարքով:

Ինքը ստարշինայի հետ կանգնում է առաջին տեղը, և լավում է հրամանը:

—Մեկ-մեկ դուրս արեք: Գավառային ստարշինայան պետք է ամենքի համար վկայություն տա:

Յեվ ահա սկսվում է...

—Մոտ արի: Ի՞նչպես է ազգըդ: Ինչպե՞ս:

—Գավառային ստարշինա, այսպե՞ս է արդյոք:

Այո:

Ինքն էլ է նայում, թե այդ ազգանունը կա՞ ցուցակի մեջ: Ազգանունը ցուցակում չըկա: Բայց նրա համար դա քիչ է:

—Խուզարկել:

Յեվ զինվորները ուշի-ուշով խուզարկում են:

Ցուցակում չըկա, գենք չունի—անցիր:

—Հետևյալը:

Միևնույն գործողությունը հետևյալի հետ:

Բայց բարոնի գործը լավ չի գնում: Նա արդեն կես ժամ է աշխատում է, իսկ ցուցակով դեռ վոչ չի գտնվել:

Նա վերջապես գլխի ընկավ բանն ինչու՞ն է, մեղավորները թաղնվում են հետին պլանում և թագցնում են գենքը:

Նա դրան վերջ կըտա:

Ներս են բերում զինվորների մի լրացուցիչ վրգովոք և շարում են դահլիճում:

—Նայեցեք վոր գենքերը չըթագցնեն: Խուզարկեցեք վառարանները, հատակը, առաստաղը:

Դահլիճում սկսվում է իրարանցում:

Ազիտատորը հաջողացրել է իր ատրճանակը թագցնել վառարանում: Այդ կողմից նա հանդիստ ե: Բայց արի տես, վոր ցուցակում կա: Հիմի վո՞նց անի: Վո՞նց անի հիմի:

Հենց այնպես սպանվի:

Սպանվի: Ի՞նչ հիմար բան. Ի՞նչ հիմար բան...

Ասենք, պետք է սպասել մինչև մեր բարոնը կը ձանձրանա այդ յեռանդից: Գուցե կըհաջողվի ծլկել: Բայց վերջին սպասել ել չի կարելի. վերջիններն անշուշտ կընկատեն:

Ուստի և պետք է բախտը փորձել այս գործողության մեջտեղը:

Նա գնում է ստուգման տեղը:

—Ազգանձնդ:

—Սալում:

—Արդյոք այդպես է, ստարշինս:

—Այդպես է:

—Ձեռք չըկա:

—Ձրկա:

—Խուզարկել: Վոչի՞նչ: Անցիր:

Նա թուլանում է հուզմունքից: Ահա, ահա նա դռների մոտ է, վոր հանկարծ լսվում է ձայնը.

—Սպասիր... կանգնեցրեք դրան: Ազգանունդ ինչպես է: Ինչպե՞ս:

—Հենց սա յե մեզ պետք: Մի կոդ տարեք:

Ի հարկե... Ի հարկե... Ի հարկե...

Մնաս բարով կյանք, ֆնաս բարով հեղափոխություն:

Ուսուցիչը դեռ վազվզում է իր բրաունինգով: Ափսոս է այդպիսի լավ զենքից բաժանվել: Գուցե մեկն ու մեկը կըթագցնի կոշիկների հետքերում կամ փրկոթի մուշտակի ուսերի հետևը: Ախր ատրճանակն այնպիսի չնչին և գլխավորը՝ տափակ է:

Բայց խիղախներ չեն ճարվում:

Ուսուցիչը դիմում է մեր տղային: Նա կառներ, բայց դա կատարելապես անհույս բան է: Նրան անշուշտ կըբռնեն: Ախր նա վրայից հագել է բարոնի վորսորդական պիջակը և բարոնի կոշիկներ: Միթե դեն պիտի ձգի այդ շորերը: Միևնույն է, այն ժամանակ յերևան կըհանեն այդ հագուստը և նրա անձնավորությունը կըպարզեն: Շորը չըհանած կըգտնի—եղի կորած է, բարոնն իր անբանքը կըճանաչի:

—Ասա՛ կորանք ելի՛:

Այդ ել այս բարոնի հնամաշի յերեսից, վոր վերջըրել եր կովի ժամանակ՝ ցրտից չըփետանալու համար: Այդ հնամաշի յերեսից ծաղիկ հասակի կյանքից զըրկըվել: Հետը ցարական սատրապներից մեկին չըտարած:

Ահա մի կամ յերկու ժամից հետո նա կենդանի չի լինի յել: Զինվորների մի վզվողը, շնիկները հեքաշած հրացաններ, փամփուշտների չոր ձայնը, ահա բոլորը, ինչ վոր նա կըտեսնի և կըլսի...

Մնաք բարով, ընկերներ: Մնաք բարով, բարեկամներ: Մնաս բարով, սիրելի, չավարտած գործ:

Քանի վոր կյանքում շատ բան չի կատարել, ահա իր մահով արիության որինակ կըտա:

Թող տեսնեն, թե ինչպես են մեռնում հեղափոխականները:

Դա կըլինի նրա վերջին գործը:

Նա հանգիստ է, բոլորովին հանգիստ: Նա փորձում է մինչև անգամ կատակ անել: Դա շատ լավ է ազդում շրջապատողների վրա: Նրանք ել թողնում են իրենց թմրությունը, և դահլիճը դղրդում է ուրախ ձայներից:

Մեկը խիստ աշխատում է թագցնել իր ծխամորճը: Յերևում է, վոր ափսոսում է զըկվել, բայց վախենում է մոտը պահել:

—Ասացեք, ծխամորճը կարելի յե մոտը պահել, ծխամորճը:

—Ի՞նչ է, կրակում է քոնը:

—Վոչ:

—Այն ժամանակ համարձակ պահի մոտդ:

—Ապա ինչո՞ւ մյուսները դեն գցեցին:

Իսկապես հոտակին թափված են հիսունի չափ ծխամորճեր, սովորական հին ծխամորճեր:

Իսկապես վոր՝ չալ ոձ տեսածը չալ չաթուից կը վախենա:

Բայց այդ ծխամորճի դեպքը նրան կատարելապես զվարճացրեց: Նա հոհրուում է արտասովոր չափ և մյուսներին ծիծաղացնում է: Մինչև անգամ զինվորներին հետ զրույց սկսեց:

Բայց հանկարծ հիշեց ուսուցչին: Ո՛ւր է նա: Անցավ, թե վոչ:

Յեվ ահա տեսնում է դռան մոտ, աջկողմը, ագիտատորի հետ նստած է նաև ուսուցիչը: Իսկ նրանց հետ տասնի չափ ուրիշներ:

Ի հարկե... Ի հարկե... Ի հարկե...

Լավ, այդպես լինի թող, միանգամից անենք՝ պրծնենք: Ել ի՞նչ սպասել: Նա կերթա և հերթի կը կանգնի: Ինչ կըլինի՝ կըլինի:

Մնաք բարով... մնաք բարով... մնաք բարով...

Ահա նա արդեն բարոնի կողքին է:

—Ազգըդ:

Նա զիլ ձայնով պատասխանում է:

—Այդպես է, ստաբլինս:

—Ինչ վոր միտս չի գալիս... Հա, հա, դու ժամի յերեցփոխի տղեն ես: Նա լռում է, բայց յերեցփոխը վոզևորված է և, պատասխանի չըստասելով, հաստատում է իր տեղեկությունը գավառի բնակիչների մասին: Այո, այո:

Այո, նա չի պատասխանում: Խաբի: Ասի, թե նա այն տղան չէ: Ի՞նչ է, միևնույն անգամ ունի: Ինչո՞ւ համար: Լավ, յեթե կըլին կըհարցնի—այդ ուրիշ բան է:

—Յեկեղեցու յերեցփոխի—հարցնում է բարոնը. —դե, անց կաց:

Յեվ նա անց է կենում: Ահա նա արդեն դռների մոտ է: Այստեղ յերկու զինվորներ կան: Արդյոք բարոնը հետևից չի կանչի, ինչպես քիչ առաջ ագիտատորին, չի ճանաչի իրա իրերը: Շուտ մի դռներին հասնի: Շուտ:

Ահա նրան դռներից ել բաց են թողնում: Յետ չըկանչեցին: Յետ չըկանչեցին: Յեվ նա ազատ է:

Քիչ մնաց բացականչելու: Հարբածի պես իջնում է բարձր սանդուխներից և ներքևը կանգ է առնում:

Հանկարծ մեկը բռնում է նրա թևը:

Սա ի՞նչ բան է: Բռնվեց:

Դուրս է գալիս, վոր հարեանն է:

—Խելքդ կորցրել ես: Ի՞նչ ես տնկվել փեռի պես: Չե՞ս մտածում, թե հագիդ շորերն ինչ է:

Այո, պետք է ամբողջ մեջ կորչել: Տու՛ն, միևնույն է, չի գնա: Նա ուզում է իմանալ, թե ի՞նչ կըլինի 26 ձերբակալվածների վիճակը:

Չե՞ վոր այնտեղ մնաց իր կուսակցությունը կընքահայրը և սոցիալիզմի ուսուցիչը—ագիտատորը:

Նա ուզում է իմանալ, թե ինչ կըլինի նրա վերջը:

—Ճամբան տվեք:

Ձերբակալվածներին դուրս են բերում: Նրանց տանում են վարչատուն: Ամբողջ շունչը պահած հետևում է իր ղեկավարների գողգոթայական յերթին:

Մտնաք չըփախան մյուսների պես, վտանգն զգալով, նրանք մինչև վերջին րոպեն իրենց հետ մնացին: Հերոսներ են, հերոսներ:

Բայց ի՞նչ յե ժողովուրդը ձեռները ծալած կանգ-

ներ: Ինչո՞ւ չի հարձակվում զինվորներին վրա, չի ազատում:

Ինչո՞ւ:

Անցավ այդ ժամանակը: Մակընթացության տեղ՝ սկսվեց տեղատվությունը: Ամեն մարդ իր կաշին ե փրկում...

Կարճ ձևական քննությունը, դատարանի խըղճուկ մի նամանությունը՝ վերջացավ: Այդ ամենը նախավճռած եր ցուցակները կազմեցին:

Ամբոխը դեռ ելի սպասում ե: Մի՞թե նա մի բան կըվճռի: Մի՞թե:

Ահա դուրս բերին ագիտատորին:

Բարեկազմ, դուռնատ, շիկամորուք՝ նա քայլում ե զինվորներին վզվողի մեջ դեպի իր գողգոթան:

Նրանք առաջներով անցնում են... Ժողովուրդը լուռ գլխարկները հանում ե: Դատապարտվածը սպասում ե, թե գուցե մեկն ամբոխի միջից հրաժեշտի խոսք կասի:

Բայց ամենքը լուռ են: Այն ժամանակ ինքն ե ասում.

—Մնաք բարով, ընկերներ: Վերջացրեք սկսած գործը:

Ամբոխի մեջ, մի տեղ, մեղմ լսվում ե.

—Դնաք բարով, կըկատարենք:

Արդյոք լսեց նա: Արդյոք լսեց: Պետք ե բարձր գոռալ: Այդ կանի մեր տղան, մեր տղան կանի այդ:

—Չենք մոռանա քո ուխտը:

Նրան կըկին յետ հրեց հարեանը ե ուժով քաշ տվեց սահնակի մոտ:

Զինվորներն սկսեցին ամբոխին քշել ե փնարել

մեղավորին: Բայց նա արդեն սահնակի վրա յե ե ընկնում ե ճամբա:

Նրանք բարձրանում են բլուրը, դեպի դպրոցը, ուր ճամբան անցնում ե անտառակի միջով:

Այնտեղ են տանում ագիտատորին:

Նա ուզում ե տեսնել նրա վերջին բառերը:

Զինվորները ճամբից դուրս են գալիս: Նրանցից մինը տասը քայլ ե հաշվում փոթորկից կոտրած կեչից, մյուսը նրան կապում ե ծառից. լսվում ե հրամանը.

—Մեկ, յերկու...

Բայց նա սկսեց խոսել.

—Յեա պատրաստ եմ: Դահիճներ: Կարող եք կրակել: Իսկ հեղափոխության կենդանի կրակը ձեզ չի՞ կործանի:

—Կրակ:

Կրակոցի չոր ճայթյուն, ե նա յել չկար:

Սայլապանը ձիերի սանձերը թափ տվեց, ե նրանք շարժվեցին դեպի տուն:

Շուտով այդ շավղով կըգան նրանք, ովքեր այնտեղ մնացին...

Շուտով... Շատ շուտով: Կըլավի կրակոցների չոր ճայթյունը, կըկարմրի սպիտակ ձյունը, ե նրանք ել չեն լինի...

21. ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՅԴ Ե ՊԱՀԱՆՋՈՒՄ

Մի՞թե քիչ հեղափոխականներ են սպանվել այս ամբողջ ժամանակ պատժիչ զորամասերի ձեռքով:

Բայց ինչո՞ւ, ինչո՞ւ յերեք մարդու սիրտը այնպես չեր ցավում, ինչպես հիմա: Ինչո՞ւ ծանոթ աղջիկների ու մայրերի աչքում չեն ցամաքում արցունքները: Ինչո՞ւ յեն դեպի քաղաքականությունն ամենից անտարբեր մարդիկ անգամ բռնեցնեցին սեղմում:

Ինչո՞ւ:

Միթե չըգիտեց: Միթե այդ կարելի չե չիմանալ սպանեցին վոչ միայն մի մարդու, վոչ միայն մի հեղափոխականի, — սպանեցին ընկերոջ և բարեկամին, սպանեցին յերիտասարդ բանաստեղծին, սպանեցին շարժման սիրտն ու հոգին:

Ահա թե ինչո՞ւ:

Դեռ չեյին տեղափոխել նրա դիակը հայրական տունը, արդեն բոլոր շրջակա ագարակների բնակիչները շարժվեցին սգավոր տունը, վոր վերջին անգամ նայեն իրենց ուսուցչին և բարեկամին:

Մեր տղան հինգ վերստ հեռավորության վրա յե նրա տանից:

Բայց ի՞նչ ասել ե հինգ վերստ հեռավորությունը, յերեք սիրտը քաշում, քաշում ե այնտեղ:

Նա մեռնելու չափ հոգնեց ու ուժասպառ յեղավ այդ սարսափների յերկար որվա ընթացքում:

Նա վոտով ճամբա յե ընկնում այնտեղ:

Արդեն մթնում ե, վոր նա մտնում ե սենյակ:

Հանգուցյալի դիակը դրված ե տախտի վրա: Նա հենց նոր ե բերած: Ինչպես վոր եր նա վերջին բուպեյին՝ այնպես ել հիմա նա դեռ ելի մուշտակը հագին ե, մորթի գդակը գլխին, կոշիկներով:

Մուշտակի միջով են խփել: Նրա վրա մի տեղ արյունը լերդացել ե:

Կողքին նստած ե մայրը: Նա չի լալիս: Նա կույր հառել ե աչքերը հանգուցյալի կրծքի կողմը մի փոքրիկ ձեղքի վրա:

Հենց այստեղ, այստեղ ե խոցել գնդակը, վորը կանգնեցրել ե իր վորդու կյանքը, ստիպել ե լուել նրա սիրտը:

Քսանհինգ տարի յե, վոր սկսեց տրոփել այդ սիրտը: Նա լավ ե հիշում այդ: Շատ լավ... Բայց այն ժամանակ կարո՞ղ եր նա մտքով սրա նման մի բան անցկացնել: Կարո՞ղ եր նա մտածել, վոր այսպիսի մի վախճան կլինի:

Իրայինը իրայինին... իրայինը իրայինին. — մոմոում ե նա ինքն իրան:

Մայրիկ, գուցե պետք ե ոգնեմ քեզ, հանվեցնենք նրան, ասում ե մեր տղան:

— Վոչ, վոչ, թող պառկած մնա: Կենդանի լինի կարծես: Միթե չեք տեսնում, թե նա ինչպես կենդանի յե: Հենց այդպես նա պառկած եր յերեկ այստեղ, անտառից վերադառնալով:

Նա շուրջն ե նայում. ժողովուրդը դեռ գալիս ե ու գալիս: Սենյակը լիքն ե արդեն: Բայց նրանցից վոչ փոք չի լալիս:

Միթե հիմա լացի ժամանակ ե:

Դիշատիչը ճանկերը խրել ե ժողովրդի սրտի մեջ և հոշոտում ե նրան:

Ձրալիտի լաց լինել, պետք ե մաքառել:

Միթե սա յե մենակ ընկած: Սրանք տասնյակներ են, հայրուրներ, հագարներ

Մեր շարքերը նոսրանում են, իսկ նորերը, նորերը, նրանց տեղը բռնողներ դեռ չկան:

Ո՞վ պիտի սկսած գործը հասցնի մինչև վերջ:

Ո՞վ:

Մեր աղան մտիկ և տալիս իրենց դեկավարի աճույնի մոտ կանգնած մարդկանց յերևաներին: Նրանցից ո՞վ կարող է վերջացնել նրա գործը: Վոչ, նրանց մեջ դեկավար չըկա: Դրանք հետևակներ են, վոր ուժեղ են, յերբ տարված են հեղափոխական պիլքով: Բայց տեղատվության որերում նրանք մենակ չեն դիմանա:

Ահա նրանք հիմա չեն լալիս: Նրանք չարություններից գաղազում են: Նրանք պատրաստ են կռվի մտնել, հենց վոր հրամանը կըլսվի:

Բայց հիմա ո՞վ կըտա այդ հրամանը:

—Ախ ինչո՞ւ, ինչո՞ւ յես չըկարողացա ծնվել հինգ տարի առաջ, — մտածում ե նա: Ահա կանցնի հեղափոխությունը, և այդ պայքարի մեջ դուրս կըգա, վոր նա մի յերեխա յեր, վորին մինչև անգամ վառողը մերժում են:

Անհանգիստ մի լինի, անըզնոտ կրկնում էր նրան ուսուցիչը: Քո ժամանակը դեռ առաջիկ է: Յե՛վ լուրջ կռիվներն ել առաջներիս ե: Կարող կըլինես դեռ կռվել ու քեզ ցույց տալ:

Այո, գուցե, դեռ այս գործի համար փոքր ես:

Մեծացիր, աղամարդ դառիր և ուժ հավաքիր:

Այդ ե պահանջում հեղափոխությունը:

Այդ էր պահանջում հանգուցյալ ուսուցիչը և բարեկամը:

Իսկ խրճիթում ավելի ու ավելի սպառնալից աճում և ծավալվում են թաղման յերգի ձայները.

Կընկնի բռնություն, կելնի ժողովուրդ,

Կարող, մեծագոր, ազատ հավիտյան,

Դնացեք, ընկերներ, դուք պատվով անցաք

Ձեր ուղին ազնիվ և հերոսության:

22. ԱՆՏԱՌԻ ՅԵՂԲԱՅՐՆԵՐ

Բաբոնները միայն այս գոհերով չըհանգստացան: Կրկին բողավաւվեցին տները, այրվեցին կայքերը, թողտանգվեցին ու ձերբակալվեցին մարդիկ...

Վորպեսզի թոռները ու ծոռները հիշեն, թե խռովարարների հետ ինչպես եյին վարվում:

Հիմա վոչ վոք իր կյանքի համար յերաշխավոր չեր:

Վրա կըթափվեն գիշերն ու կըսրբեն, կըտանեն: Հետո յեկ առանց դատի, առանց քննության: Միայն լքագրերում մի նկատողություն կերևա.

—Փախչելու փորձ անելիս՝ զնդակահարվել են:

Իսկ կյանքը ամեն մեկին պետք է:

Հիմա հեղափոխության գործին մասնակիցներից վոչ վոք տանը չի գիշերում: Ով ուր կարողանում է՝ թաքնվում է, վորը ծանոթների մոտ, նրանց մոտ՝ վոր չեն արատավորվել, վորը՝ անտառում, վորը՝ ուղղակի ձնակույտի մեջ:

Մեր աղան վոչ մի դեպքում չի ուզում փախըստական լինել:

Բայց միթե ուժի առաջ կըկանգնես: Մալ ուղղակի տանը, սպառել, թե ինչ կըպատահի — դա նշանակում է ինքն իր ձեռքով ընկնել նրանց ձանկը: Բայց վոչ, այդ դեպքում ավելի լավ է թափառել և փորձել յեղենուտում այդ անգղներից վորեւ մեկին ուղարկել հանդերձյալ աշխարհը:

Յե՛վ նա պատրաստվում է ճամբա ընկնելու:

Նա այս բանում մենակ չէ: Նրանք յերեք հուլի յեն: Միասին պիտի լինեն:

Այսօր նրանք կը փորձեն ծանոթների մոտ գիշերելու: Գիշերն այնքան ցուրտ է, վոր մարդու շունչը կտրուի: Իսկ նրանց հագներին բարակ վերարկուներ են:

Արդյոք միշտ այդպես ճնշող է ձմերային գիշերը:

Շուրջը հրդեհների լույսն է: Հեռվից հազիվ լսվում է ինչ վոր դղրդոց: Շները ձայները ձգած վռնում են, աչքերը մեխելով հրդեհների լույսի վրա: Ինչ վոր մի տեղ կայծակի պես թռչում է ընկնող աստղը: Իսկ լուսինն այնպես պայծառ է լուսավորում, կարծես վճռել է անտուններին մատնել հետապնդող հրեշի ճանկը: Յեվ յերկնքում մի հատ ամպ չկա:

Կարծես գիտամար է գիշերը այսպես:

Այսպիսի գիշերը ճամբով գնալը վստահավոր է:

Նրանք թափառում են ճամբաներից դուրս, աշխատելով անտառով գնալ: Մի ժամ անց նրանք արդեն ծանոթների մոտ են: Սրտագին դիմավորում են: Բայց նրանց դեմքին ել նույն վախն է, ինչ վոր ուրիշների:

Ճիշտ է, նրանք վոչ մի արարքի չեն մասնակցել, բայց, ով է իմանում, սատանի բան է:

Կերակրեցին փախստականներին և տանտիրոջ անկողնում պառկեցրին:

— Բնեցեք, քնեցեք իրիկվանից, աստված է իմանում, թե գիշերն ինչ կըլինի: Յեթե ստիպվելու չեք անտառում թագնվել, այս ցրտին չեք կարող քնել:

Տանտիրուհին ճիշտ է ասում, ով է իմանում գիշերը ինչ կըլինի:

Նրանք աշխատում են քնել: Բայց քները չի տանում: Շները հաջում են, կարծես նախազգալով վտանգը, իսկ պատուհանից յերևում է հրդեհի լույսը:

Տանտիրուհին նախազգուշանալով փակում է պատուհանը: Բայց ինքդ քեզ կարող ես խաբել: Միաքեզ աշխատում է իր կարգին և մրափած ժամանակդ ել լսվում է շների հաջոցը և հրդեհի ճարճաթյունը:

Ձե, քնել չի լինի: Ինչ վոր մի աղոտ նախազգացում... Մի անգամ արդեն կյանքերը սիսկի յենթարկեցին այն ժամանակ, այն յերկուշաբթի որը, գինաթափման ժամանակ:

Ավելի լավ է թողնել հյուրասեր տանտերերին և անցնել անտառ:

Նրանք պատրաստվում են և դուրս յեկնում:

Դուրսը սառնամանիք է: Կամթում է ականջներդ, հասնում է վոտներիդ, իսկ նրանք մինչև ծնկները ձյան մեջ ուղղվում են դեպի անտառ: Այնտեղ ճամբից յերեք վերոտ հեռու մի խոտի մարագ կա: Խոտի մեջն էլ նրանք կըգիշերեն:

Ահա և մարագը: Ձյան մեջ թաղվել է: Շուրջը ճամբան չըկա: Սատանան անգամ չի համարձակվի մոիկ տալ այս կողմը: Նրանք մարագն են մտնում վերի դռնից: Մի քանի քայլ ել չեյին փոխել, վոր թափվեցին գետին:

— Վայ ձեր հերն անիծած: Չլինի թակարդ է:

Բայց դա ուղղակի խորամանկ տերն էր խոտը մարագի հետևից դուրս տարել, սիայն թողնելով դռների մոտ, վոր դուռը չըբացվեր և դժվար լիներ դողանալը:

Բայց դա բոլորովին հարմար վորջ չե մեր արջերի համար: Յերկու ժամում կըսառչեն: Բայց հոգնածությունը իրն տնում է: Նրանք կըմնան այստեղ: Ինչ կըլինի՝ կըլինի:

Մտան խոտի մեջ ու պառկեցին։

Առավոտը, զարթնում են՝ չեն կարողանում տեղ-
ներից շարժվել։

Սա ինչ բան է։

Սառել-կպել են պատին։ Յեվ նրանք ստիպված
պիտի անցկացնեն ձմեռվա յերեք ամիսները։

Կըղիմանան վոր։

Առանց սնունդի, առանց տանելի հագուստի,
հրազենների սակավ պաշարով,—այսպես, նրանք, ան-
տառի յեղբայրները սկսում են իրենց թափառական
կյանքը։

Յերեք որից հետո նրանցից մինը գնում է մո-
տակա ագարակը՝ կերակրի և նորոթյունների։

Նա առաջ դուրս կըգա ճանապարհը, շուտ կըգտ
հակառակ կողմը, իսկ ապա թափնվելով կըմոտենա ա-
գարակին։

Այսպես ապրում են նրանք յերկրորդ շաբաթը։

Բայց միթե նրանք յեկան այստեղ, վոր թափնը-
վեն, և վոչ թե նրա համար, վոր ժամանակին սղու-
սեն ու կրկին գործեն։

Շուրջը մի փոքր հանդարտվեց։ Պատժիչ գորա-
մասը անցավ ուրիշ կողմ։ Կարելի չե գործել։

Առաջին գործն է խրատել մատնիչներին։ Դա
վրեժի համար չե, վոչ, այլ նրա համար, վոր մյուս-
ները լեզունները իրենց պահեն։

Դա կարևոր և անհետաձգելի գործ է։

Պետք է ընկերների կյանքն ազատել։

Այդ գործի համար յերեք մարդով չի կարելի գը-
նալ։ Դրա համար նրանք միանում են ուրիշ անտառի
յեղբայրների հետ, անցնում են անտառի ավելի խոր-
քերը և սկսում են գործել։

Նրանք հիմի տասյերկու հոգի յեն։ Նրանցից կե-
սը մատուցել ունի, մնացածները՝ յերկփողանի կոտըր-
վող հրացաններ և յերկու կանոնավոր հրացաններ։

Նրանք հիմի կարող են պատվավոր կովի դիմա-
նալ։

Առաջին գործը պիտի լինի խրատել գավառային
ստարշինային։ Պետք է նրան ել թողնել առանց շապ-
կի այնպես, ինչպես նա թողեց մեր խալիին։

Այդ գործի համար ճամբա յեն ընկնում վեց հոգի։

Ահա նրանք թափնվեցին ձնակույտների հետևե-
լով հրացանները խարույկ վառեցին և սպասում են,
թե յերբ անտառի հետևից կըփայլի հրդեհի լույսը։

Կես ժամ չանցավ, վոր ցայտեց լույսը։ Չի կա-
րող պատահել, վոր մերոնք այդպես արագ տեղ հաս-
նեն։ Այստեղ ամբողջ վեց վերստ է։ Անշուշտ լուսինն
է դա, դուրս է գալիս։

Բայց վոչ, լույսը մեծանում է հետզհետե և ամ-
պերում ցցվում է կրակի սյունը։

Դա հրդեհ է։

Ի՞նչ է նշանակում սա։

Չըլինի մերոնք թակարդ ընկան։ Թե չե՝ դա պատ-
ժիչ գործամասն է, դարձյալ գործում է։

Պետք է սպասել մերոնց վերադարձին։

Անտառում ինչ վոր մի բան է ճոճուում։ Կարճ սու-
լոց... Պատասխանում են կրկնակի սուլոցով։

Մերոնք են։

—Հը՞, ի՞նչ կա. ելի՞ բարոնը քեֆ է անում։

—Վոչ, մերոնք են քեֆ անում։ Ստարշինի ազա-
րակի մոտ կարմիր աքլորը բաց թողին։

—Ի՞նչ եք ասում։

—Մեզնից ճարպիկ գտնվեցին:
 —Սուս, լռի՛ր:
 —Մեր ընկերներն անտառը լիքն են: Հիմի դու քեֆին մտիկ:
 —Բայց եդ վճռեղից ճարեցիր բռնունինգը:
 —Ուրյաղնիկին պատահեցինք: Տեսնեմ կաշվից կախ ե ընկած, դուր յեկավ, յես յել առա:
 —Իսկ իրան միթե բաց թողիր:
 —Անհանդիստ մի լինի: Սոված շների համար նըրանից ընթրիք պատրաստեցի:
 —Լավ բան ե: Ապա մի դեսը տուր, տեսնեմ:

Հիմի հաճախ են այրվում մոխրագույն բարոնների ագարակները: Վոչ մի մատնիչ չի կարող խուսափել պատժից: Դա խիստ ոգնում ե լեզուներն իրենց պահելու, և ձերբակալվողների թիվն որեցոր նըվազում ե:

Ասել ե՝ նրանք իրենց ժամանակը դուր չեն տնցկացնում այստեղ:

Բայց իշխանությունն ել քնած չե:

Կանչվում են բոլոր բնակիչները հետապնդման, իսկ զինվորներին կանգնեցնում են ճանապարհներէ վրա:

Ահա սկսվեց հետապնդումը: Բնակիչները գնում են մեծ գզուռությամբ: Նրանք ձեռներին կոտորակի հրացաններ ունեն, իսկ կեսը նրանցից մահակից բացի բան չունի:

Ահա նրանցից յերկուսը մոտենում են մեր խմբակի բնակարանին:

Մերոնք թագնվեցին թփերի մեջ և հրագենների փողերն ուղղեցին հետապնդողների դեմ:

—Կանգնեք,—լսվում ե զսպած մի ձայն:
 —Դնացեք ձեր արևի ձենն ածեք և մտքերումդ պահեք, վոր դուք այստեղ բան չեք տեսել: Իմացա՛ք:
 —Իմանցանք:
 —Դե, ասել ե մի մոռանա՛ք, թե չե մենք կընիշեցընենք:
 Հետապնդողները լեղաճաք հեռանում են:
 Տեսնեք նրանք լեզուներն իրենց կըպահեն:
 Բաս չե: Նրանք գիտեն, թե դրանից ինչ հոտ ե գալիս:

Բայց իշխանությունն այդ հետևանքից չի հանգըստանում: Վաղը նրանք զինվորներ կուղարկեն: Պետք ե մի ստուգել, թե չորս կողմ ինչ կա, ինչ չըկա: Յեթե պաշարումը չեն վերացնում՝ ասել ե, պետք ե հեռանալ այստեղից:

Իրիկնադեմին նրանցից յերկուսը գնում են հետախուզության: Պաշարումը չի վերացրած: Պատրաստվում են առավոտյան նոր հետապնդման և արդեն զինվորների ոգնությամբ:

—Ե՛, ախպեր ջան, պետք ե աթոռանիստը տեղափոխել ուրիշ անտառներ:

Նրանք հավաքում են իրերն ու հեռանում են:

Հեռանում են արքունական մեծ անտառները, ուր ավելի շատ ազատ-արձակ ե և ավելի քիչ վտանգ:

Բայց այստեղ ել մոտիկ մարդ չի բնակվում: Ստիպված են լինում կերակրվել համարյա միայն վորսով: Պատուոված, բողոտած, նրանք վայրենիների յեն նմանվում:

Մեր տղան դրան չի դիմանում:

Այսպես յերկար չես ապրի: Ապրուստի հնար չը կա, ստիպված են դուրս գալ մեծ ճանապարհները:

Այն ժամանակ ինչով կը տարբերվեն սովորական ավազակներէն:

Իրան ավելացրու եւ այն, վոր այստեղ ել սկսվեց հետապնդումը:

Ահա յերրորդ որն եւ նրանցից ամենալավ մարտիկի հաղորդակցութեան կապը կտրեցին:

Կտրեցին ու սպանեցին նրան:

Նա այս բանը հետո իմացավ գյուղացիներէն:

Այդ ընկերը թագնավել եր խոտի դեղի մեջ: Նըստել եր յերկու որ առանց կերակրի: Զորս կողմը ձյուն եր մաղել, հետքերը կորցրել: Պաշար լինե՞ր՝ նա յերկար որեր կապրեր այստեղ:

Բայց ի՞նչ պայմաններում:—Ինչպես բանտում: Ավելի վատ եւ քան բանտում:

Ընկերը չը համբերեց եւ վճռեց ճամբա դուրս գալ մի բան աշխատելու կամ մի ազարակում բան-ման խնդրել:

Բայց հետքը մնաց: Այն ժամանակները յեղանակը պարզ եր, իսկ ինքը հո հետքը չեր կարողանաւ կորցնել:

Հենց այստեղ ել հետախույզ շների ոգնութեամբ գտան նրան:

Յերկար չը պաշտպանվեց կրակելով: Տղան լավ նշան առնող եր. պապիրոսի գիլզուն քսան քայլի վըրա մատուցելից խփում եր: Այո:

Ահա նա գետին փռեց չորս հրացանաձիգների:

Բայց խոտի դեղը յերկու բացվածք ունի նշան բռնելու համար: Զինվորները մոտեցան չը պաշտպանված կողմից եւ այրեցին դեղը:

Ընկերը դեռ ելի անձնատուր չի լինում: Բայց այդ-

վելու յել ախորժակ չունի: Վառեց բոլոր փամփուշտները: Միայն յերկուսն իր համար թողեց, վոր կենդանի անձնատուր չը լինի: Այդ յերկու փամփուշտներով նա դուրս ե թռչում դեղի միջից:

Բայց արժե՞ իր համար փամփուշտ փչացնել:

Ավելի լավ չե՞ դրանցով այն աշխարհն ուղարկի մի գույգ կտրիճների, իսկ ինքը փախչի:

Բախտը կը բանի—աղատված եւ Զի բանի՝ փախչելիս մի՞նուշն եւ՝ նրան կը սպանեն:

Նշան եւ բռնում զինվորին:

Մեկ,—մինը ընկավ:

Յերկու,—մյուսն ել ընկավ:

Յեւ սկսեց փախչել:

Բայց այստեղ նրան կալավ հրացանաձիգի գընդակը:

Բայց լավ ընկեր եր: Ամենալավ հրացանաձիգը:

Այսպես ընկան նրանք մեկը մյուսի հետեից...

Հիմի յերեք հոգի յեն մնացել նրանցից: Հետքերից արդեն զինվորներ են ընկել, վորս են անում նրանց՝ ինչպես վայրի գաղաններ:

Այսպես մարդ սպանվի... Թաղվի մի վորեւ տեղ, անտառի բերանում առանց բարեկամների, առանց յերգերի...

Զե, սա արդեն կյանք չե:

Մեր տղան սրտապնդվում եւ, հրաժեշտ ե տալիս ընկերներին ե—նրանք յերեք հոգի յեն—ամեն մինը գնում ե իր կողմը:

Նա գնում ե ուղղակի իր հին բնակարանը: Մի՞թե նրան կը մատեն: Նա գյուղացիներից վո՞չ վո՞քի վո՞չ մի վնաս չի արել:

Վատ դեպքում—միթե նա չի կարող այնպես վարվել, ինչպես այն ընկերը դեղի մեջ. մի գնդակ իր համար թողնել, իսկ յեթե իր համար պահանջ չի դրացվի—հասցնել արյունարբունների հակառին:

Ինչ կըլինի, կըլինի:

Նա ուղիղ իր նպատակին կըղիմե:

Իսկ այդ նպատակի մասին նա յերկար մտածեց այս յերեք ամիսը: Ապրել իբրև անտառի յեղբայր՝ դա կենդանի մեռյալի կյանք է:

Միթե նա դրա համար է ստեղծված:

Վոչ, մարդը ստեղծված է ավելի լավ կյանքի համար:

Նա կըգնա ինքը կատարելագործվելու, վոր ուսուցանի ուրիշներին:

Նա պիտոք է դառնա հասկացող հեղափոխական, ընդունակ բռնելու շարքից դուրս ընկած զեկավարի տեղը:

Նա այդ կամենում է:

23. ՄԵՌԱՎ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԿԵՅՅԵ՝ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հիմա նրանց ձեռները ազատ են, այդ ցարական թիկնապահներին: Մեմյոնովյան գունդը կոտորեց Մոսկվայի ապստամբությունը և սուրը մխեց շարժման սրտի մեջ:

Ել ինչո՞ւ չըզվարճանան ապստամբած դավառով: Դա նրանց համար դատարկ բան է:

Կազակները իրենց ուտեստը քաշում են բնակչությունից. նրանք զարերով սովոր են այդ արհեստին:

Պաշտոնյաները հարստանում են, դուրս քաշելով «արձակուրդի և փրկանքի» փողերը:

Միայն յերկիրը դատապարտված է ավերածության:

Ամեն բան, ինչ վոր մեկի մյուսի մոտ կար սե որվա համար պահած—փող, կտոր, լավ ձի, մինչև անգամ թաղման շոր,—այդ ամենը գնաց կազակների լապլասական շավարների խորունկ գրպանները:

Թող հարբեն, թող կողոպտեն, թող բռնաբարեն, միայն թե վերջացնեն հեղափոխությունը:

Այդպես է գաղտնի հրամայված պատժիչ զորամասերի պետերին:

Նրանք յեռանդով աշխատեցին, այդ դահիճները:

Հիմի նրանց գործը պրծնելու վրա յե:

Հեղափոխականներից ով վոր չեր հաջողեցրել յերկրից փախչել—մոխրագույն բարոն մատնիչները մատնել էյին և գնդակահարել:

Տեղ-տեղ դեռ իրենց հիշեցնում են միայն անտառի յեղբայրները: Բայց նրանք էլ, ով սպանված չե, անցնում են աշխատանքի,—սարքվելով կեղծ անցթղթերով:

Բայց հարվածը դուր չանցավ և իրենց, գյուղացիների համար, վորոնք հիմա ծովեցին զեպի հակահեղափոխությունյան բանակի կողմը: Բարոնները նրանց չեն հավատում և հին հաշիվներ են մաքրում: Ռիզայի և Ռեվելի բանտերը նրանցով լիքն են:

Վերադառնալով իր թափառումներից անտառի թավուտներում՝ մեր տղան գնաց ծանոթ կոշկակարի մոտ:

—Հը, բարեկամ, դու ինչ ես եղպես բարակ աշխատանքի տվիլ քեզ: Պսակի՞ կոշիկներ են:

—Վոչ, պարահանդեսի տուֆլիներ են:

—Վոնց թե պարահանդեսի: Մի՞թե բանը արդեն պարահանդեսների յե հասել:

Այն ժամանակվանից, յերբ այստեղ բնակություն են հաստատել շտաբի սպաները՝ համարյա ամեն յերեկո պարահանդես ե:

— Ե վոնց ե, իրենց դամաններն ունեն, հեռները բերած:

—Իրենցը վորն ե: Բոլորը մեր աղջկերքն են: Հենց ուղղակի վզներովն են ընկնում: Չես իմանա, ուր փախչես նրանցից:

—Չորս կողմը արյուն, գերեզմաններ, անվերջ գերեզմաններ,—իսկ եստեղ պարահանդեսներ, անբուրոյականություն...

—Վոնց վոր տեսնում ես...

—Հըմ, իսկ մեծերը, մեծերը վոնց են:

—Նրանց ինչ կա վոր: Ուրախ են. իրենց ազնիկները վոսկե ուսադիրներով փեսացուներն ունեն:

Այ թե ինչ...

Սպանված հերոսների վոսկորների վրա, հարբած ածխահարության մեջ նոր դաշինք ե կազմվում մոլորագույն բարոնի, այդ գյուղական բուրժուազիայի ե կապույտ բարոնի՝ մերձբալթյան ազնվականության մեջ:

Այդ դաշնակցությունը հիմա կռիվ կը հայտարարի գյուղական չքավոր դասին ե պրոլետարիատին:

Մեր տղան հիմա հիշում ե մի ժամանակ կարդացած մի գիրքը:

Այնտեղ կես առ կես ֆրանսական հեղափոխության համար ասված եր հենց նույն բանը, ինչ վոր հիմա կատարվում ե նրա աչքի առաջ:

Լավ: Թող այդպես լինի: Թող լինի այդ նոր դաշինքը:

Նա կաշխատի ստեղծելու դրա հանդեպ դուրս գալիք ուժը, ստեղծելու հզոր պրոլետարական զորք: Նա հիմա իր խնդիրը հասկանում ե:

—Հեղափոխությունը մեռավ: Կեցցե՛ Հեղափոխությունը:

24. ՊԵՏՔ Ե ՀԱՍՏԱՏ ՀԻՄՔ ԴՆԵԼ

Այն ժամանակից, յերբ նա վերադարձավ անտառի թափառումներից՝ նրա բանը հաջող եր գնում:

Չորս կողմ խուզարկություններ են, ձերբակալումներ համարյա ամեն օր: Իսկ նրան վոչ վոր ձեռք չի տալիս: Մինչև անգամ նա չի թագնվում:

Սկզբում նա դեռ պատուհանից դուրս եր մըտիկ տալիս, թե արդյոք գլխավոր ճամբով ձիավոր չի՞ անցնում, վորպեսզի ժամանակին թաքնվի: Բայց հիմի այդ ել մի կողմ թողեց: Նա մինչև անգամ հանեց բարոնի պիջակը ե կրկին թաշախուստ ե բանեցնում, ինչպես առաջ: Դա արդեն նման եր հանդգնության: Բացի այդ նա վարձվեց մեկ միջին-գյուղացու մոտ ե այստեղ արտասանում եր ուղղակի միտինգի ճառեր, չըխնայելով վոչ յերկնային վոչ յերկրային թագավորներին:

Պատահում ե վոր գնում ե բակով ու յերդում.

Մեզ սնող մայր յերկիրն առատ

Ամեքիս ել հաց կը տա

Սեր ու ծաղիկ, մրտենի, վարդ

Բաղցր սխեռ՝ շատ շատ կա:

Քաղցր սիսեռ մենք կըճարենք
կճեպներն ել կըմաշկենք,—
Իսկ դրախտը քիչքաշ կանենք
Հրեշտակներին, ծտերին:

Յեւ վա գուր յեկավ, այդ միջին գյուղացիներին, վորոնք տառապել եյին և՛ տերտերներէից, և՛ կազակներէից, և՛ իշխանութիւնից:

Բայց ամենից շատ նրանց դուր եր գալիս այդ պատանու հանդգնութիւնը. ահա մյուսները թագնը վեցին, կորան, դավաճանեցին, բայց նա նստել ե իր տեղը, կարծես վոչինչ չի պատահել, և շարունակում ե քարոզել յերկնային ու յերկրային կուռքերի տապալումը:

Առայժմ նրա այդ քարոզը չեր սպառնում վնչ նրանց կայքին, վոչ ազատութեան: Ուստի և նրանք դեպի նա մինչև անգամ սիրալիր եյին վերաբերվում. հաճախ հարցեր եյին տալիս—ինչ կըլինի սոցիալական հեղափոխութեան յերկրորդ որը:

Իսկ նա յերբեք չեր արդարանում իր անգիտութեամբ, այլ շարունակում եր բացատրել՝ ինչպէս հասկանում եր:

Դրանով նա տեղական բնակչութեան մեջ դեպի ինքը մեծ հարգանքի արժանացավ:

—Համամ թե գլուխ ունի ես տղան: Այժմիս ո՞վ պիտի գնա ուսումնարան,—ասում եյին նրանք:

Յեւ ահա չորս կողմ ձերբակալում են մինչև անգամ ապստամբութեան հետքաշված մասնակցողներին, իսկ նրան ձեռ չեն տալիս:

Ինչո՞ւ:

Շատ հասարակ կերպով:

Նրան պաշտպանում են: Վոչ վոք նրան չի մատնում, իսկ իշխանութիւնը նրան դեմքով չի ճանաչում: Քաղաք գնաց բոլորովին յերեխա, գյուղ վերագարծավ արդեն հասակավոր պատանի: Դժվար ե հիմա նրան ճանաչելը:

—Իսկ շրջապատողները չեն մատնում:

—Այո, այստեղ կարելի չե աշխատել,—վճռեց նա և սկսեց ապրուստ սարքել, մինչև թեկերը կըբռնեն, վոր նորից թոչի քաղաք:

Նա որերեցոր զգում եր իր անհասկանալի խնդիրները քաղաքական հարցերում: Արդեն շատ անգամ գյուղացիներն ու բանվորները նրան դժվարն եյին լծում իրենց հարցերով: Նա մի կերպ տակից դուրս եր գալիս, բայց ինքը զգում եր խղճի խայթոցը:

Չե, սա բանի նման չե: Պետք ե սովորել: Պետք ե ամուր հիմք դնել իր աշխարհայացքին: Յեւ վոչ միայն իր, այլ և բոլոր շրջապատողներին, վորոնք ընդունակ են հեղափոխական գործին:

Առանց այդ հիմքի բոլոր գործը հիմնված կըլինի ավազի վրա:

Դա գիտեր անցյալի փորձից:

Հենց վերցրու ասենք այս ապստամբութիւնը: Ո՞վ ասես սկզբում հեղափոխական չեր: Համարյա բոլորը: Բայց բավական եր մի քիչ վախեցնեյիր նազայկայով, վոր հողիները տապ անեյին ու գառների պէս հեզ դառնային:

—Ինչ վոր հեղափոխութիւնից ե գալիս՝ սատանայից ե:

Այո, հիմի նրանք այդպէս եյին դատում:

Ահա հենց նույն կանայք, վոր նրա հետ միասին

կալվածքներ եյին հրդեհում, հիմի նրան կշտամբում են։
— Հը՞, ի՞նչ ես ասածուն ծաղրում, բաշիբոզուկ։
Ձե՞ս տեսնում ինչպես նա պահպանեց, գլխիդ մի մա-
զին չըդիպան, իսկ դու խելքի չես գալիս։

Նրանք այնպես են հաշվում, թե պատահածը մեծ
սխալմունք էր։ Դա մի հանցանք էր, վոր պետք է
քավել։

Իսկ ինչիցն էր այդ հեղաշրջումը, ասածու վո-
ղորմությամբ։

Եկոնոմիկայի մասին այբբենական գիտելիքների
բացակայությունից, ծայր աստիճան խավարից, տգի-
տությունից։ Նրանցից վոչ վոք չեր իմանում, թե ի՞նչ
բան է դասակարգը և դասակարգային կոիվը, նրան-
ցից վոչ վոք մի փոքր գաղափար չունեի, թե անխուսա-
փելի յե պրոլետարիատի հաղթանակը կապիտալի դեմ։

Նրանք բոլորը հեղափոխության ուղեկիցներն
էյին, — վոր յերազում էյին մի փոքրիկ գումարի տեր
լինել բարոններին և ուրյադնիկներին ճնշելու գոր-
ծում։ Իսկ մի մասն էլ պարզապես հրապուրվեց դեպ-
քերի նորոգթից և գնաց մեծամասնություն հետ՝ հո-
սանքից տարվելով։

Նրանք հիմքեր չունեյին։

Սրանումն էր ամբողջ դժբախտությունը։ Յեթե
լինեի այդ հիմքը, շատերը, հասկանալի յե, մեզ հետ
կը գնային։ Նրանք կըտեսնեյին, վոր տերը բանվորի
ընկերը չէ, վոր նրանց ճամբաները վոչ թե բաժան-
վում են, վոր նրանց ցանկությունները կատարելա-
պես հակառակ են։ Նրանք մեզ հետ չէյին գնա։

Բայց դրա փոխարեն մյուսները, — ով մեզ հետ
մի ճամբով և գնում, — նրանք այդպես շուտ չէյին հե-

տանա շարժումից՝ յեթե նրանք հիմքեր ունենային։

Պետք է ամուր հիմք դնել քաղաքական գիտե-
լիքների։ — Կնա այն դասը, վոր նա առավ այդ տա-
նուլ տված հեղափոխությունից։

Բայց հիմա յեկ նա ամեն ինչ կանի, վոր այդ
սխալն ուղղի։

Այո, պետք է հաստատ հիմք դնել։

25. ՆՐԱՆՔ ՀԻՄՔ ԵՆ ԴՆՈՒՄ ԱՆԼԵԳԱԼ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ

Այդ պարզ էր. պետք է հիմք դնել։

Յեվ դա պետք է շտապել։ Չի կարող պատահել,
վոր ռեակցիան այնքան յերկար տևեր։ Իսկ այդպիսի
մեծ ցնցումից հետո ժողովուրդը չի հանգստանա։ Նա իր
գոյությունը կըզգացնի և իր պահանջները կըդնի։

Նոր հեղափոխությունը չատ ել հեռու չէ։

Այսպես էյին մտածում բոլոր վողջ մնացած հե-
ղափոխականները։

Ասել է, պետք էր աշխատել, վոր յերկրորդ ան-
գամը բանը չըփսորի։

Յեվ սկսվեց հին գվարդիայի ցրված ուժերի հա-
վաքումը։

Ի՞նչպես պիտի տնել գո։

Առաջ պետք է հավաքել շրջապատողներին և կա-
պել կուսակցական խմբակների հետ։ Բայց դա գաղտ-
նի, վտանգավոր գործ է։ Բոլորին մի խմբակ հավա-
քելով՝ դա կըդառնա իսկական ժողով։

Վոչ, դա չի կարելի. իսկույն կընկատեն և կը
սրբեն։ Ամեն քայլափոխին մի լրտես կա։

Պետք է խմբակ ստեղծել աշխարհի չափերով, վոր նրա հավաքույթները կասկած չընտրուցանեն: Դե վոր այդպես է, ապա ուրեքն հինգից, վեցից վոչ ավելի կարելի չե միացնել մի խմբակում: Հիմի ամառ ժամանակ է, կարելի չե թույլ տալ մինչև տասը մարդ, բայց վոչ ավելի: Իսկ ձմեռը ստիպված կըլինեն խմբակները բաժանել յերկու մասի...

Լավ, հետո ինչ: Ի՞նչ պիտի անել խմբակներում: Դրանց այդպես ցրված չի կարելի թողնել:

Նրանց պետք է միացնել գավառական կազմակերպություն մեջ: Մասնաշաղկան ժողովներ կազմել հիմի անկարելի չե, թող պարզապես խմբակների ղեկավարները հավաքվեն ընդհանուր գործերը վճելու համար:

Իսկ նրանք իրենց հերթին պատգամավորներ կուղարկեն մասնակցելու գավառական կազմակերպություն:

Վոչ---բոլորովին դեմոկրատիկ է,---բայց գոնե ապահով է կազմավորվածից: Այդպիսի կազմակերպչական ծրագրի վրա յեկ նրանք կանգ են առնում:

Հիմա սկսվում է ամենալուրջ գործը: Բայց դարձյալ մի հարց.

Ո՞վ պիտի ղեկավարե խմբակի գործը:

Մի մասը քիչ փորձված, մի մասը վախենում է: Յեվ խմբակի ղեկավարությունը գցում են նրա վրա:

Հեշտ է ասելը՝ լինել խմբակի կազմակերպիչ և ղեկավար:

Պետք է գլխիդ մեջ մի բան լինի, պետք է, վոր դու լինես աշխարհի մարդ, վորին հավատում են բացարձակ կերպով, պետք է, վոր դու անձնական որևի-

նակ տաս յերիտասարդներին և կարողանաս պակասացնել հին անդամների ամբարտաժանությունը:

Առնվազն այսպիսի պահանջներ եր դնում նա խմբակի ղեկավարի վրա:

Իսկ նա յերեկ չե մեկել որն է, վոր կուսակցություն մեջ է:

Վոչ, նա հանձն չի առնի. նա դեռ տհաս է, թող այդ գործը հանձն առնեն մեծ ընկերները:

—Դու ինչ ես վրայիցդ թափ տալիս---վախենում ես:

Նրանք խորամանկություն անող թեյիս: Մի՞թե կարող եր նա այդքան հանդիմանությունից հետո հըրաժարվել:

Հանձն է առնում: Միևնույն է: Բայց տեսեք,---պետք է հարգանք լինի դեպի ինքը: Նա խիստ կըլինի, պահանջկոտ: Մի անգամ վոր նրան ընտրեցին---պետք է յենթարկվին: Դա ավելի չե, քան հարգանք դեպի ինքը:

—Համաձայն ենք:

Այդ ինչ հեշտ են համաձայնվում նրանք:

Համաձայն ենք:

Լավ, կըտեսնենք, կըտեսնենք, արդյոք այդպես հեշտ կըկատարեք կուսակցական պարտականությունները:

Ահա նա գործի մեջ է:

—Ընկերներ, փող է պետք կուսակցական գրականություն համար:

—Փող է պետք կազմակերպություն համար:

—Դուք հետևյալ անգամ զեկուցում պիտի տաք ապագա պետություն մասին:

— Իսկ դուք պատրաստվեցե՞ք խոսել դասակարգության կուլի մասին...

Հը՛, սառտե՛նա չե՛: Գործի թունդ ժամանակն է, իսկ նա յեկեկ խեղդում է իր գրականությունը ու գեղուցումներով:

Գլխներին խաթա ընտրեցինք այս ջահել տղին:

Իսկ կուսակցական դիսցիպլինան ստիպում է կատարել նրա պահանջները:

Յե՛վ ահա այժմ ամեն կիրակի մի ժողովանդանառում կամ կղզում կամ հենց ուղղակի լճի վրա մակույկում նրանք խմբակի նիստեր են գումարում:

Այստեղ էլ հենց սկզբից անախորժություն յեղավ, յերկու անգամները խմբակը չեկան: Այդ դիսցիպլինան նրանց սրտովը չե. մի ուր ունեն հանգստանալու, կիրակի որը, այդ էլ ուզում են նիստի համար գնա:

Վոչ, նրանք համաձայն չեն դրան:

Տեսա՞ր բանը:

Արդյոք այստեղ մի ուրիշ «և» չկա: Հը՞: Ովքե՞ր են նրանք:

— Մոխրագույն բարոնի վորդի, ապագա ժառանգորդ կալվածքի՝ 70 դեսյատին, մյուսը՝ աշակերտ քաղաքային դպրոցի, նույնպես մոխրագույն բարոնի վորդի:

Այդպես, այդպես: Ե՛, հիմի հասկանալի յե:

Ընկերներ, առաջարկում եմ նրանց դուրս անել խմբակից: Դրանք ապագա բուրժուաներ են: Մեր ճամբան նրանց հետ չե:

Ապագա բուրժուաները հեռացվում են միաձայն:

Բայց ահա և դժբախտությունը. նրանք կարող

են մեզ մատնել: Նրանք գիտեն և խմբակի կազմը և հավաքությունի տեղը:

— Թող մի փորձեն: Այդպես էլ իրանց կասեք. թող մի փորձեն:

Պարտադրության կուսակցությունը պետք է կանգնի ամուր վրաների վրա: Ով մեզ հետ չե՛ նա մեր դեմ ե: Ով սկսել է տատանվել, ավելի լավ է ժամանակին ազատվել նրանից: Ավելի լավ է զրկվել մի անդամից, քան թե վարակել բոլոր կազմակերպությունը:

Մոխրագույն բարոններին—բարի ճանապարհ:

26. ԿԻՆԸ ՅԵՎ ՍՈՑԻԱԼԻՉՄԸ

Նրա առջևն է Բեբելի գիրքը՝ «Կինը և սոցիալիզմը»:

Նա յերկու շաբաթ նստեց այդ գրքի վրա և հիմի վաղեկ է և մտածում ե:

Վոչ այնքան գրքի վրա, վոչ այնքան այն մասին, թե Բեբելն այնտեղ ինչ է ասում: Վոչ:

Նրա հեղափոխական գործունեությունը մեջ է ընդհանրապես նրա կյանքում կինը վոչ մի դեր չի կատարել: Դեռ ավելի—նա գոյություն չի ունեցել:

Պարզապես գոյություն չի ունեցել:

Յե՛վ յեթե այս գիրքը ձեռքը չընկներ՝ նա հաղիվ թե այդպես շուտ այդ միտը կըբերեր:

Բայց արդեն նրա 18 տարին լրացավ: Նա անգամալույծ չե, վատառողջ չե, այլ՝ փարթամ, առողջ:

Ի՞նչպես կարող եր այդ պատահել:

Պետք է դա վորդի. կարելի յե այստեղ ինչ վոր մի բան կարգին չե... իսկապես:

Յեվ անա կրկին թաղվում ե մտածմունքի մեջ...
Նա մին-մին միտն ե բերում իր բոլոր անցյալ
կյանքը։—

Ահա նա բոլորովին յերեխա յե։ Իր մոր հետ նա
թափառում ե ոտար մարդկանց մոտ, ուր մայրը ծա-
ռայում ե իրեն բանվոր։ Ամառը նա խիստ մեծացավ,
Յերբ ձմեռնադեմին մոր հետ նրանք յետ են դառնում
իրենց տունը՝ նրան շփոթում ե տանտիրուհու առա-
ջին նկատողությունը։

— Ե, փեսացու, մենք քեզ համար այստեղ հարս-
նացու յենք պահել։

Աստվածածնա տոնի որերը կարող ենք հարսա-
նիքը կատարել։

Նա չի հասկանում այդ խոսքերի իմաստը, բայց
տանտիրկինը յերբ շոյելով նրան աշխատում բարձրա-
ցնել ողջ՝ նա ինչ վոր զգվանք ե զգում ե պոկ ե գա-
լիս նրա ձեռներին։

— Տես ի՞նչ հերսոտն ե, ե։ Լավ, լավ, մենք հարս-
նացուն հարեանին կրտանք։ Եղպես ել իմացի։

Նա մորն ե դիմում։

— Մայրիկ, եղ ի՞նչ ե ասում։

— Դու յեւ մի լսի։ Եղ հասակավորների համար
են հարսնացու ջոկում։ Յերբ հասակ կառնես՝ կըհաս-
կանաս։ Իսկ հիմի եղ հիմարություններին դու ավելի
լավ ե ականջ մի դնի։ Եղ լավ չե։

Նա աղջիկներին թշնամի չեւ, բայց նրանց ար-
ժեքը տղաներից ցած եր գնահատում։

Վերցնենք՝ որինակ՝ աշխատանքը. այ տանտի-
րուհու աղջիկը առավոտները վոչ մի կերպ չի վեր
կենա տրեւ դուրս յեկած ժամանակ, այլ պարտավո-

րաբար քնում ե մինչև նախաճաշ։ Կամ այ, մի ճիպոտ
ռանդել, վոր նա խակի չի կարողանում. այն-
պես անշնորհք կանի, վոր ծիծաղը կըգա։ Իսկ մի քա-
խիկ սյանը հո՛ նա դրանում կատարելապես անըն-
դունակ ե։ Բայց դրա տեղ՝ վորքան կամակոր ե նա։
Այ հենց այդ ուսուցած ճիպոտի համար եր, վոր նրան
դնքսեցին։ Նա ուսուցեց ճիպոտը, իսկ աղջիկը պըն-
դում ե, թե ինքն ե արել ու իրանն ե ճիպոտը։ Նա
պաշտպանում ե իր իրավունքները, իսկ աղջիկը՝ իրեն—
վորպես տանտիրուհու աղջկա, և դրանով ել հաղթում
ե տղային և սա ծեծվում ե։

Յեվ այդ ամենը այդ աղջիկների պատճառով։

Ահա թե ինչպես են նրանք։

Այն ժամանակ նա գլխի չեւ ընկնում, վոր այդ
աղջիկները, վորոնց հետ նա հանդիպում եր՝ տանտի-
րուհիների աղջիկներ եյին։

Հիմի վերցնենք ավելի հասուն հասակը, յերբ նա
արդեն հոտաղ եր և դպրոց եր հաճախում։

Հիմի նա հասկանում ե, վոր կարող են լինել աղ-
ջիկներ, տղաներից ել արժանավոր։ Թեկուզ հենց գի-
տությունների մեջ արած հառաջադիմություններով
դատենք։ Բայց նրանք ելի ինչքան չըլինի՝ մատիտ-
ներ չեն կարողանում սրել։ Ուղղակի կտրում են ճի-
պոտների պես, նայելիս ամուսնու գալիս ե։

Բայց այստեղ, դպրոցում ել նա սառն ե մնում դե-
պի աղջիկները։ Ինչո՞ւ չըպիտի իմանան դասերը. ա-
զատ ժամանակը հո գործի չեն ուղարկում, ինչպես
իրան։

Բայց ապա թող փորձեն նրա պես անել։ Ամառն
աշխատեն, միջոցներին աշխատեն, իսկ գիտություն-

ների մեջ հասնեն մյուսներին, վորոնք ամբողջ ժամանակ գրքի հետ են:

Նա հափազանց զբաղված է և ժամանակ չունի դատարկաբանություններով տարվելու, ուստի և նրան անհաճո կերպով զարմացնում է տանտիրուհու աղջկա նկատողությունը:

— Բեզ սրբի տեղ մի ծախի Բոլոր աղաները հարանացու ունեն, իսկ դու—վոչ: Կեղծավոր:

Այ թե ինչ: Այս հիմարությունները դպրոց ել են բերել:

— Լոխ: Մի ձեռ առնի: Դա լավ չէ,—պատասխանում է նա մոր խոսքերը կրկնելով:

Դա լավ չէ:

Հենց մոր այս խրատով էլ նա քաղաք է գնում:

Նա հարսնացու չունի, դրա միտքն անգամ գլխում չունի: Ժամանակ էլ չունի դրա մասին մտածելու... Նա առջևը դժվարին խնդիր կա—ազատվել հարուստների լծից:

Քաղաքն էլ նրա մաքրությունը չբիշացրեց... Իսկ ի՞նչ ասես այնտեղ չկար:

Ապա գիշերը նրա սենյակն է ընկնում հարբած դոնապանը:

— Դու ինչ ես մրափում: Վեր կաց, աղեն սպասում ե:

— Ի՞նչ սատանա չե մտել փորդ:

— Մի հարցնի: Աղեն ուղում ե, ասել ե, պետք է գնալ:

— Ո՞ւր:

— Աղջիկներ բերելու:

Նա հիշում է հանգուցյալ մոր խոսքերը. դա լավ չէ...

— Կորբե դնա: Հիմիսկեթ ուզ յեղի եստեղից, անախտան:

Վերցնում է փայտն ու գոռում է.

— Ռադ կընես եստեղից թե՞ չե:

Դռնապանը վախեցավ փայտից ու դուրս յեկավ: Տղան վազեց դռներին և փականքը քաշեց: Իսկ պատուհանի մոտ լսվում է փեղկերի թխկոցը և լսվում է աղայի ձայնը.

— Տեսնում ես դուռումաղին: Աղայից խելոքն է ան:

— Չարկ փեղկերին:

Բայց փեղկերը դիմանում են:

— Վազի, կացին բեր: Կոտրենք փեղկերը:

Սարսափելի զիշեր... Նրան փրկեց գարադավոյը:

Յեթե ընդհանրապես այդ քաղաքում ցոփություն, դայթակղություն կար,—ապա հիմի, այդ գիշերից հետո, այդ էլ չէր լինի: Ցոփության և բռնության դեմ իբր շրջապատողների կողմից նա դեմ կըհանի իր բարոյական ուժով:

Դործողությունը առաջ բերեց հակառակ գործողություն:

Յեզ դա նրան ազատեց:

Հենց այդ ժամանակն էլ սկսվեց նրա ծանոթությունը սոցիալիստ վարպետի-ոգնականի հետ, և նրա լուր մտքերը ուրիշ ուղղություն ստացան:

Բայց հեղափոխության ժամանակ, միթե հեղափոխության ժամանակ, կանանցից վոչ մինը նրա ուշադրությունը չի գրավել:

Դեպքերի ընթացքը կատարվեց այնքան կայծակնալի արագությամբ, հենց իրենք ղեկավարն այն-

քան անսպասելի վրա հասան, վոր հազվադեպ յեղավ, վոր մի կին կարողացավ տղամարդուն հասնել:

Իսկ հեղափոխության ժամանակ հրապուրում ե միայն ճարպիկությունը, դիմացկանությունը, ուժը և խելքը:

Այդ բանը մեր գյուղացի կանանց մեջ դեռ ևս չըկար:

Ճիշտ ե, գաղաղած ժամանակը նրանք մինչև անգամ հրդեհ եյին գցում բարոնների կալվածները, բայց այստեղ մի առաձին բան չըկար:

Միակ բանը, վորով նրանք աչքի եյին ընկնում՝ դա նրանց յերզն եր և վիրավորներին խնամելը:

Բայց նա վոչ մի անգամ վիրավոր չեղավ և կարմիր քրոջ հոգածությունն ու անձնուրացությունը իր վրա չըտեսավ, ուստի և այդ ամենից նա չեր զգացվում: Նա ապրում եր գործով, նա ապրում եր հեղափոխությամբ: Դա նրան ամբողջությամբ կլանում եր՝ չըթողնելով մի փոքրիկ մասնիկ նրա անձնական կյանքի համար:

Չէ՞ վոր նա մինչև անգամ թողեց իր զառամ հորը:

Բայց յեթե լիներ մի կին, պայքարի ընկեր, վոր գնար նրա հետ ձեռք-ձեռքի տված, համարձակ, նախաձեռնող, հասկացող, ընդունակ հրաժարվելու անձնական կյանքի նեղ իզձերից ..

Հա, այն ժամանակ նա յե՛լ նրա վրա ուշադրություն կըդարձներ: Բայց նա այդ չեր նկատում:

Ասենք, այդպիսի կանայք կային, բայց նա չե՞ վոր շատ կանանց չեր ճանաչում, իսկ ինքը դեռ տյնքան ջանել եր, վոր չեր նկատում:

Իսկ հասարակ կնոջով հետաքրքրվելու յե՛լ նա ընդունակ չեր:

Յեվ ահա հիմի այդ գիրքը... Նա բաց ե անում նրա աչքերը նրան միանգամայն անհասկանալի հարցի մասին:

Բերելը ճիշտ ե ասում: Կինը պետք ե ձեռքի ձեռքի՝ գնա տղամարդու հետ: Հիմի նա ավելի մեծ սաբուկ ե քան տղամարդը, և սոցիալիզմը նրան կաղատե վոչ թե միայն ստրկական վարձու աշխատանքից, այլ և յեկեղեցուց, յերեխայից և խոհանոցից: Կինը կըդառնա հասարակության իրավահավասար անդամը և վոչ թե հասարակ կնիկ, ինչպես հիմա, վորը պետք ե միայն յերեխաներ ծնի, նրանց տատմերությունն անի և խնամի ամուսնուն:

Մինչև անգամ ավելին. առանց կնոջ ոգնության մենք չենք կտրող նվաճել սոցիալիզմի թագավորությունը: Նա կազմում ե բնակչության կեսը, վոր ամենից շատ կարիք ունի կապիտալիստական կազմից ազատվելու:

Ախր կինը—սոցիալիզմի գործի համար բոլոր՝ պայքարողների մայրն ե: Նա մեզ վոչ թե կյանք ե տալիս միայն, այլ և առաջին դաստիարակությունը: Նրա մարմնի առողջությունից ե կախված մեր առողջությունը, նրա զարգացումից՝ մեր զարգացումը:

Ազատ մարդը չի՞ կարող ծնվել ստրկուհուց:

Անբարոյականություն, պոռնկություն—դա կապիտալիզմի ծնունդն ե, պետք ե վերջ տալ դրանց, ինչպես և կապիտալիզմին:

Նրա մայրը այդ բոլորը չեր իմանում, բայց նա իր հոտառությամբ հասավ դրան, յերբ ասում եր.

Դա լավ չէ:

Մեր տղան հիմի նրանից շատ դիտե, ուստի և պարտավոր ե ավելի շատ անել:

Ահա, նորերս նա կարդաց խրեատոմատայում մի հողված ծառերի բազմանալու մասին:

Մի քանի ծառեր ծաղկում են 80 տարի հետո: Ութնասուն տարի նրանք ուժ են հավաքում նրա համար, վոր սերունդ տալու բերեն:

Պտուղ են տալիս իրենց սերունդը շարունակելու համար:

Յեվ դրանից հետո — մեռնում են:

Բնությունը շատ անգութ ե նրանց վերաբերմամբ. ծաղկելուց հետո նրանց համար վիճակված ե վոր պիտի մեռնեն:

Բայց առողջ և ուժեղ սերունդ առաջ բերելու համար ուժեր հավաքելու խնդրում՝ ժամանակ չե՞ վոր մենք — մարդիկս մի վորեւե բան փոխ առնենք բնությունից:

Իսկ նրանց կուսակցական խմբակում վոչ մի կին չըկա: Դա բանի նման չէ: Պետք ե կնոջն ել շարժել:

Անպատճառ:

Կինը պետք ե տղամարդու հետ ձեռք-ձեռքի գնա մարդկությունը կապիտալիստրկությունից ազատելու համար:

27. ՍՈՑԻԱԼԻՍ

Մեր տղայի համար սոցիալիստը պարզապես մի մարդ չէ, վորը գրվել ե կուսակցության մեջ և վճարում ե անդամավճարները:

Սոցիալիստը նրա պատկերացմամբ հասարակ մարդ չէ, այլ ապագայի մարդն ե, բարձր բարոյականության մարդն ե, մարդ ե, վորին ոտար են թուլություններ ու արատներ:

Սոցիալիստը նրա պատկերացմամբ՝ չըպիտի ծխի, չըպիտի խմի, թուղթ չըպիտի խաղա, նա իրավունք չունի կանանց գայթակղելու և հեզնի նրանց, նա չի կարող հավատալ աստծուն, դավաճանել իր խոսքին, ապրել փարթամության մեջ, յերբ ուրիշները սոված են...

Նա այդպիսի պահանջներ ե դնում սոցիալիստի առջև և առաջին հերթին իր առջև. նա, ինչպես խըմբակի ղեկավար՝ պետք ե ուրիշներին որինակ տա:

Բայց այդ ամենը վերաբերից սովորեց նա: Վճր կանոնադրության մեջ ե գրած այդ:

Այդ ինքն ել չըգիտեր:

Նա սոցիալիստ դառավ վոչ թե գրքի միջոցով, այլ՝ կյանքի: Այն միջավայրը, վորի մեջ նա մեծացավ իբրև սոցիալիստ, նրա վրա դրեց իր կնիքը, և կնիքը հենց իսկ և իսկ նման եր նրա հասկացողության՝ սոցիալիզմի մասին:

Այն սոցիալիստները, վորոնք նրան դաստիարակել եյին՝ չեյին խմում, չեյին ծխում, կանանց չեյին հեզնում, չեյին հավատում աստծուն: Նրանք սիրով ոգնում եյին ուրիշներին թե խորհրդով և թե նյութական ոժանդակությամբ: Գործի շահի համար նըբանք հրաժարվում եյին իրենց անձնական կյանքից, գնում եյին տաժանակիր աշխատանքի, կախաղան:

Յեվ այդ ամենը մեծ գաղափարի սիրուն, մարդկությունը կապիտալի լծից ազատելու համար:

Ահա դուք խորհուրդ եք տալիս հավատացող բան-

վորին հրաժարվելու ասածուց: Բայց դուք ի՞նչ նոր բան եք տալիս հնի տեղակ: Նա մինչև հիմա գիտեր մի բարոյականություն, վոր դրված է աստվածաշնչի պատգամներում: Նա հասկանում է, վոր առանց բարոյականության որենքների վոչ մի մարդկային հասարակություն չի կարող ապրել:

Ուրեմն ի՞նչ նոր բարոյականության որենքներ եք տալիս նրան:

Դուք նրանց պետք է այդ տաք: Առանց դրան կուսակցության մեջ դուք կըստանաք հասարակության թափթփուկներ: Իսկ այդ ժամանակ դուք դատապարտված եք վոչնչանալու:

Ուրեմն ի՞նչ եք տալիս:

Դուք ասում եք.

Ակն ընդ ական, ատամն ընդ ատաման:

Ո՞ւմ դեմ: — Թշնամի դասակարգի դեմ:

Լավ: Այդ հասկանալի յե:

Բայց ահա գծություններ են մեր մեջավայրում: Ունեմ արդյոք իրավունք սպանել թե վոչ:

Բանվորական դործին դավաճանելու համար՝ այո: Բայց վոչ անձնական ցանկության համար, այլ ընկերական շրջանի, կազմակերպության վորոշման համաձայն:

— Ասել ե՛ս այն պատգամը. — «մի սպանաներ» գոյություն չունի:

— Գոյություն չունի:

— Իսկ շրջանակներ պիտի տաք, շրջանակներ: —

Պետք է:

— Դե տվեք:

— Դուք ասում եք. ազատ սեր:

— Դա չի՞ նշանակում անբարոյականություն, բազմակնություն, ընտանիքի դարանկումն:

— Վոչ:

— Դե ուրեմն տվեք սպառիչ պատասխան: Առանց դրան նոր ճանապարհներ վորոնողները չեն հանգըստանու:

Դուք դատապարտում եք բուրժուազիայի կենցաղը: Իսկ ինքներդ, ինքներդ թույլ եք տալիս հարբեցողություն:

— Դա մարդկային թուլություն է:

— Թուլություն է, լավ: Բայց պետք է այդ թուլության դեմ մաքառել: Այ, ասենք, դուք խմել եք և խմած ժամանակ մեր գաղտնիքները դուրս եք տվել, խնչպես այդ հաճախ պատահում է: Չե՞ վոր դուք դուրս եք գալիս ակամա դավաճան, մտտնիչ:

Այ՛ ձեզ թուլություն: Իսկ որդանիզմին պատճառած վնասը, ընտանեկան գծությունները:

Ասել ե՛ս դուք պետք է կուվեք հարբեցողության դեմ:

— Այ հիմի այդ ծխելու անմիտ սովորությունը: Ծխեն ծիծաղելի և վնասակար չե, վոր հասակավոր ժողովրդ իր բերանը շինում է ծխի խողովակ և յերկինքը հիս և անում, շառտելով մեր կուսակցությանը հարկավոր փողերը, այդպես անապատակ, այդպես վնասակար իր առողջության համար:

— Ի հարկե, լավ չե, բայց դա փոքր թուլություն է, վոր կարելի չե թույլ առա՛նց մի առանձին վնասի:

— Լավ թուլություն է: Մտածեցեք միայն, թե ի՞նչ կըստացվի վերջիվերջո ձեր նոր մարդուց: Նա հենց մի գլուխ թուլությունից է բաղկացած:

Յեվ այդ դուք առաջարկում ենք հնի՞ փոխարեն։
Շատ շնորհակալ եմ։ Դրանով արդյոք շատ համակրող-
ներ կունենաք։

Ձե, դա հիմար բան է։ Սոցիալիստ ասածդ ապա-
զայի մարդն է։ Նա պետք է ոտար լինի այդ թուլու-
թյուններին։ Այն ժամանակ միայն նա անշուշտ և ա-
մենակարճ ժամանակում կըհաղթե կապիտալին։

Այսպիսի վիճարանություններ խմբակում հաճախ
եյին լինում։

Ճարեցին կառուցելու՝ «Ետիկա»-ն և սկսեցրն անց-
նել այն։

Բայց այնտեղ ել հարցերին ուղիղ պատասխան
չկա։ Պետք է մարդ իր խելքով մոտենա։

Ինչ ուզում է լինի, ինչպես ուզում է լինի նոր
բարոյականությունը՝ բայց նրա համար պարզ է։

Սոցիալիստը պետք է բոլորի համար որինակ լինի։

Դրա համարնա իր պահանջներից չի հրաժարվում։

— Դուք սրա հետ համաձայն չե՞ք, ույժ չունե՞ք
կյանքում անցկացնելու սա։ Թող այդպես լինի։

Բայց նա իր բարոյական որենքներից յետ չի
կենա։

28 ԴԱՍԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ԿՈՒՎՆ ԱՐԾԱՐԾ- ՎՈՒՄ Ե

Տեղ-տեղ դեռ դործի վրա յեն անտառի յեղբայր-
ները։ Հենց մի գլուխ այրվում է այս կամ այն մոխ-
րագույն բարոնի կալվածքը, մարագը...

Ամառ ժամանակ է։ Նրանց հետ մաքառել համար-
յա անկարելի յի։

Բայց իշխանությունը դառնում է շատ հնարա-
գետ։ Վորպեսզի ապահովե իրան հարձակումներից՝ նա
հրամայում է գյուղացիներին ճամբաների շուրջը ան-
տառը մաքրել։ Ամեն տեղ ճամբից 50 սաժեն հեռա-
վորություն վրա ծառերի բոլոր ճյուղերը մարդու հա-
սակի չափ պետք է մաքրվեն, բոլոր թփուտները պի-
տի կտրվեն, վոր վոչ վոր չըթագնվի։

Յեվ դա հենց դաշտային աշխատանքների յեռ
քամանակը։ Առաջ գյուղացիները կըզայրմանային, կը
հուզվեյին, իսկ հիմի ջանասիրությամբ կատարում են
պարտականությունը։

Նրանք հասկացան, վոր նրանք մի ընդհանուր
թշնամի ունեն—դա բանվորն է։

Ինչպես նրանք առաջ այդ չեյին հասկանում։
Այդ ինչպես կարողացան վեր կենալ այն իշխանու-
թյան դեմ, վոր պաշտպանում էր իրենց սեփականու-
թյունը, ինչպես կարողացան գրվել սոցիալիստ, վորը
իրեն նպատակ է գրել վոչնչացնել մասնավոր սեփա-
կանությունը։

Հիմարներ եյին և ուրիշ վոչինչ։

Իսկ հիմա—եւ հերիք է։

Պատժիչ դովամասից հետո առաջի ամիսները կու-
սակցության մեջ դեռ մնում եյին բավականին սեփա-
կանատերերի վորդիներ և մինչև անգամ սեփականա-
տերեր։ Այն ժամանակ ընդհանրապես մտածում եյին,
վոր նոր հեղափոխական արիքը շատ շուտով հորձանք
կըտա և կըհաղթե։

Ավելի խոհեմություն եր սպասելը։ Բացի այդ
դեռ ամենքը չեյին սթափվել «հորթի հրճվանքից»—

ինչպես հետագայում մոխրագույն բարոններն սկսեցին անվանել հեղափոխական խանդավառությունը:

Բայց հիմա, հիմա ամեն բան պարզ է:

Նրանք կողմնակից են սեփականության, վորին տեր են, իսկ սոցիալիստները՝ դեմ են մասնավոր սեփականության:

Այդպիսիներին վոչ թե պետք է պաշտպանել, ընդհակառակը՝ անհրաժեշտ է վոչնչացնել:

Ահա ագիտատորի գնդակահարման տեղը...

Ամեն ուր կոտորած կեչու վրա, ուր նրան զնգա-կահարեցին՝ յերևում եյին կարմիր ծաղիկներ: Ուր-յադնիկը ամեն ուր վերցնում էր, բայց ծաղիկները կրկին յերևում եյին:

Դա արդեն հանդգնություն է:

Նրանք բարեպաշտ քաղաքացիների աչքը ծա-կում են:

Յեվ ահա ծխական վարժապետը կաշառում է իր նախկին աշակերտին, վոր սա կեչին արմատահան անի:

Հենց արմատով, վոր ել հետքը չմնա:

Իսկ նրա մյուս աշակերտը, մոխրագույն բարո-նը, վոր հեղափոխության որերը հանդես յեկավ բո-ցավառ ճառերով իշխանության դեմ՝ հիմի ինքն է աշխատում դառնալ գավառային ստարշինա:

Բայց դա նրա համար չէ, վոր իշխանությունը խորամանկությամբ սոցիալ-դեմոկրատների ձեռք գցի, ինչպես դա գործադրվում է հեղափոխականացած գա-վառներում: Վոչ, նրա համար, վոր ավելի հաջող կըն-վեն սոցիալիստների դեմ. չէ՞ վոր նա նրանց սովո-րույթը գիտե: Ինքը սոցիալիստ էր:

Այդպես, այդպես... դիմալները հանեց՛ը:

Հիմի գոնե իրայինը յերևում է:

Բարիկադի մի կողմը իշխանության բոլոր ներ-գլայացուցիչներն են, բոլոր խոշոր սեփականատերերը— «մոխրագույն բարոնները» և գյուղացի-ուճեկորները, բոլոր վաճառականները և մինչև անգամ ուսուցիչները: Բարիկադի մյուս կողմը— բանվորները, մշակնե-րը և մանր արհեստավորները և հազվադեպ ուսուցիչ-ները:

Մշակների տգիտության պատճառով, վոր չեն հասկանում իրենց դասակարգային շահերը՝ ծանրու-թյունը թեքվում բարոնների կողմը և առաջնակարգ լինումը:

Շրջանում մի սեփականատիրոջ ընկնում է չորս մշակ:

Մեկին՝ չո՛ւրսը: Իսկ սեփականատերերը գոռում են մշակներին:

Գիտակցություն լինել, գիտակցություն և գոր-ծը կարգի կըդար:

Բայց մշակների հին սերունդների հետ զործ չես հաջող տեսնել: Այդ սերունդները պետք է ընկնեն խառատացյալ յերկրի ճանապարհին:

Ֆրեսանեն ջահելները:

Հենց նրանց վրա յեկ պետք է ուշադրություն դարձնել:

Իսկ նրանց ո՞վ է դաստիարակում: Մոխրագույն քաղաքները իրենց դպրոցներում:

Դա բանի նման չէ: Դաստիարակության գործը պետք է մեր ձեռքն առնել:

Իսկ ի՞նչպես անել այդ:

Պետք է ընտրել մեք ուսուցիչներին:

Բայց դրանց վճարողից ճարես:— Պետք է նորերին պատրաստել: Ուրիշ ճամբա չկա:

Լավ, նրանք այդպես ել կանեն: Կըպտորաստեն նորերին:

Նրանց խմբակում մի ուսուցիչ կա և յերեք թեկնածու ուսուցչության, այսինքն՝ նրանք հեշտ կըհասնեն ուսուցչին: Նրանք բոլորը վերադարձել են ծխական դպրոցը: Մի-յերկու տարի ջանասեր ուսում և ահա նրանք պատրաստ են:

Նա յեկ այդ յերեքի թվումն է:

Դեպի գործ:

29. ՈՒՍՈՒՑՁԻ ՎԿԱՅԱԿԱՆ

Վորոշումն ընդունված է և ի կատար է ածվում:

Այն սեփականատերը, վորն սիրում եր ուրիշների առաջ պարծենալու, թե ինքն որինակելի ծառա ունի, հիմի լուծւում է: Միթե նա կարող է քաջալերել իր ծառայի վարմունքը, վոր աշխատում է ազատ ըոպե ճանկել՝ նստելու և քիթը կախելու գրքի վրա:

Վոչ, այդպիսի ծառայից ոգուտ չկա. արորը սրելու տեղը թվաբանություն է սերտում: Իսկ գրանից տերը ֆեսավում է:

Գրքի տեղը գյուղը չէ: Տերը այդ բանը հաստատվճռեց: Բայց վորպեսզի ուրիշ սեփականատերերի առաջ չխայտառակվի՝ նա դիմում է խորամանկության:

Վոչ, յես նկատում եմ, վոր իմ ծառան արորի համար չի ծնվել,—ասում է նա հարեաններին:—Նրանից բան դուրս կըգա, բայց վոչ հողի համար:

—Ահա թե ինչ: Իսկ առաջ ինչ եյիր ասում:

—Շատ բան ել ասում եյի՝ հետո ինչ:

Սեփականատերը ուրախ է. նա ծնված է վոչ հողի համար: Բայց չե՞ վոր չորս տարի առաջ մեր տղան հեռացավ, գնաց քաղաք այդ մտքով: Միայն հեղափոխությունը նրան կրկին զցեց գյուղ:

Բայց հիմա հեղափոխության ժամանակն անցավ, նա դեռ փորփրում է գետինը. նրա գլխում ուրիշ մտքեր են: Իրագործել այդ մտքերը այստեղ տաժանակիր աշխատանքի մեջ, չսահմանած բանվորական ժամանակամիջոցում՝ անկարելի չէ: Սովորելու համար անհրաժեշտ են ուրիշ պայմաններ: Նա դարձյալ քաղաք կըգնա:

Ամառն աշխատած փողերն գրպանումն է: Դա յերկու ամիս հերիք կանի: Մի յերկու ամսի համար ել կողմնակի կըվաստակի և ձգի, կըհասցնի մինչև գարնան քննությունները:

Մնաք բարո՛ւ, մոխրագու՛յն բարոններ: Մնաս բարո՛ւ, գյուղ:

Ահա նա կրկին քաղաքումն է:

Բայց քաղաքն ել առաջվանը չէ: Գործ ձեռք բերել առանց լավ վկայության անհնարին է: Վճրտեղից է նա վկայություն ճարում:

Վոր բարոնների կալվածներն է կրակ տվել, վոր անտառային յեղբայր է յեղել: Զինվորնե՞ր է վորսացել: Լավ վկայություն է:

Զի հաջողվում տեղ գտնել:

Ե, ջհանդամը քաղաքը:

Նա գնում է գավառ՝ ծանոթ ուսուցչի մոտ. այստեղ նրա մոտ թե ոգնական է, թե աշակերտ:

Ամբողջ գիշերներ նա հիմա նստում է դասագիրք-
քը ձեռին: Քննությունն քիչ ժամանակ մնաց: Մին-
չև հետևյալ տարին քաշ տալու յեւ միջոց չունի:

Սերտել, սերտել, սերտել:

Դիրքը ձեռն առավ սեպտեմբերին, իսկ մարտին
արգեն քննությունն եր տալիս ժողովրդական ուսուցչի
իրավունք ձեռք բերելու:

Վհնց թե. դա ծխական դպրոցից հետո: Այո, ուս-
ման չորսամյա դադարից հետո:

Անխելքություն չէ: Դա ակներև անհաջողու-
թյան կընանդիպի:

Այդպես են մտածում ամենքը, յիւր նա քաղաք-
է մեկնում քննություն տալու:

Բայց յերկու շաբաթ անց նա գյուղ է վերադա-
նում ուսուցչի վկայականով:

Բախտը բանում է, այդ տղայի բախտը ուղղակի-
բանում է:

— Բաղդավո՛ր, — ասում են նրան ամենքը:

Իսկ նա նրանց պատասխանում է Սուրբորովի
խոսքերով.

— Այսօր բախտ, վաղը բախտ, միշտ բախտ...

Տվե՛ք գոնե մի քիչ խելք:

Այո, մի քիչ խելք տվեք գոնե:

Այդպես է այդ տղան:

Իսկ հիմա նա ուսուցիչ է:

Կարծես ամենագլխավոր բանը արված է: Նա դե-
մում է ուղղակի նպատակին:

Նա արդեն բոլորովին մոտ է նպատակին: Նրա
տրամադրության տակ կըլինեն 60—90 յերեխաներ, և
նա նրանցից կըկերտե նոր յերեխաներ, ապագայի
մարդիկ, հեղափոխության գինավորներ:

Նա բոլորովին արբեց գոհունակություներից և մին-
չև անգամ մոռացավ, վոր ինքը ուսուցիչ է միայն
վկայականով, բայց առանց տեղի:

Չէ՞ վոր դպրոցներն ուսումն սկսում են աշնանը,
իսկ հիմա միայն գարունն է: Ի՞նչ անել ամբողջ ա-
մառը:

Նա կըգնա իր ընկեր ուսուցչի մոտ, վոր նրան
սժանդակում էր այս ամիսները և կոգնի խոտհարքն
անելու, վորպեսզի նրան յերախտահատույց լինի ոգ-
նություն համար:

Նա այդպես էլ արավ: Իսկ ազատ ժամանակը կը
գրադվի պրոպագանդով և իր գիտելիքները լրացնելով:

Յեւ ինքը նորից գյուղումն է:

Իսկ այնտեղ նա բոլորովին հերոս է:

— Տարորինակ տղա յե. ուսուցչի աստիճան ունի,
բայց լծվել է ամենասե աշխատանքի, ինչպես հասա-
ցակ ծառա: Այ դա բնավորությունն է: Մեր ուսուցիչը
չլինի. — տրոստով ման է գալիս ու քարերի հետ խաղ
անում:

Նրանից բան դուրս կըգա:

Բայց համա թե հանդուգն է:

Մի անգամ հերկ եր անում, այդ ժամանակ նրան
է մոտենում մեր վարժապետիկը:

— Աստված ոգնի:

— Վատ ոգնությունն է: Չէ՞ ուզի մի ինքդ արի
արթորի հետ անցիր, իսկ յես հանգստանամ:

— Չեմ կարող, շատ թեթե եմ, արորը ինձ մի
գողմ կըշարտի:

— Ջերդ քնո ածա — ծանր կըլինես:

Ջերդ քնո ածա, հա՛, հա՛, հա՛... Այ հանաքչի:
Այո, այդպես են խոսում նրա մասին, այդ տղայի:

Իսկ նա ինքն իր մեջ ծիծաղում է և մտածում.

— Վատ չի լինի այսպիսի վկայություններով աշխատել: Բիշ մտիկ կըտան իր ձեռքերին, իսկ նրան այդ ել պետք է, վորպեսզի դպրոցում անցկացնի իր ծրագիրը:

Ահա և աշունը:

Իսկ նա տեղ չունի: Ինչպես նա անհոգ է: Հիմի մի ուսուցչական տեղի համար վաթսու թեկնածու կա: Տեղ ստանալը ուղղակի բախտ է:

Իսկ նրա իսկի յեկ պետքը չէ:

Գնաց յերկու ուսուցչական ընտրություն, յերկու տեղ հայհոյեց ուրիշ ուսուցիչներին, վորոնք աճուրդի մեջ պակասեցրին ռոճիկը, ստորություն չարեց ու հեռացավ:

— Միթե նրանց համար միենույն է, թե ով է կրթում իրենց զավակներին, հարցրեց նա մի անգամ կուսակցական գրագրին:

— Բայց միթե նրանք այդ ուսուցիչներին իրենց զավակների համար են ջոկում: Վոչ, նրանք իրենց զավակներին ուղարկում են քաղաքային դպրոցները կամ անային ուսուցիչներ են հրավիրում: Բայց այս դպրոցները մշակների զավակների համար է:

Այդպիսով պարզապես գաղտնիքը հասկացվում է...

Այդ ուսուցիչները պետք են վոչ նրանց զավակների համար...

30. ՍՈՑԻԱԼԻԶՄԻ ԴՊՐՈՑԸ

Նրա գործը հաջող է գնում. նա հայտարարություն կարդաց լրագրներում և առաջարկեց իր ծառա-

յությունը: Մի շաբաթ հետո պատասխան է ստանում, վոր ծխական դպրոցի ուսուցչի ազատ տեղը տրվում է նրան:

Խնդրում են շտապով գնալ:

Այսպիսով նա հիմի դիպում ու տեղ ունի:

Ծխական դպրոցը վեցամյա դասընթաց ունի, ուստի աշակերտները հարուրից ավելի են:

Դա ավելի յե, քան թե նա յենթադրում էր:

Նրա տրամադրության տակ կըլինեն 100 յերեխա, վորոնց նա պիտի մոտեցնի սոցիալիզմին: Ըստ մեծի մասին դրանք աղքատների զավակներ են: Նրանք հարմար են նոր ուսմունքին: Նրանց նյութական դրությունը հակառակ չէ այդ ուսմունքն ընդունելու: Ուստի և հաջողությունը ապահովված է:

Նա այդ դպրոցը կըդարձնի սոցիալիզմի դպրոց:

Բայց ուսուցիչը մտադրվում է, իսկ իշխանությունը տրամադրում է:

Յեվ հայտնվեց, վոր բավական իշխանություններ կային:

Առաջին իշխանությունը ավագ ուսուցիչն է, վոր միաժամանակ յեկեղեցական պաշտոնյա յե: Իր մտավոր կազմով նա հավատացող է և իշխանությունը հարգող, ավելին ևս՝ իր տեղի համար դողացող:

Յերկրորդ իշխանությունը՝ պատուրն է: Նա հրակում է յերեխաների կրոնական դաստիարակության վրա: Կրոն, կրոն և հավատ հանգանակ: Մնացած ամեն բան— դատարկ բան է:

Յերրորդ իշխանությունը ժողովրդական դպրոցների տեսուչն է: Նա հետևում է պետական ծրագրի իրագործման: Ռուսաց լեզու, ուղղափառություն և ռուսաց պատմությունը նրա համար ամեն ինչ է:

—Սովորեցրեք հարդել թագավորին և սիրել մեր ուղղափառ հայրենիքը։—Ահա նրա ծրագիրը։

Չորրորդ իշխանությունը՝ ծնողներն են։ Նրանք պահանջում են գործնական գիտելիքներ։ Հենց միայն գործնական։

Դե, արի ու ամենքին սրտաշահիր։

Ավագ ուսուցչի հետ լավ չլինել անկարելի չէ։—Նրան է պատկանում իրան ընդունելն ու արձակելը։ Նրա հետ պետք է խաբելու տաքտիկ ընդունել։ Երբ տաշահել, գովել, ցույց տալ կույր կամքը կատարող, բայց իսկապես իրն անել։

Պետք է պատուրի աչքին յերևալ և վորքանե կարելի չէ հաճախ։

Տեսչին... Սա տարին մի անգամ է դալիս, ասալնքան ել սասափելի չէ։ Նրա համար ուսաց լեզուն պատրաստելը մինչև անգամ պետք է։ Միայն թե այ, թագավոր-հայրիկի և ուղղափառություն բանը... Ե, ինչքան կարելի չէ անկյուններում շատ պետք է կախել թագավորների պատկերները և այդքանն ել հեղիք է։

Իսկ ծնողների հետ նա յուրա կըգնա՝ վորին կը խաբի, վորին կըսրտաշահի, վորին խելքի կըբերի...

Դա նշանակում է՝ խղճի հետ առևտուր անել։

Ուրիշ ճար չկա։ Ամեն ինչ կախված է նրանից, թե ում կըխաբի վերջիվերջո։

Յեվ անա սոցիալիստը կեղծ-բարեպաշտ քղամիտով, հեղափոխական լսուկ ծառայի դիմակի տակ ձեռնարկում է հին կարգերի տապալման, քանդելով նրա վոտնատակի հողը, նոր տեղը բռնող, մեծացող սերունդը։

Ամբողջ ծխական շրջանում նա միակ կուսակցական մարդն է։ Այստեղ կուսակցություն մեջ ուրիշներ կային, բայց նրանք ցրվել էին։ Նրանցից մինը հիմա բժիշկ է, մինը՝ գրագիր, յերրորդը՝ ուսուցիչ։ Բըժիշկը իրեն շատ փոքրհոգի չէ պահում, իսկ գրագիրը ընտանիքի տեր է դառել և իր պաշտոնի վրա դողում է։ Ուսուցիչը իր յերիտասարդ կնոջ՝ մոխրագույն բարոնի աղջկա ազգեցության տակ ընկնելով...

Իսկ մշակները... մշակներին մի անգամից չես կարող ճանաչել։

Արի ու այստեղ աշխատիր։

Բայց նա յեկ դարձյալ վորձում է խմբակ կադմակերպել նաև մեծերի շրջանում, վորպեսզի նրանց մեզ նեցուկ գտնի իր դպրոցական գործի ձեռնարկություն մեջ։

Առանց դրան, նրան կուտեն այստեղ։

Նրա տրամադրության տակ որական վեց ժամ է։ Նրանցից յերկուսը դասացանկի համաձայն՝ գնում են ս. գրքի, թագավորի և հայրենիքի վրա և մինը՝ թվաբանություն։ Յերբ գրադվի իր գործով։

Պետք է ժամանակ շահել դասերից դուրս։ Պետք է դասավանդման ժամերին կամ արձակուրդներին սարքել գրույցներ, գրական յերեկոներ։

Նա այդ ել անում է։

Սկսում է մի հետաքրքիր պատմվածքով և ապա անցնում է կարգացածի բացատրության։ Յեվ այստեղ նա արդեն կատարելապես ազատ է։

Վերջերում նա հնար է գտնում ոգտագործելու նաև կրոնի դասերը։ Սկսում է տրված թեմայով, իսկ ապա բացատրության մեջ մի կողմ կըշեղի հարցը և կըվերջացնի բոլոր աստվածների տապալումով։

Հարցաքննվողների համար ի՞նչ և պահանջում—
զրքերով անգիր սովորել:

Լավ: Նա այդ կըկատարե: Յերեխաները անգիր
կանեն բառի համաձայն, կըպատասխանեն բառի հա-
մաձայն, իսկ բովանդակութունը՝ նա իրենը կըզնի:

Յեւքը գտնված է:

Յեւ նրա բախտը ելի բանում է:

Արդեն մի տարի յե աշխատում ե, և ամեն բան
հաջող ե գնում:

Խմբակի անդամների թիվն աճեց մինչև ութը
մարդ, նրանցից յերկուսը բարձր դասարանների աշա-
կերտներ են:

Ասել է՝ սերմը ընկել և բարեբեր հողի մեջ:

Նա յերկրորդ տարին մնում և այդ դպրոցում:

Յամուը անց և կացնում իր գիտելիքները լրա-
ցընելով, իսկ աշնանադեմին վերադառնում և իր տեղը:

Բայց այստեղ սկսվում և արգելքների վրայից
թռչելը:

Ավագ ուսուցիչը նկատում է, վոր նա քիչ և զը-
նում յեկեղեցի և պատարին չի հարգում: Յեւ հետո
այդ քննադատութիւնը պատարի հասցեյին ամբողջ
ժողովրդի ներկայութեամբ:

—Այդ ի՞նչպես կարող եր նա հանգեա գալ ժողո-
վում պատարի հայացքները հերքելու: Յեւ այնպիսի
խիստ արաահայտութեաններով:

—Անպատճառ պետք և գնալ պատարի մոտ նե-
նողութուն խնդրելու:

Այդ արդեն չափազանց ե: Ի՞նչպես հիմարացա՞վ
նա: Ի՞նչը նրան դրդեց այդ ժողովում խոսելու... Նա
կըզնա պատարի մոտ, բայց վոչ ներողութուն խնդ-
րելու, այլ բացատրութեաններով:

Նա այդպես ել արավ: Բայց պատարը դրան
քիչ և հավատում: Այդ ծեր աղվեսին չես խաբել: Հի-
մի մեր տղայի վրա հսկողութուն և նշանակված:
Յեւ դա արդեն սկիզբն և վաղճանի:

Ահա նրա մոտ կրոնի վերստուգումն է:

Առաջինը՝ յեկեղեցական յերգեցողութունն է:

Լավ են յերգում բայց մեջը սիրտ չկա:

Յերկրորդը, սրբադան պատմութիւնն է:

Լավ են պատմում, բայց չեն հասկանում աստ-
վածային նախախնամութիւնը:

Հավատո հանգանակը լավ են ասում, բայց
սրբադան հուզմունքը...

Հետո՝ ծիծաղում են կրոնի դասին: Ծիծաղում են...

Դա հիման բան է: Յերիտասարդ պարոն, պետք
և խելքդ գլուխդ հավաքես:

Այսպես ուրեմն. նրա դիմակը պատված է: Ել
հիմի ի՞նչ կարող ես անել, յերբ ամեն կողմից աչքները
վրադ ե:

Նա կըգտնի մի ուրիշ, ինքնուրույն տեղ, ուր
հսկողութիւնը քիչ է: Պետք և այստեղից ծլիկել:

Յեւ նա ուրիշ տեղ և վորոնում:

Ե, ի՞նչ կա վոր, նա բավական լավ աշխատեց:
Յշակերտների մեջ հիմքը դրված է: Պետք և նրանց
կապել հասակավորների հետ և գործը գլուխ կըգա:

Բայց այնուամենայնիւ, բաժանվել ամիսոս ե...

Նոր ուսմունքի դուրս յեկած ծիւիւրը մի սուտ-
սուրբ իր կոշիկների տակ կըտրորի և նրա բոլոր աշ-
խատանքը ջուրը կըլցվի:

Ե, ի՞նչ հիմարութիւն յեղավ նրա հանդես գալը
այդ ժողովում:

Բայց դուրս ե գալիս, վոր գործը ավելի վատ կերպարանք ե առնում. ուրյազնիկը ինչ վոր արդեն շատ ե սկսել նրա մասին տեղեկություններ հավաքել:

Պետք ե ժամանակին հեռանալ այստեղից: Նա քաշ կըտա մինչև ամառվա արձակուրդները ե կըհեռանա:

Բայց այստեղ նրա ոճիքից կպավ կուսակցություն քաղաքային կոմիտեյի անդամը:

— Յեկեք քաղաք: Այստեղ չափազանց կարիք կա պրոպագանդիստների. իսկ դու, վրնց վոր տեսնում եմ, այդ բանում ճարակացել ես:

— Կըգայի, բայց զորակոչի մեջ եմ: Աղատված եմ, իբրեւ ուսուցիչ: Հենց վոր այս արհեստը թողնեմ՝ կըքշեն ղինվորական ծառայություն: Իսկ այդ յես չեմ ուզում: Իմ արյունով հո չեմ պաշտպանելու կապիտալիստների փողերի տոպրակները: Ներեցեք, յեւ այդ բանին ընդունակ չեմ:

— Դե վոր այդպես ե՝ ձմեռը կարող եք վարժապետություն անել. իսկ ամառը աշխատեցեք մեղ մօտ՝ քաղաքում:

Այդ խելքի մօտ բան ե:

Վճռված ե: Նա գնում ե քաղաք ե գառնում ե կուսակցության քաղաքային կոմիտեյի պրոպագանդիստ:

Բայց աշնանը մի փորձ ել ե անում ուսուցչի անկախ տեղ ստանալու:

Մի շաբաթից հետո նա կրկին տեղ ունի ե անկախ ե:

Այ հիմի նա ցույց կըտա, թե ինչ կարելի յե անել այդ կակուղ նյութից—յերեխաներից:

Նա կըկերտի խակական սոցիալիստներ:

Բայց նրան միայն մի ձմեռ ե հաջողվում «կերտել»:

Տեղական պատտորը շատ աշակուրջը դուրս յեկավ ե տեղեկացրեց նրա մասին իշխանություն:

Հիմի այստեղ թնչ անես:

Պետք ե հեռանալ, քանի բան չի պատահել:

Նրա համար գործունեություն լայն ասպարեղ կա—քաղաքը:

Բայց ավստոս ե բաժանվելը սոցիալիզմի դպրոց ստեղծելու մաքից:

Չե՞ վոր յերեք տարի, ամբողջ յերեք տարի նա նվիրվել ե այդ գործին: Կարողացավ հիմք դնել հարյուրավոր յերեխաների հոգու մեջ: Յեվ հիմի թողնի այդ գործը, վոր մի նոր կառուցանող այդ հիմքի վրա կանգնեցնի նոր շենք ե նրա բոլոր աշխատանքները ջուրը լցվեն:

Բայց այստեղ արդեն վոչինչ չես կարող անել: Նրան արդեն վոստիկանությունն ե վորոնում:

Պետք ե հեռանալ ե հետքերը կորցնել:

Յեվ նա գավառային վարչության նամակ ե գըրում, վոր իր տեղից հրաժարվում ե: Այդ նամակը ուղղում ե Ամերիկա ժանութներին, վոր այստեղից ուղարկեն Ռուսաստան:

Մի ամիս անց գավառային ստարշինան կարդում ե.—«Վորովհետեւ այժմ յես գտնվում եմ Ամերիկայում ե վորոշել եմ լրացնել իմ ուսուցումը՝ ստիպված եմ ուսուցչական պաշտոնից հրաժարվել»:

Ահա թե թնչ բաներ...

Փախավ,—բարկությունմբ ասաց ուրյազնիկը: Իսկ

պատուով ձեռները խաչելով՝ աչքերն ուղղում է յերկինք։

Յնծա, յերկինք։ Տեր Աստված, քո մատաղ հոտը փրկված է ավաղակ հովվից։ Յնծա, յերկինք։

Յնծացեք, ցնծացեք։

Իսկ սերմը ցանված է և հրաշալի ծիւեր է տալիս։

Իսկ նա յերբեմն իր «Ամերիկայից» գալիս է և շարունակում է սկսած գործը։ Յեվ այստեղ նա իմանում է, վոր պատուով գալից փախչելով՝ հանդիպել է արջին—նոր ուսուցիչն էլ սոցիալիստ դուրս յեկավ։

Նրա սոցիալիզմի դպրոցը շարունակվում է գոյություն ունենալ։

Ասել է՝ դուր չե յեղել աշխատանքը։

31. ՀԱՄԱԽՄԲՈՒՄՆ

Այսպես ահա, նա դարձյալ քաղաքումն է...

Այն ժամանակ, առաջին անգամ գնալով այնտեղ, նա սոցիալիստները մասին այն գիտեր, վոր նրանք ամենաչար հանցագործներն են։ Այժմ նա մշտնում է այդ քաղաքը վոչ միայն համոզված սոցիալիստ, այլ սոցիալիզմի ուսուցիչ—պրոպագանդիստ։

Բայց անցել էր միայն 6 տարի։

Ինչ վոր իր ուժերին հավատալը չի գալիս։ Նա դեռ էլ իրան յերեխա յե համարում, թեև վերին շուրթը արդեն աղվամաղ է բուսել, և հոր ածելին, այդ միակ հայրական ժառանգությունը միքանի անգամ անցել է նրա կրակի և այտերի վրայով։

Այո, շատ վաղուց չե, վոր նա միայն աշակերտ էր, իսկ հիմի—նրան հրավիրել են խոսելու բանվոր

մասսայի առջև, վոր անցել է աշխատանքի ծանր դպրոցը։

Շաբաթ լույս կիրակի գիշերը նշանակված է համախմբումն քաղաքից դուրս, սոճիների անտառում։

Այդ համախմբման մեջ նա պետք է հանդես գա արհեստակցական միությունների մասին մի ղեկուցումով։ Կուսակցական շրջանում վեճ հարուցվեց արհեստակցական միությունների և կուսակցության փոխհարաբերությունների մասին։ Անհրաժեշտ էր պարզաբանել այդ հարցը և ցույց տալ, վոր չեն կարող լինել արհեստակցական միություններ առանց քաղաքականության, վոր կուսակցության ամեն անգամ պարտավոր է արհեստակցական միության մեջ լինել և ղեկավարել միության գործը, վորպեսզի արհեստակցական միությունը, այդպիսով, դառնա սոցիալիզմի դպրոց։

Մեր տղան դիմադրում է, չի ուզում ղեկուցումով հանդես գալ, նա դեռ վոչ մի ժամանակ մասսայի առջև չի խոսել. այն էլ այն հարցի մասին, վորի մասին նա այնքան քիչ գիտե։ Զե՛ վոր նա այդ տարիները անց է կացրել գյուղում, իսկ այնտեղ արհեստակցական միություններ դեռ գոյություն չունեին։

Նրա չեմոնումները չեն ոգնում։

—Յերբեք հարկավոր չե իրան քիչ գնահատել։ Քո դիտելիքները բանվոր մասսայի համար բավական են։ Միայն պետք է այնպես խոսել, վոր նա հասկանա։ Դու յե գլխավորը։ Իսկ դու խոսում ես ժողովրդական լեզվով և վոչ թե ինտելիգենտի. քեզ կհասկանան։ Ել լինչ ես ուզում, ասում է նրան կուսակցության կենդրոնական կոմիտեյի անդամը։

Լալ, թող այդպես լինի: Նա պետք է համաձայնվի:

Հազիվ է սկսում մթնել, յերբ նա մոտենում է պայմանախոսքի առաջին պահակին. անտառի բերանում վերսիպեղիստը նորոգում է իր վերսիպեղը: Դա պարոլն է:

Վերսիպեղիստը նրան ճանաչում է, և դենը չի թողնում անցնելու.— պետք է զգույշ լինել: Դուք պետք է մնաք մինչև պահակի փոխվելը և նրա հետ միասին գնանք: Յեթե վոչ վրա կընասնի վոստիկանությունը և դուք կորած եք:

— Միևնույն չե՞: Չե՞ վոր ուրիշներին այդ դեպքում ձերբակալում են:

— Վոչ, միևնույն չե. մենք շատ ենք, իսկ այնպիսիները ինչպես դուք եք՝ քիչ: Պետք է ձեզ խնայեք, վորովհետև դուք մեզ հաբկավոր եք:

Այդ բաները նրան են ասում: Նա հարկավոր է... Այնպիսիները քիչ են... Այնպիսիները, ինչպես ի՞նքը...

Չե՞ սխալվում արդյոք այդ ընկերը: Լալ, նա չի վիճի, ախր ինքն էլ մինչև անգամ չի խմանում այդ մասսային:

Ահա նա նստած է վերսիպեղիստի կողքին: Մեկ մեկի հետևից մոտենում են տանելի հագնված բանվորներ, մեծամասնությունը սուռկի համար դամբյուղները ձեռներին:

— Վարտեղ են այստեղ սուռկերը բուսնում— հարցնում են նրանք վերսիպեղիստին:

— Լճի մոտ, ստանում են պատասխան:

Դա պարոլն է: Պարոլը սովորաբար արտառոց բան էր լինում:

Դա նրա համար էր, վոր պատահական մարդը, վորին պարոլիստի տեղ ահարող եյին դենը, պատահամբ ճիշտ չպատասխաներ և չզգոթեցներ համախմբվողներին:

— Շնորհակալություն. իսկ ի՞նչպես գնանք այդ տեղը:

Ընկերը նրան ճամբան է ցույց տալիս մինչև հետևյալ կամուրջը:

Վերջին բանվորներն անցան: Առաջին պահակը վերցնվում է: Նրանք գնում են յերկրորդ պահակին, նրան էլ վերցնում են: Ապա մոտենում են յերրորդ պահակին, վերցնում են նրան և հեռանում են մինչև ժողովատեղին:

— Ինչ վոր քիչ մարդ է յեկել,— ասում է նա պարոլիստին:

— Չե, բավականին կա: Ախր հավաքվում են յերեք ուղղությամբ, վոր վոստիկանության ուշադրությունը չգրավեն:

Նրանք մոտենում են ժողովին: Անտառի բացատում հավաքվել են յերեք հարյուր մարդ: Մթնաշաղը թույլ չի տալիս դեմքերը տեսնելու: Յերևում են միայն բանվորների ջուկ-ջուկ խմբերը և յերբեմն լսվում է ջահերի հազիվ զսպված ծիծաղը:

Թեթև ձայն են տալիս ամենքին և ամենքը լուռ են: Ժողովը բացվում է:

Բայց հանկարծ հարց է տրվում.

— Պահակներ դրված են:

— Պարոլներից վոչ մինը հո պոչերով չեն յեկել:

— Վոչ, ամեն բան կարգին է, խնդրում եմ ժամանակը չձգձգել:

Վորոշվում է որակարգել: Սրանցից մեր տղան իմանում է, վոր մինչև իր զեկուցումը դեռ կըլինեն ուսյոնների և քաղաքի կազմակերպությունների մասին տեղեկություններ:

Ռայոնում հիմա 500 գործոն անդամներ կան: Բոլորը՝ քաղաքային կազմակերպության մեջ յերկուս ու կես հազար են, իսկ միասին գյուղերի հետ՝ յերեք ու կես հազար:

Ահա թե յերբ նա իմացավ, վոր իսկապես քանի կազմակերպված սոցիալիստներ կային:

Յեվ այդ ամենը յերկու միլիոնից ավելի բնակիչների մեջ:

Դա նշանակում է, վոր ամեն մի յերկու հազար բնակչին ընկնում եր միայն յերեք կուսակցական մարդ:

Ահա թե յերկիրը ինչ դրության մեջ եր: Իսկ նա ամբողջ ժամանակ դեռ շարունակում եր մտածել, վոր շուտով կըլինի յերկրորդ հեղափոխությունը:

Վոչ, անշուշտ դա այնքան շուտ չի լինի... Այնքան շուտ չի լինի... Բանվորին կուսակցական կազմակերպության մեջ շուտով չես կարող գրավել արյունալի բռնություններից հետո: Պետք է նրան անցկացնես սոցիալիզմի, դպրոցի, արհեստակցական միությունների միջով:

Այո, արհեստակցական միությունների միջով:

Այո, դա, ասենք, սոցիալիզմի իսկական դպրոցն է: Այստեղ վոչ վոք չի կարող թելադրել պարապմունքների ծրագրերը, ինչպես դպրոցում: Այստեղ ծնողների սրտես աչքերը վրադ չեն: Այստեղ հասակավոր մարդիկ են իրենց գլխով ու խոսքով:

Այդ մասին նա այսոր կասի: Յեվ կասի Թյոնյան, վոր հիշեն:

Բայց ահա իրարանցում.—պահակները բռնել են յերեք մարդու զամբյուղները ձեռքին: Բանից դուրս է գալիս, վոր դրանք հասարակ բնակիչներ են, վոր յերկրյանից յեկել են սունկի, վորպեսզի առաջին սունկերը աչքից բաց չթողնեն: Նրանց տուն թողնել չի կարելի. ո՛վ է իմանում. վոստիկանությանը իմաց կանեն: Պետք է նրանց ձերբակալել և պահել մինչև առավոտ, մինչև հավաքույթը կըվերջանա: Թո՛ղ նստեն և լսեն, միայն պետք է աչքները փակել, վոր վոչ վոքի չճանաչեն: Բոլորը հանդարտվեցին, և ժողովը շարունակվում է:

Ահա և նրա հերթն է: Կազմակերպության ղեկուցումները վերջացած են, և խոսքը պատկանում է նրան:

Նա սկսում է յերկշտ, անվստահ: Նա դեռ քաշվում է. ախր ինչպես պիտի ինքը—ծծկերը սովորացրեի այդպիսի ծերերին:

Բայց, ո՛վ հրաշք, նա նկատում է վոր նրան լարված լսում են:

Թփերի մեջ լսեց զանազան տեղերի ղեկուցումները, լսողների խոսակցությունները:

Նշանակում է՝ նա կարողացավ ճիշտ կողմից մոտենալ այդ քաղաքի բանվորներին: Յեվ ինչո՞ւ չկարողանար: Ախր նրանք իրեն ոտար չեն: Ամբողջ յերկու տարի նա ապրել է նրանց շրջանում և գիտե, թե ինչ է շնչում և ինչ ցավ ունին այդ մարդիկ:

Նա չոր գիտական ճառ չի ասում: Վոչ, նա խաղում է բանվորների զգացմունքի հետ: Նա փայլուն գույնով ցույց է տալիս այն կյանքը, վորի մեջ ձգված է բանվոր դասակարգը և միաժամանակ նկա-

րազրոււմ եւ այն կյանքը, վորը յերազ չե, հեքյաթ չե, այլ իրազործելի գաղափար, հենց այստեղ, մեր յերկրում, մեր իսկ ձեռներով:

Բայց ինչպե՞ս անել այդ:

— Կապիտալիստների զինված, միացած բռնկանքի դեմ պետք ե գուրոս բերել մեր կազմակերպված հեղափոխական բանվորների ույժը:

— Հիմի մեր ձեռից խել են որինական ճամբով կազմակերպվելու հնարավորությունը: Մեզ խուկել են զաղտնի գործունեյության վայրերը: Ուրեմն՝ յեկեք ոգտագործենք արհեստակցական միությունները, այդ համարյա միակ հնարավորությունը բանվոր լայն մասսաները կազմակերպելու: Իսկ կուսակցությունը, մեր բջիջը պետք ե արհեստակցական միության մեջ լինի զինվորական շտաբ:

Հեղափոխությունը 1905 թվին մեզ հանդիպեց վատ կազմակերպված ե կապիտալը հաղթեց:

Սովորենք մեր հին սխալների վրա:

Թող նոր հեղափոխությունը՝ վոր չի անվում, այլ ինքն ե իրան հարուցանում, մեզ կրկին անգամ չգտնի անկազմակերպ:

Արհեստակցական միությունները, դա վոչ թե միայն փոխ-ոգնության կասսան յե, վոչ գրանք պրոլետարական գործի գործոն մասերն են, վորոնք այստեղ սովորում են կապիտալին հաղթելու արվեստը:

Նա վերջացրեց... լավեցին ծափահարություններ... Միթե այդ թույլ ե տրվում անլեզալ հավաքույթի մեջ. Դատարկ բան ե, այնքան ել սոսկալի չե: Միանգամ վոր սկզբում հետամուտ չե՝ յեղել իրենց, հիմա, առավոտյան դեմ սատանան չի կարող իրենց ձեռ տալ:

Սակայն մինչ վեր աստիճան համարձակ են ներանք:

Նա վերջացրեց... Հիմի նա զգում ե, վոր նա իր գործը գլուխ հանեց: Նա՝ այդ քաղաքացին բանվորների հետ ընդհանուր լեզու գտավ, թեև վերջին տարիները ապրել ե գլուղում:

Ժողովը վերջացել ե ե բանվորներն շտապում են մինչև լույսը առն հասնել, վոր վոսալիկանությունը չնկատի: Միայն յերիտասարդները մնում են այստեղ գիշերելու, վոր ազատ որը այստեղ, ազատ ողում անցկացնի՝ հեռու քաղաքի աղմուկից ե փողոց:

Նրանք գողեգող ցրվում են, ինչպե՞ս չարագործներ:

Այստեղից նրանք կըցրվեն իրենց բանվորական թաղամասերը, արհեստանոցները, թեյարանները ե կըսկսեն լուսավորել բանվոր մասսան, պատրաստելով նրան վճռական կուլի մտնելու կապիտալի դեմ:

Այո, նա սարսափելի յե քեզ համար, կապիտալ, այդ ուրվականը, կոմունիզմի ուրվականը:

Զուր չե, վոր դու քո ուսուցիչների բերանով խաբանում ես նրանց իրրե ամենից չար հանցագործներին:

Դա այդպե՞ս ե. այդ «հանցագործը» կըվերկենա քո դեմ, վորպեսզի մարդկությանն աղատի այն հարառե սարսափից, վոր գործում ե մի հանցագործ, վորի տնունն ե Կապիտալ, վորի գործը—Բուրժուազիան ե:

Այստեղ, անառի խորքում խուլ գիշերում պրոլետարիատը սրում ե քո գենքը, վորով նա վերջ կըտա հին կազմին:

Յե՛կ յերբ լուսադեմին բուրժուաները, գիշերվա-

որգիաներից հետո, ծառաների ուղեկցութեամբ քաշ կը գան դեպի կառքերը և յերկվարներով մեռյալների պէս կը տարվեն տուն,— գիշերային հավաքույթներին մասնակցողները ցրվում են իրենց ծախուռները նոր ծրագիրներով, նոր գիտելիքներով, նոր վճիռներով՝ հեղաշրջել ամբողջ աշխարհը:

Այստեղ անբարոյականութիւն և քայքայվող անկարողութիւն, այստեղ ասկետիզմ և ավելի ու ավելի աճող ուշք:

Միթե դժվար է ասել, թե ո՞վ կը հաղթի:

32. ԱՆՀԱՋՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

Մեր աղան յերեք մարդ տեղ է բռնված:

— Դու դեռ ենտուգլաստ ես, քեզ գործը դեռ չի լանձրացել, դու խոսում ես զգացմունքով, և դա շատ բան է նշանակում: Մենք, հին պրոֆեսիոնալներս, գրամաֆոն ենք դառել, մենք բթացել ենք: Մենք եւ «հոգի» չունենք: Դրա համար եւ մենք մասսային ձանձրացրել ենք:

Քեզ պեսները վոր չաշխատեն՝ ո՞վ պիտի աշխատի:

Ահա թե ի՞նչ եյին ասում կուսակցական կոմիտեյի հին պրոֆեսիոնալները:

Նա եւ ծուլ չեն: Այդ աշխատանքը նրան գրավում է: Հիմի նա ամեն գիշեր հավաքույթներում է... քաղաքում հինգ ուսուցիչ կա, իսկ ամեն միւր նրանցից շարքով մեկից վոչ պակաս հավաքույթ է սարքում:

Ամեն բան լավ էր դնում, բայց հանկարծ մի շաբաթ իրիկուն, պարուխատին հանելու ժամանակ իրանցում ընկավ:

Բանից դուրս է գալիս, վորոնք վերջին պարուխ հետ ենք սկսեց յերկու մարդ, վորոնք չկարողացան պաշտիս պատասխանել: Բոլորն անհանգստացան— լրտեսներ հո չէն: Պետք է ստուգել: Ո՞վ է նրանց դնում ձանաչում:

— Յես,— խոսեցին միանգամից յերկու յերեք տարի:

— Հարցրեք՝ վոր յենթաուսուցից ու բժիշկ ես և թո՞ղ մեկը հավաստիացնի:

Սկսվում է ներկաների ստուգումը:

— Վահ, քիչ առաջ եստեղ եյին: Ես ուր կորան:

— Սուգարկեցեք թփերը:

Սկսվում է փնտռումը: Լրտեսները տեսան, վոր գործը լուրջ կերպարանք է ստանում՝ ուստի և վճռեցին թագնվել, բայց նկատվեցին:

— Կանգնեցեք:

Նրանք չեն կանգնում:

— Կանգնիր:

Նրանք ծլկում են:

— Բռնեցեք զրանց, բռնեցեք:

Դեմները դուրս են գալիս մի քանի մարդիկ: Ահա նրանք շատ մոտ են լրտեսներին: Նրանցից մեկը ձեռք գցում է լրտեսի վերարկուն, իսկ սա հանում է ատրճառակը:

— Բռն, բռն:

Լսվում է ատրճառակի յերկու կրակոց: Առաջին հետապնդողը գետին է ընկնում:

— Սպանված ես: Վերավոր ես:

— Հիմի ժամանակը չե իմանալու:

— Լրտեսներ են: Բռնեցեք լրտեսներին,— գոռում են բոլորը միաձայն:

Լրտեսներին շրջապատում են:

Հիմա նրանք յերկուսով են կրակում: Միաժա-
մանակ կրակոցի ձայներ են գալիս շոսսեյի կողմից:

— Ստրաժնիկներ են:

Ստրաժնիկներ են: Թաղնվեցեք:

Հավաքվածները վազեցին շոսսեյի կողմը, վոր-
պեսզի անցկենան մյուս կողմը և թափվեն թափուտ
անտառում:

Բայց շոսսեյի վրա կրակում են:

Միևնուշյն եւ Հիմի ձեռքներն ընկել չի կարելի:

Մեր տղան եւ անցնում է շոսսեն և թափվում է
թփուտներում յերկաթուղագծի և շոսսեյի միջև:

Նստեց թփերի մեջ և սպասում է՝ թե ինչ կըլինի:

Լսվում է, թե ինչպես ստրաժնիկները շղթայում
են անտառը և լապտերներով սկսում են խուզարկու-
թյունը:

Այստեղ յերկար չես կարող նստել: Լավ չի՞ լինի
անցկենա մինչև յերկաթուղագիծը և շուտ տա դեպի
քաղաք:

Ահա նա արդեն յերկաթուղագծի վրա յե: Մոտ
է կամուրջին, բայց հանկարծ ձայն են տալիս:

Նա չի կանգնում:

— Կանգնիր, կըկրակենք:

Շուրջը արդեն մարգագետին է: Մինչև անտառը
հեռու է: Ի՞նչ անի: Անցորդ ձևացնի: Բայց յերկա-
թուղագծի վրա... Ի՞նչ կա վոր:

Նա կանգ է առնում:

Մոտենում է ստրաժնիկը տեղական ուրյադնի-
կի հետ:

— Մեկը ետեղ է:

— Ի՞նչ եք ուզում:

— Յեկեք ինձ հետ:

— Բայց ի՞նչ եք ուզում ինձանից:

— Մի խոսեք, գնանք: Այնտեղ կըտեսնենք:

Յեվ տարան առանց ավելորդ խոսակցություն-
ների:

Վերադառնում են ու մոտենում անտառին: Այն-
տեղ եւ բռնված են միքանի ընկերներ: Նա նշան չի
ցույց տալիս, վոր նրանց ծանոթ է:

Սկսում են անտառում վորոնել:

Գիշերը մութն է, բայց նրանց ձեռին լապտեր կա:
Ստրաժնիկ շատ է ուղարկված, յերևում է, վոր լավ
էն պատրաստվել:

Ասել է՝ այստեղ պրովակատորի բան կա:

Նա ուշով մտիկ է տալիս լրտեսների դեմքին և
ձանաչում է. դրանք այն մարդիկն են, վորոնց հետ
վերջին պարոլի հետ միասին նստել եր:

Մինչև անգամ հետները խոսակցություն է ու-
նեցել:

Ասել է՝ իրան կըձանաչեն: Անպատճառ կըձանա-
չեն: Թեև յերեկոն մութն եր և նա փաթաթված եր
պլաշչով: Հիմի նա առանց պլաշչի յե և կարողացել
է մինչև անգամ գլխարկը փոխել: Գուցե վտանգը
անց կենա:

Բայց այս ուր են տանում իրանց:

— Ձի՞ կարելի իմանալ: Այդ ուր եք մեզ տանում:

— Հետո կիմանաք:

Գուցա է գալիս, վոր լրտեսները ավարից դժգոհ
են: Հավաքույթի հիմնական միջուկն նրանք ձեռք չը-
գցեցին: Մեծամասնությունն արդեն կարողացավ անց-

նեւ ուրիշ տեղ: Լրտեսները վրա հասան միայն վերջին խմբին, վոր չեւ կարողացել նշանակած տեղից հեռանալ:

Հիմի նրանք վորոշում են հիմնական միջոցը:

Հեռվում վորոտում ե յերաժշտությունը: Հնարավոր ե, վոր հավաքույթը ծածկվում ե պարահանդեսի դիմակի տակ, ինչպես այդ հաճախ լինում ե: Պետք ե այնտեղ գնալ և շրջապատել պարողներին:

Շրջապատում են, խուզարկում, հարցաքննում.—

Բոլորը միաձայն ցուցումներ են տալիս. հարսանիք ե, պարերը սարքել են այստեղ կանաչի վրա: Միայն այդքան:

Դուրս յեկավ մինչև անգամ հարսնացուն ու փեսացուն: Կարծես ամեն բան պարզ ե: Մինչև անգամ տեղական ուրյադնիկը վկայում ե, վոր նա այդ փեսացուն ճանաչում ե: Նաև այդ կալվածքի տիրոջը հալածում ե: Նրանք հնազանդ մարդիկ են:

Ակալողը չնին և պրիստավը չեն հավատում:

— Բոլորին, ովքեր դոկումենտներ չունեն՝ ձերբակալել և ուղարկել շոյսեյի գինետունը՝ հարցաքննության:

Հիսուն գյուղացի տղաներ ու աղջիկներ, մինչև անգամ արևոր ծերուկներ պահակներով քշվում են գինետունը: Նրանք հետները հո անձագիր չեն ման ածում: Այն ել հարսանիքում:

— Ես ել քեզ հարսանիք, — զայրանում ե ինչ վոր մի յերիտասարդ:

— Առաջին անգամն ենք հարսանիք սարքում: Հիմի մեր յերկրումն ենք ու պարել ել չի կարելի:

— Ժամանակներ են...

Չի ոգնում վոչ լացը, վոչ խնդիրքը. պրիստավն անողորք ե:

Ախր չի կարող թույլ տալ, վոր իրեն խաբեն. իմաց տվին, թե հսկայական հավաքույթ ե լինելու, իսկ բռնել են միայն մի հինգ մարդ և այն ել սոցիալիստների քիչ նման:

Կարող ե պատահել, վոր դա հարսանիք ե: Կարծես չի կարելի հավատալ: Բայց պրիստավի ինքնասիրությունը թույլ չի տալիս իր սխալը խոստովանել:

Նրա գործն անհաջող անցավ, դե թող այս հարսանիքի հյուրերը ևս զգան, թե ինչ ասել ե անքուն գիշեր:

Փոխանակ պառկելու փափուկ անկողնում կամ նստելու տաք ճաշարանում՝ նա թրե ե գալիս անտառում, մինչև ծուծը թրջվել ե ցողից, սովածացել, հոգնել...

Թող սրանք ել զգան: Թող զգան...

Յեվ թող ուրիշ անգամ լավ հսկեն իրենց տնտանները և թույլ չտան նրանց մեջ անթույլատրելի հավաքույթներ:

Դինետան ահագին ցուրտ սենյակներում լցրել են թե հարսանիքավորներին և թե սրանց՝ ժողով գրնացած հինգ հոգուն:

Նրանք պետք ե սպասեն այստեղ մինչև լույս և մինչև անտառի շուրջկալը վերջանա:

Ժամը իննին բերին քահանային և ստարշինային: Նրանք վկայում են, վոր հարսանիքը իսկական հարսանիք եր յեղել, և պարողների մեջ սոցիալիստ չկա:

— Մի՞թե այդպես ե:

— Վկա աստված:

— Դե, անց կացեք: Ուրիշ անգամ ել առանց մեր թույլտվության պարահանդեսներ չսարքեք:

Յերթապարդներն ուրախությունից խմում են, իսկ հարսնացուն լաց ե լինում. արծառավորեցին իր հարսանիքը, կոտորեցին նրա բախտը... Սա վառ նշան ե:

Յեղ նա հիմի միշտ պիտի անիծի այդ պրիստավին:

Ել նրան ինչ ե ֆնում՝ խեղդվել...

Բայց ահա հերթը հասավ մեր ժողովականներին: Նրանք աղմկում են, անզգամություն են անում, սիրալիրություններ են անում, ցույց են տալիս, թե սիրահարներ են, բողոքում են յերկար ժամանակ բռնադատ լինելու համար:

Գուցե պրիստավի համբերությունը կըհասնի և բաց կըթողնի...

Բայց պրիստավն ել կողք ունի: Նա դեռ շուրջկալը չի վերջացրել: Արդեն ճաշի ժամանակ ե, իսկ նա դեռ վորսում ե անտառում: Նա յել թելք ունի գլխում. անտառում թագնվածները պետք ե քաղաք վերադառնա: Հենց այստեղ ել նա նրանց կըբռնի:

Բայց հենց այստեղ ել պրիստավի հաշիվները սխալ են: Տոն որ ե, անտառը ժողովրդով լիքն ե:

Բոլորին չես կարող տանել: Իսկ ճվքեր են նրանցից սոցիալիստ: Ո՞վ կասի: Ճակատին հո չի՞ գրած:

Բայց լրտեսները ելի մեքանիօին ճանաչեցին: Նրանց բերին գինետուն և դրանով ել հանգստացան: Հիմա միայն սկսվում ե հարցաքննությունը:

Մեր տղան ամբողջ ժամանակ ցույց եր տալիս, թե քնած ե, յերեսը ձեռքերով ծածկած, վորպեսզի դեմքը չերևա: Բայց հիմա հարցաքննում են, և յերկու լրտեսներ աչքները տնկել են վրան:

Նրանք համենայն դեպս չեն կարող պնդել, թե ագիտատորը հենց նա յե: Բայց ավելի լավ ե նրան քաղաք տանել: Այնտեղ լուսանկարներով կարելի կը լինի ստուգել:

—Ազգանունը: Զբաղմունքը: Ի՞նչպես հայտնվեց այստեղ:

—Յես ժողովրդական ուսուցիչ եմ: Յեկա ուսուցչական դասընթացներին, իսկ շաբաթ որը վորոշեցի ոգտագործել տեսնելու նոր ջրմուղը: Վոտով գնացի և ուշացա: Յետ դառնալիս բռնեցին. նա աշխատում ե այնպես ստել, վորպեսզի նման լինի իրականության:

Պրիստավը կարծես հավատաց. դեկումենտը կարգին ե, ուսուցչական դասընթացներ գոյություն ունեն, ջրմուղը նույնպես: Դրա հետ միասին նա իսկապես գյուղավարի յե:

—Բաց չթողնե՞ք:

Բայց լրտեսները պնդում են չազատել:

Ա՛յ սատանաներ:

Զոկեցին և ամբողջ խմրից թողին յեթը մարդ: Դա յե վորսի հետևանքը:

Յերեկվա ժամը յերկուսին նրանց սոված քշեցին դեպի քաղաք: Իսկ մինչև քաղաք տասներկու վերստ ե:

Շուրջը ձիավոր սարածնիկներ են, սրերը մերկ. ուղղակի ավազակների պես են քշում:

Թող ժողովուրդը զգա, վոր իշխանությունը քրնած չե. մենք բռնել ենք կարևոր պետական հանցավորներ և իրկել ենք թագավորի գահը:

Այո, նրանք հասարակ թռչուններ չեն...

Թող ժողովուրդն իմանա այդ բանը:

Վոստիկանատուն: Վարչութիւն:

Նրանց տեղավորում են յերկու կամերայում.— տղամարդկանց քշում են մեկի մեջ, կանանց՝ մյուսի: Ձեռքներէից առնում են ամեն իր, մինչև անգամ շալվարի կապերը, վոր չկախվին,—իրենց ուեծիմը լավ գիտեն.... Յերեկոյան դեմ ամենքի համար բերում են մի կտոր հաց և մի աման յեռ ջուր:

Անսուշ արեք:

Իսկ դուք շուտ ե գալիս վոստիկանական մեքենան:

Առաջին կետ. բանտ են դնում մի լրտեսի:

—Վերակացու,—լսում ե դռների մոտ,—ահա մի կտրիճ ել: Ազատ կամերա չկա:

Վոչ:

Դե ուրեմն մի վորեւ տեղ ներս առ: Նրան յերկար չենք պահիլ: Այսոր ևյեթ կուղարկենք քաղաքամասը:

Դուռը բացվում ե և ներս են թողնում մի յերկտասարդի՝ պապստացող աչքերով:

—Բարե՛ ձեզ, ընկերներ:

—Բարե՛,—դժկամ պատասխանում են նրա բարեին:

—Որս փչացրին. բռնեցին ճամբին և քաշ են տալիս այստեղ: Իբր թե հավաքութիւն յեղել եմ:

Բայց յեն ստեր հնարեցի և ահա խոստացան այսոր բաց թողնել: Իսկ դուք ինչու համար եք բռնվել:

—Հարսանիքում եյինք, պարահանդեսին և նույնպէս ինչ վոր բանի համար քաշ տվին այստեղ:

Թե չե՛ փեսացուն կըխանդեր:

Ահա թե ինչ: Այ քեզ կարգեր: Իսկ դուք ի՞նչպէս ընկաք այստեղ,—դիմում ե լրտեսը անձամբ մեր տղային:

—Վոնց վոր հավը փլավի մեջ: Դասընթացներում հրաշքներ պատմեցին ջրմուղի մասին: Յես ել վրա ընկա տեսնելու. ընկա շուրջկալի մեջ...

Նա վորոշեց գյուղացի սարսաղի դեր խաղալ: Նրա շորերը իսկ և իսկ հարմար են, գյուղական են:

Լրտեսն զգում ե, վոր այստեղ վորսալու բան չկա: Նա խնդրում ե վոտաց ճանապարհ, իսկ հետո նրան բոլորովին դուրս են տանում:

—Դոմն հիմարներին, ծիծաղում են մերոնք:

—Շատ հնացել ե ձեր: Քիչ են կարողանում հրնարել:

—Հա, հա, հա...

Յերկրորդ կետ. թնդանոթի յեն կապում:

Հերթով կանչում են բոլորին գրասենյակ:

—Ե, յերիտասանդ, բանըդ բուրդ ե: Ձի կարելի այդ քաղաքացիներին հավատալ: Տես, նրանք ձեզ կանչեցին քաղաք, կանգնեցրին առաջին պլանում, իսկ իրենք թագնվեցին թփերի մեջ: Այդ ել ձեզ քաղաքացիները, իրենց կաշին պրծացնելով՝ նրանք ուրիշներինը չեն ամոսուում: Ահա այստեղ ձեր մասին ցուցմունք կա վոր... Հիմի դուք ի՞նչ կասեք սրան:

—Յես վճռապէս վոչինչ չեմ հասկանում: Յես ընդհանրապէս չեմ ճանաչում վոչ քաղաքը, վոչ ել քաղաքացիներին: Ահա հենց նոր գյուղից եմ յեկել, վոնց վոր տեսնում եք,—նա ցույց ե տալիս իր շորերը:

—Ափսոս, ափսոս, վոր դուք համառում եք: Նրանք ձեզ չափառացին...

— Բայց յես նրանց առաջին անգամ եմ տեսնում:

— Իսկ նրանք ասում են, վոր ձեզ ճանաչում են, վոր դուք այստեղ բոլոր... Այ իսկապես վոր լրբեր են: Վոչ, աստված ազատի այդպիսի բարեկամներից... Այո, ուրեմն ի՞նչ կասեք սրան... խոստովանեցեք, ձեզ համար լավ կըլինի:

— Յես չեմ հասկանում, ինչի՞ մասին եք խոսում: Ախր յես քաղաքացի չեմ:

— Հենց այնպես ել չե՞ք ուզում խոսել:

— Յես ձեզ չեմ հասկանում:

— Յետ տարեք: Կընստի ինձ մոտ: Յեվ կըխոսես: Կամեքայում ընկերները հանդիպում են նրան փորձող հայացքով:

— Ե, ինչպես յեղավ:

— Հին յերգ ե. ձեր մասին ձեր ընկերներն այստեղ արդեն ամեն ինչ ասել են, ասացեք առանց թագցնելու: Մի խոսքով՝ ուզում եյին թնդանոթի կապել:

— Հա, հա, հա: Հին ե: Հին ե:

— Ե, դա նորերի համար ե:

— Բայց ինչ վոր ե՝ վորեն մեկը կըկտցահարի այդ կարթը:

Յերրորդ համար. հարսընտես:

Բոլորին դուրս են բերում լվացվելու և շտկվելու:

Սպասեցեք միջանցքում. բռնված ե լվացարանը:

Նրանք սպասում են: Իսկ լրտեսները մեկ մեկի յետևից կողքներից անցնում են, ծաղրական խոսքեր նետելով:

— Այդ ի՞նչ մուժիկ ե յեկել մեջներդ խցկվել: Ձեր ընկերը չե, ձեր ընկերը չե:

Այդ մեր տղայի հասցեյին ե:

Իբրև թե նա իր դերը հրաշալի կատարում ե: Գուցե դարձյալ դուրս կըգա:

Հարսնտեսը վերջացավ. ձեռնարկում են ավելի հիմնական գործին:

Չորրորդ կետ. լուսանկարումն:

Նրանց ստիպում են բարձրանալ հինգերորդ հարկը, կտուրի հենց տակը:

Մի բազմոց ե դրած պտուտակներով: Նստեցնում են, նշանակելով հասակը, լուսանկարում են:

— Ձի՞ կարելի հիշատակի համար մի լուսանկար վերցնել:

— Ինչո՞ւ համար: Այդպես ել պատմության մեջ կընկնեք:

Ահա այդ ձիշտ ե:

Այդպես ել պատմության մեջ կընկնեք...

Այդ վոստիկանական արխիվները լուսանկարներով մի ժամանակ կընկնեն հեղափոխական ժողովրդի ձեռը և այդ լուսանկարները բնութագրերով կըհանձնըվեն հեղափոխական արխիվը:

— Լուսանկարում են: Ե, ասել ե, գործը պրծած ե, ճանաչել են, — մտածում ե մեր տղան: Իսկ տանը նրա մոտ ամեն բան կարգին չե:

Տեսա՞ր սատանի բանը: Հենց պետք ե յերկաթուղու գծի վրա դուրս գալի:

Հինգերորդ կետ. մատների տպելը:

Նրանք բավական չեն միայն յերեսի լուսանկարը: Յերեսը հեշտ ե փոխել: Մորուքը կըբուսնի, կամ խուզել կըտա և ել չի ճանաչվի: Բայց այ մատների տպումը ստույգ բան ե: Չկան այնպիսի մարդիկ, վորոնց մատների գծերը միանման լինեն:

Դա ամենաստույգ ձևն է ճանաչելու:

Մեխանիկան հասարակ է:

— Մատներդ չոխր: Այդպես, բռնիր:

Մատների վրա քսում են թաղիքը սև ներկով:
դգույն ներկելով մատների ծայրը:

— Դիր թղթի վրա:

Մատները սեղմում են թղթի վրա և վոստիկանա-
կան արխիվներում հավիտյան տպած են մատներդ:

Մեր տղան հոգնեց այդ փորձերից: Հիմի գոնե
մի քնի: Հիմի ամեն բան միևնույն է: Միայն թե այ
տանեցոց պեսք է նախազգուշացնել: Նա քաղաքա-
յին կոմիտեյի անդամի ընտանոթումն է: Նրա մոտ
ահագին անլեզալ գրականություն կա: Դեռ յերեք որ
առաջ յերեք սայլ արտասահմանյան գրականություն
բերին: Բայց ինչպես իմաց տա: Վոչ վոք չի ազատ-
վում: Միակ հույսն այն է, վոր ընկերը ինքը գլխի
կընկնի:

Ել հիմի միևնույն է...

Նա պառկում է թախթի վրա և քնում է մեռե-
լի քնով:

33. ՎՐԻՊԵՑԻՆ

Առավոտյան նրան կանչում են գրասենյակ:

Սա ի՞նչ բան է, ելի՞ հարցաքննություն: Բայց
ինչո՞ւ յեն նրանից սկսում: Ասել է՝ խաղը տանուլ է
տված: Սատանան տարավ նրան անտառից դեպի այդ
անիծած յերկաթուղու գիծը:

Բայց ահա լսվում է որսպահի ձայնը. — Մուժի-
կին բերի՞ք:

— Բերինք:

— Դեսը բերեք դրան:

Նրան տանում են որսպահի մոտ:

— Ազգանունդ ի՞նչպես է... Հը՞... տես, ել այդ
խալխի հետ ծանոթություն չունենաս:

— Յես նրանց իսկի չեմ ել ճանաչում:

— Վերադարձրեք սրա իրերը և տարեք քաղա-
քամասը:

Նրան իր իրերը հետ են տալիս և քաղաքապահի
հետ ուղարկում են ընտանավայրի վոստիկանական մասը:

Աղատման հոտն յեկավ:

Իսկ յեթե քաղաքամասում բռնեն:

Նա աշխատում է վոստիկանից իմանալ, բայց
սա վոչինչ չգիտե, կամ չի ուզում ասել, միայն հայ-
հոյում է, վոր ահա այդպիսի քոստոնների յերեխայու-
թյան պատճառով ստիպում են ծեր տեղովը քաշ գալ
ջնանդամի ծերերը, այս հեռու քաղաքամասը:

Քաղաքամասում ստուգում են պասպորտը:

— Վերտեղ ես ապրում:

— Յերկար փողոցում:

— Յերկար փողոցում: Ելի՞ Յերկար փողոցում...

Այդ ի՞նչ ունեք դուք այնտեղ Յերկար փողոցում: Դար-
ձյալ այդ... Ակալոզը չին հանկարծ լսեց: Ուշքի յե-
կավ, վոր ավելորդ բան ասաց:

— Ստորագրիր, վոր պասպորտդ ստացար:

Նա ստորագրում է և դուրս գալիս:

Հիմի այլևս ձիշտ է. նա ազատ է:

Այսպես խաբեց այդ կտրիճներին:

Պարեց:

Նրանք նրան ընդունեցին գյուղական անտառ
յերիտասարդի տեղ:

— Հա, հա, հա... Դեռ հետախուզման ել սպեցիա-
լիստներ են:

Բայց տանը, տանը ի՞նչ է կատարվում: Ախր ա-
կալողը չին զուր տեղ բերնից դուրս չթոցրեց Յեր-
կար փողոցի մասին:

Նա մոտենում է նախազգուշություններով. ար-
դյոք դարան չկա:

Բայց այնտեղ ամեն ինչ հանգիստ է:

Նրան հանդիպում է ընկերը՝ գործից քրտնած.—

—Մենք միայն յերեկոյան իմացանք հավաքույ-
թի ցրման մասին: Դուք չեկաք, այդպես վորոշեցինք
վոր բռնել են: Ամբողջ գիշեր աշխատում եյինք մո-
րազները մաքրելով: Յերկու հոր փորեցինք և գրա-
կանությունը թաղեցինք գետնի մեջ:

—Ամեն բան լավ, բայց պետք է այստեղից ա-
մեն բան հեռացնել: Յես հավատացած եմ, վոր նրանք
ինձ բաց թողին անհոգությունից:

Վաղը գլխի կընկնեն և այստեղ կըլինեն: Ձեր
խանգարի բնակարանը փոխեյինք:

—Դե հիմի մաքրեցինք, թող դան և խուզարկեն,
ինչքան սրտերն ուզում է:

Ակալողը չին ինչ վոր բերնից թոցրեց... Նրանք
ինչ վոր հոտն առել են:

—Դատարկ բաներ են:

Արդեն յերեկոյն յե: Արդյոք տանը գիշերե: Հան-
կարծ գիշերը կըզան և կըսրբեն: Այն ժամանակ ել
չես կարող ազատվել:

Բայց անդամներն այնպես ծուլ են, վոր նա հը-
նարավորություն չունի տեղից շարժվելու:

Լվացվում է, ընթրում և ընկնում անկողին:

Մի ժամ անց արդեն խռմփացնում են՝ նա և իր
ընկերն անցյալ գիշերվա աշխատանքից հոգնած:

Առավոտյան նա գնացք է նստում և գնում է
գավառ, այնտեղի կազմակերպության մեջ ծառայելու:

Նա պայմանավորվել է դեռ յերեկ այնտեղ լինել, բայց
ձերբակալումը խանգարեց: Հիմա պետք է շտապել, թե
չե՞ պարտիստին չի գտնի պայմանավորված տեղում:

Ամբողջ մի շաբաթ նա կորչում է՝ շրջելով գյու-
ղական կազմակերպությունները: Սիրտը հանգիստ չե.
Ի՞նչ է կատարվում տանը: Արդյոք ընկերը կարողա-
ցավ հետքերը կորցնել:

Դալով քաղաք՝ նա առաջ դնում է հայտնելու իր
զալու մասին, իմանալու առաջիկա անելիքը և գոր-
ծերի դրությունը քաղաքում:

—Դու տանն եյիր,—հանդիպում են նրա ընկեր-
ները:

—Վոչ, ի՞նչ կա:

—Ի՞նչ լավ արիր... Այնտեղ դարան կա... Ձեր-
բակալեցին մեր կոմիտեյի անդամին, ծեծեցին նրա
մորը, սա խելագարվեց: Ամեն տեղ պեղում եյին թագ-
ցըրած գրականությունները, արձանագրությունները,
բոլորը, բոլորը... Հիմա քեզ են վորոնում: Լուրջ գոր-
ծի հոտ է գալիս:

Ահա թե ինչ: Յես զգում եյի, վոր այն ժամա-
նակից վոր ինձ ազատեցին՝ նրանք վրիպեցին:

Պահակներն ու ժեղացիներն են: Արդեն ամբողջ շա-
բաթ կանգնած են մոտակա փողոցներում: Ինչպես
յերեկում է, ինչ ուզում է լինի, ուզում են քեզ վոր-
սալ՝ և ստեղծել հազվադեպ պրոցեսս—հարյուր յերկու
հոգվածի համաձայն: Իսկ դրանից, անպակեր ջան, տա-
ժանակիր աշխատանքի հոտ է գալիս:

—Հը, թե գտար՝ բռնի:

Հիմի նա քաղաքում աշխատել չի կարող: Համե-
նայն դեպս առաջիկա ժամանակները:

Ուստի և նա ապսպրանք է վերցնում զավառի համար և գնում է այնտեղ յերկար ժամանակով:

Բայց առաջի գործը—պետք է նոր պասպորտ: Նախկին մարդը մեռավ: Ծնվում է նորը...

Նա վերջնականապես անցնում է գաղտնի գործունեյության:

Այնտեղ, գավառակում, ուր ինքն ուսուցիչ էր՝ մի ծանոթ գրագիր կա:

Նա գնում է նրա մոտ:

—Փախած եմ, անպեր ջան, մոտդ մի թղթի ծախու հոգի չկա:

—Ինչ վոր չլինի, եդ բարեփից շատ ունեմ: Կա՞րող ես ընտրել: Բանի տարեկան է պետք քեզ:

—Այնպեսը վոր զինվորությունից ազատի:

—Ե՛, ասել է 35—40 տարեկան: Կըգտնենք:

Առնում է պասպորտային մատյանները, վընտռում է գավառից հեռացած մի գյուղացու, նրա անունով մի պասպորտ է գրում և հանձնում է մեր տղային:

—Միտդ պահի, մի անգամ վրիպեցին, բայց յերկրորդ անգամ հազիվ թե դա կրկնվի:

—Յես առաջին անգամը չեմ:

—Դե, տես Միրուք թող, թե չե տարիքիդ չեն հավատա:

Հիմի նրա գրպանում դարձյալ թղթի հոգի կա: Նա որինավոր քաղաքացի չէ:

—Բռնիր՝ թե գտնես:

34. ՀԵՏՔԵՐՈՎԸ

Ժանդարմերիան ուղղակի կատաղեց. ձեռներն եր ու այդ հիմարաբար բաց թողին մեր տղային:

Մեծ գործի յեւ հոտ եր գալիս. նրան կարող եյին կապել՝ լատիշական յերկրի կենդրոնական կոմիտեյի անգամի, Ռիգայի կոմիտեյի անգամի և կենդրոնական կոմիտեյի պրոպագանդիստ—ազիտատորի գործի հետ:

Անհրաժեշտ է վորսալ նրան:

Ինչ ուզում ե՞լ լինի:

Նրա լուսանկարներն ուղարկվում են բոլոր գավառները. Ժանդարմերիան պրովոկատորների միջոցով գիտե, թե սովորաբար ուր են ապաստանում անհաշու թշվառ հանդիպած աշխատավորները:

Բայց նրա ինչ գործն է: Գրպանում պասպորտ ունի, առաջվա անփական յերեսին միրուք է բռնում: Շուտով նա բոլորովին անճանաչելի կըդառնա:

Նա հիմա մշտական տեղափոխություններ է կատարում: Նա դարձյալ սոցիալիզմի առաքյալ է: Այսուր նա խոսում է մշակների գիշերային հավաքութեամբ, վաղը սարքում է թուրքիկ միտինգ յեկեղեցու մոտ կամ շուկայում, իսկ հետեյալ որը նստած է անտառում, խոտի մարաքում և զրույց է անում մարքսիստական խմբակում սոցիալիստական կազմի մասին:

Նրան դուր է գալիս այդ աշխատանքը: Նա այստեղ հասարակ ազիտատոր և պրոպագանդիստ չէ, նա թե կազմակերպիչ է և թե տեխնիքական գործադրող: Նա ինքն է գրում կոչերը, ինքն տպում հեկտոգրա-

Ֆոփ, ինքն ե պատրաստում և հեկտոգրաֆը և ինքն ել մասնակցում ե կոչերը տարածելուն:

Այդ ամենը հենց նրա սրտովն ե. նա անգործ չէ կարող մնալ վոչ մի րոպե:

Նրա ամենասիրելի արարքը—գյուղական յերեկույթներում—պարահանդեսներում թուուցիկ միտինգներ սարքելն ե:

Հենց վոր իմանում ե թե մի վորեւ տեղ պարահանդես կա, վերցնում ե հետը յերկու գինված մարդ ու սլանում ե այնտեղ: Մեկը մնում ե բակում հսկելու, մյուսը կանգնում ե դռան մոտ, իսկ յերրորդն անցնում ե պարողների միջով և ձայն ե տալիս.

—Ընկերներ, մի րոպե ուշադրություն:

Հյուրերը թյուրիմացության մեջ են. մտածում են—գուցե յերիտասարդը չարածնություն ե անում. հետո հասկանում են և վորը վախից, վորն ուշադրությունից սառած մնում են: Իսկ նա արագախոսությամբ հատ-հատ արտասանում ե.

—Պարեցիք՝ հիմի յեւ ինձ լսեցեք: Ուրախությունը լավ բան ե, բայց միայն ուրախանալով բան դուրս չի գա: Միթե յերկար ժամանակ ազատ մարդիկ եյիք, վոր հիմի յեւ կրկին կազակի նագայկան յեկավ ձեր մեջքը ծռեց: Արդյոք կա՞ ձեր մեջ մի միամիտ մարդ, վոր չի ուզում իր մեջքը դրստել: Այդպիսիները չկան: Ուրեմն իմացեք. վաչ վորք այդ բանը չի անի ձեզ համար: Բանվոր դասակարգի ազատության գործն իրենց, բանվորների գործն ե: Կազակերպիկներ, միացեք, սրեցեք ձեր միտքն ու զենքը և նոր պատերազմ հայտարարեցեք բուրժուազիային...

Այսպես խոսում ե նա կես ժամ: Ավելին մնալը

վտանգավոր ե. մեկը կարող ե ստրածնիկներին իմաց տալ:

Յեւ վերջացնում ե.

Ուրախացեք, դա խորթ չե մարդկային բնավորության: Մենք, սոցիալիստներս ել կովում ենք ավելի լավ, ուրախ ապագայի համար. բայց մի մոռանաք ապանված ընկերների գերեզմանների վրա տված յերգումը.—մենք կըհանենք ձեր մահվան վրեժը և կը վերջացնենք ձեր սկսած գործը:

Հյուրերը դեռ ուշքի չեյին յեկել, վոր նա արդեն կորավ դռան միջով, իսկ դուրսը—հետքը կորավ:

—Բռնեցեք դռան, —ձայն և տալիս յերբեմն մի մոխրագույն բարոն: Բայց նրա ձայնը մենակ ե՞ մըշակները սոցիալիստների հետ դաշինք ունեն և թագցընում են նրա հետքը՝ ինչ ուզում ե լինի:

Այստեղ կըգրգռի, այնտեղ կըգրգռի և աչքից կը կորչի ուրիշ գավառում:

Ուրյադնիկներն անհաջող հետապնդում են նրան: Բայց ահա և մի անսպասելի հանդիպում. նա մտնում ե մագազին, գործակատարի մոտ, վորին պիտի ներկայանա, և հանկարծ—ուրյադնիկը: Նա տախտակորմի հետևն ե, խանութի կառավարիչի սենյակում, ուրյադնիկը—մագազինում:

Իսկ պատի արանքից լսվում ե նրա ձայնը.—Ես պիտի մի կտրիճի այստեղ չեք հանդիպել.—Յեւ գործակատարի հետ խոսակցություն ե սկսվում: Հետևի մուտքից նետի պես ներս ե թռչում գործակատարի յեղբայրը:

—Թագնավեցեք շուտով. ուրյադնիկը այնտեղ ե ձեր լուսանկարով:

Այ թե ինչ...

Բայց ուր գնամ: Յես այստեղ շրջակայքը չգիտեմ:

— Մտե՛ք փողոցի դիմացի գարեջրատունը: Իսկ
յես կը վազեմ, կիմացնեմ թե ուրյաղնիկը ուր է գնալու:
Նա գարեջրատանն է:

Գնում եմ մի շիշ գարեջուր և նստում եմ անկյունում:
Բայց ի՞նչ խելք եմ այստեղ նստելը: Լավ չի՞ դաշ-
տում մի վորեկ տեղ:

Ուրյաղնիկը գարեջրատունը աչքից բաց չի թողնի:
Դա նրանից չէ:

Միայն հիմի յե հասկանում իր վարմունքի բո-
լոր հիմարությունը:

Դավաճանությունն չէ՞ արդյոք գործակատարի
կողմից: Ո՞վ է իմանում նրան:

Թագնավի՞ր... բայց հանկարծ ճանապարհին ուրյաղ-
նիկին հանդիպի:

Միևնույն ե, կորա, կորա: Կը գնա:

Վեր ե կենում, վոր գնա, հանկարծ քայլեր են
լսվում:

Ուրյաղնիկն է:

Հավի պես փրավն ընկավ: Յեվ ի՞նչ հիմար կեր-
պով: Հիմար կերպով:

Նա փորձում է մի կերպ դիմակավորվել, յերեսը
բաժակով ծածկել:

Բայց... ուրյաղնիկը առաջ է անցնում և չորս
կողմ չնայելով դուրս է գալիս հետևի դռնով
բակը, ձիու մոտ: Պարզ ե. ուր վոր շտապում ե: Գու-
ցե հետապնդելով...

Նա վեր ե կենում և գնում ե դեպի գլխավոր
մուտքը, վոր փախչի: Գործակատարը դեմն ե յեղնում:

— Փախե՛ք շուտով անտառ: Յես ուրյաղնիկին
խաբեցի, թե այդ լուսանկարին նմանող մի մարդ, մի
ժամ առաջ անց կացավ սլարմով: Բայց արդյոք կը հա-
վատա՞մ...

— Գնում եմ:

— Բույրս քեզ կը տանի անտառ խոտի մարագը:
Այնտեղ սպասեցեք մինչև յերեկո: Մենք կը գանք
հավաքույթի:

Նա կրկին մարագի մեջ ե:

Ահա թե ինչու մնա Բանը— սկսվեց հետապնդումը:

Դե, թող պար գան. նա այնքան ել հեշտ վոր-
սպուն չէ: Վաղը նա արդեն ուրիշ գավառում կըլինի:
Գնում ե այնտեղ:

Բայց այնտեղ ել իրարանցում ե: Ուրյաղնիկը
շրջում ե լուսանկարով:

Նա գնում ե յերրորդ գավառը, այնտեղ ավելի
վատ, ստրաժնիկները հսկում են ճանապարհին, նրանց
ձեռներին ևս տեսել են նրա լուսանկարը:

Ասել ե՞ հետք գտել են:

Ե, ի՞նչ կա, կարելի յե գյուղի տեղ ելի քաղաքն
ընտրել:

Դա յերեմն ոգնում ե: Վոստիկանություն մտքո-
վըն ել չի անցնի, վոր նա կը վճռի այդպիսի հուսահատ
քայլ անելու: Իսկ նա դրանից ոգավում ե:

Մտածում ե ու անում, մի ուրից հետո նա արդեն
քաղաքումն ե:

Յեվ դարձյալ ամեն բան հաջող ե ընթանում:

Նա նոր և իսկական պասպորտ ունի և վոչ թե
կեղծ:

Կը գրվի մի տան վրա ու քեֆ անելով կապրի: Ի
հարկե:

Դարձյալ իր հին բարեկամը—խառատի ոգնա-
կանը նրա համար տեղ սարքեց ծանոթ բանվորի և
հիմի նա այնտեղ և ապրում, վոնց վոր ուղտի ա-
կանջում:

Յերեկը հանգստի համար և, իսկ գիշերը՝ գործի:
Հիմի այսպես և նրա կանոնը: Յեթե վոնց ցերեկ-
վա լույսին կարող են նրան ճանաչել:

Լնվ բան ևս, քաղաք: Քո մեջ լինել ասել և տայ-
գայում լինել. միքանի ծառեր ծածկում են ամբողջ
անտառը:

35. ԳԱՂՏՆԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՆ- ԴԵՍ Ե ԴՈՒՐՍ ԳԱԼԻՍ

Անցել և յոթը տարի, վոր նա առաջին անգամ
այդ քաղաքում ծանոթացավ սոցիալիստների հետ:

Այն ժամանակ յերկաթուղու կամրջի մոտ յեղած
գնդակահարման որը, հունվարի 13-ին, այնպես թվաց,
թե սոցիալիստները շատ են:

Բայց նա բոլոր ցուցարարներին սոցիալիստները
տեղ ընդունեց: Իսկապես նրանք շատ չեյին: Այդ ար-
գեն նա հետո իմացավ խառատի ոգնականից:

Բայց հիմի այդ յեոթը տարվա ընթացքում լա-
տիշական յերկրի սոցիալ-դեմոկրատիան անճանաչելի
կերպով աճեց:

1906 թվի պատժիչ արշավանքները կոտորեցին
կուսակցության հիմնական կազմը, իսկ հիմա նրանք
կրկին լրացրած են ավելի հաստատ սոցիալիստներով,
քան այն ժամանակ:

Ուղղակի հրաշքներ են:

Կարծես կուսակցութունը հրաշալի հսկա յե,
վորի մի կտրած գլխի տեղ բսնում և տասը նոր գը-
լուխներ:

Ահա նա հիմի ապրում և թագստոցում և իր աչ-
քերով. դիտում և այդ կյանքի և մահի համար մղվող
պայքարին:

Յերկրորդ ռայոնում յերկու ամսվա ընթացքում
ձերբակալվեցին ռայոնական կոմիտեների համարյա
լրիվ յերկու կազմը: Բայց չանցավ և մի շաբաթ, անտ
ռայոնը ունի նոր կոմիտե:

Ամեն ամիս ձերբակալվում են հարյուրավոր ան-
դամներ, բայց կազմակերպութունը թվով աճում և:

Բանվորական մասսաների միջից դուրս և գալիս
նոր հոսանք, վոր լրացնում և մեծացնում և կուսակ-
ցության կարողութունը:

Առաջավոր մարտիկ բառալիոնները զորասյունե-
րով են գնում ցարական ամրոցը շտուրմի յենթար-
կելու: Նրանց սրբում և թշնամու կրակը: Բայց նրանց
հետևից ավելի աճում և գնում են նույն քայլվածքով
նոր կովող կադրեր, կարծես թե դա վոնինչ բան և:

Ընկած ընկերների դիակները վրայով նրանք
բարձրանում են ամրոցի պատները: Հարյուրավորնե-
րը, հազարավորները ընկնում են, իսկ նրանց յետե-
վից ավելի և ավելի աճում և գնում են նոր կովողնե-
րի հարյուր հազարավոր կադրեր, վորոնք սկսած գոր-
ծը կը հասցնեն վախճանի:

Այդպես եր պատկերանում նրա առջև պայքարը,
յերբ նա քիչ եր ծանոթ թագստոցի գործունեյության:
Հիմի նա տեսնում և, վոր դա իսկապես այդպես և:

Այ, որինակ՝ վերցնենք նրա տնկից ընկերովը,

վոր գրականության հետ միասին ձերբակալված եւ։
Չէ՞ վոր նա մինչև Կոմիտեյի անդամության ու անլե-
զալ գրականության եքսպեդիտորի պարտականու-
թյունների հանձնառու լինելը գիտեր, վոր նրան ըս-
պառնում է ցարական քրեական որենսդրելի 102-րդ
հոդվածը, այսինքն՝ տաժանակիր աշխատանք կամ
աքսոր։

Բայց նա գնաց այդ գործը կատարելու առանց
մտածելու։

Յեվ նա ուներ ծեր մայր, յերիտասարդ կին և
յերեխաներ։

Չէ՞ վոր նա գիտեր, թե անհաջողության դեպքում
ինչ վիճակի յե մատնում իր ընտանիքը։

Բայց այնուամենայնիվ հաստատ գնաց ընտրած
ճամբով։

Հասավ նրա հերթը։ Նրան ուղարկեցին աքսոր,
մայրը խելագարվեց, իսկ կինը մնաց յերկու փոքրիկ
յերեխաները գրկին...

Ահա այդ կատարվեց նրա աչքին...

Բայց մի՞թե դա միակ դեպքն էր։ Վոչ, ամեն
քայլափոխի կըհանդիպես այդպիսի դեպքերի։

Դուք այնպես եք կարծում, վոր դա ուրիշներին
վախեցնում էր։

Ընդհակառակը՝ մինչ այդ անտարբեր բանվոր-
ները գալիս էին նրա մոտ և խնդրում էին գրել
կուսակցության մեջ. նրանք այդ այդպես չեն թողնիլ։

Այդ յերկզկիսանի արծիվը անհրաժեշտ է վոչնչա-
ցընել։

Ահա թե ինչպես է բանվոր մասսան։

Վոչ, բանը գնում էր դեպի նոր ապստամբու-

թյուն։ Այդ նա հիմա զգում էր ամեն քայլափոխի։
Մարտիկների շարքերն աճում էին որեցոր։ Թագըս-
տոցը կուսակցության համար նեղ դարձավ։ Անհրա-
ժեշտ է գտնել նոր կազմակերպության ձև։

Խնչպիսի։

Լեզալ։

Պետք է ընդլայնել արհեստակցական միություն-
ների գործունեությունը։

Պետք է նրանց պաշտոնական ատյանը դարձնել
կուսակցական։ Պետք է նվաճել նրանց։

Բայց արհեստակցական միությունները որենքով
գրավում են վորոշ խնդիրներով, վորոնցից դուրս
վոստիկանը թույլ չի տալիս խոսելու։

Ուստի և բանվորները հնար են գտնում կազմա-
կերպել դանազան կուլտուր—կուսավորության ընկե-
րություններ։

Ինչ վոր չի տեղավորում իր մեջ թագստոցը, այն
գործադրություն է գտնում այստեղ։

Այստեղ ունենդիրների թիվն էլ շատ է։ Թագստո-
ցում քեզ տասնյակներն են լսում, այստեղ հազարա-
վորները։ Ամեն բանվորի չես կարող գրավել թագըս-
տոց, այստեղ նա սիրով է գնում։

Յեվ ահա թագստոցը դուրս է գալիս հրապարակ։
Թագստոցը իր մեջ չի տեղավորում արդեն մի կարող
կուսակցություն։

Բայց կուսակցությունն իր որենքներն ունի. մի
հրապարակի լեզալ հնարավորություններով. Ով նշա-
նակված է թագստոցի աշխատանքի՝ իրավունք չունի
մասնակցելու արհեստակցական միությունների և կուլ-
տուրական ընկերությունների մեջ. դա պետք է թագըս-

տոցի համար, իսկ բացարձակ հանդես գալը բաց և անուժ քո իսկական դեմքը:

Մեր տղան թագստոցում աշխատողի թվումն է: Ուստի և նա յերբեք չի հաճախում բաց ժողովներին: Նրա գործը հարմարվում է թագստոցի խմբակներին, կուսակցական կոնֆերենցիաներին ներկա լինելու և գրել կուսակցական թերթերում:

Նա խլցւորդի պես նստած է իր բնում: Միայն գիշերն է փողոց դուրս գալիս:

Իսկ շուրջը կյանքը յեռում է: Թագավորող դասակարգի վտտի տակ հողը տատանվում է: Կոմմունիզմի ուրվականը դարձյալ յերևաց:

Տեղներդ պի՛նդ կացեք, դահիճներ:

Թագստոցը հանդես է դուրս գալիս:

36. ՓԱԽՈՒՍ

Մեր տղան չղջիկի պես իր տեղից միայն գիշերն է պոկվում:

Բայց այդ ել անհաջողությունից չի փրկի:

Կուսակցության մարմնի վրա յերևաց նոր խոց-պրովակատորությունը:

Ընտանիքը առանց արատավորի չէ:

Պատահում եր մինչև հիմա յեւ վոր միջանի ընկերներ, հարցութորձի ժամանակ խոշտանգվելով չդիմացան և սկսեցին կուսակցական գաղտնիքները դուրս տալ: Յեղան, թեև հազվադեպ, այնպիսիներ, վորոնց զբաղեց ժանդարմերիայի առաջարկած հարուստ աշխատավարձը:

Այդ ամենը յեղել է:

Բայց դա հասարակ բան է այն խոցի համար, վոր հայտնվեց հիմա:

—Աշխատիր մտնել կուսակցության մեջ, ձեռքից սոցիալիստ, ակտիվություն ցույց տուր, միայն մեր թույլությամբ, և կուսակցությունը մեր ձեռքում կըլինի—ասում է ժանդարմական սպան իր զոհին կամ համախոհին:

Յեւ նրանք, այդ ստոր մարդիկ են: Նախ՝ կուստուրական ընկերության մեջ: Այստեղ նրանք ամենից ձախ են, իսկ ապա և խմբակում:

Այստեղ նրանք ամենագործունյաներն են:

Ամենքը նրանց վրա ուշադրություն են դարձնում: Նրանք առաջի պլանն են առաջանում: Հիմա նրանց առջև բացվում է կադմակերպության բարձր աստիճանի ճամբան:

Ամենքը նրանց հավատում են, գնահատում են:

Յեւ հանկարծ—դուրս է գալիս, վոր նրանք վտտիկանության պատվերով դավաճաններ են:

Այո, այդ խոցը հիմա մեծացել է:

Մի անհաջողության հետևում է մյուս անհաջողությունը: Հիմի ժողովում է և նրա հերթը:

Պրովակատոր հայտնվեց ամենասերտ ընկերական շրջանում:

Ուրեմն ի՞նչ, թե՞ այդ ամենի վրա: Մնա՞ իր տեղում:

Հույս դնի, թե ելի՞ կըհաջողվի, ինչպես միշտ: Ռիսկ անի:

Մին ել տեսար՝ դեռ պրովակատոր ել կըհամարեն...

Բայց անհաջողության ել կըհանդիպես ու տա՜ ժանակիր աշխատանքը համեցեք կանեն:

Վոչ, պետք է հեռանալ: Այդ վճռած է:

Նրան խորհուրդ են տալիս արտասահման գնալ: Բայց դա նշանակում է բոլորովին կտրվել սկսած գործից, յերկար ժամանած ձգել ընտելացած ու անհրաժեշտ գործը:

Վոչ, նա այդ բանին ընդունակ չէ: Ո՞վ պիտի գործը կատարի:

Նա կըգնա Ռուսաստանի խորքը, մի վորեն տեղ: Այնտեղ նրան սատանան էլ չի գտնի և նա կրկին կարող է իր գործը շարունակել: Ընդհատ է, նրան այնտեղ սպասում է նոր շրջան, այնտեղի կազմակերպության հետ նա կապված չէ: Բայց միթե նրա հետ դժվար է կապ ունենալ:

Յեվ ինչո՞ւ համար նա իսկապես խրվել է այդ Մեքսիկայի նահանգների գործի մեջ: Ռուսաստանը մեծ է: Այնտեղ նա ավելի յե պետք, քան այստեղ:

Վճռված է: Նա գնում է:

Բայց դա այնքան էլ հեշտ չէ:

Նրա լուսանկարը բոլոր լրտեսների մոտ կա: Իսկ կայարանները նրանցով լիվ լեցուն են: Նա ընտրում է գիշերային գնացքը: Հագնվում է շրջակա գյուղացիների նման: Սիգար է վերցնում, վորպեսզի դեմքը թագնի, զրպանը կոխում է զանազան շներ ու գնում է կայարան:

Նրան ուղեկցում է բանվորի կինը և տանտիկնոջ աղջիկը, վոր այն ապավորությունն ստացվի, թե ընտանիքը ամուսնուն ճամբու է գնում:

Տոմսակը սկզբից է գնված նրա համար: Նա գընում է ուղղակի վագոն, բռնում է պլացկարտով տեղը և տեղավորվում է վերին դարակում յերրորդ կարգի բոլոր հարմարություններով:

Բայց ի՞նչ են այդ կանայք կանգնել պատուհանների մոտ: Մինը մինչև անգամ նոթերը կիտել է: Ինչպես էլ գլխի չեն ընկնում... Հենց հիմա վոր ուշադրություն կըդարձնեն այս վագոնի վրա:

Այդպես էլ է:

Վագոն է վազում մի աղվեսի ունի, պսպստացող աչքերով և նստում է նրա դեմ: Լրտեսը մի վերստից յերևում է, իսկ այս ունի վերաբերյալ մարդ միթե կըստալվի:

Մոտենում է կանդուկտորը և տոմսակ է պահանջում այդ մարդուց: Սա ցույց է տալիս ձրի տոմսակը լուսանկարով:

Ե՛, այդպես էլ է. լրտես է:

Հիմի վո՞նց պիտի լինի բանը. ելի՞ հաշվենք կորավ-գնաց:

Յեթե լրտեսը նրան տեղնուտեղը կըճանաչի, ապա է՛ նա ձերբակալությունից չի խուսափի, իսկ յեթե նա միտքը դրել է հսկել նրա ճամբան, վոր միանգամից հետևի նաև մյուսներին՝ ապա փրկություն կա. կարելի յե գնացքի ժամանակ վար թռչել:

Պետք է սպասել...

Լրտեսը իր համար սարքվում է հարեան բաժանմունքում պատուհանի մոտ և պառկում է գլուխը նրա կողմը: Պարզ է—վճռել է ուղղեկցել, վորպեսզի հետևի կազմակերպության:

Նա գլխի չի ընկնում, վոր մեր տղան Ռուսաստանի խորքն է գնում: Չե՞ վոր առաջի անգամը չէ, վոր նա այդ ճամբով գնում էր այցելելու գավառական կազմակերպություններին և հիմա, անշուշտ դարձյալ այնտեղ է գնում:

Ահա թե ինչո՞ւ նրան միանգամից չձերբակալեցին: Ժանդարմերիան ուզում է կռուել բռնել յերկընքում:— Զգույշ, վոր ձեռներիդ ճախահավը բաց չըթողնեք:

Մի բան պարզ է.

— Պետք է փախչել: Պետք է ոգտվել գնացքի դանդաղեցումից մի վորևե պտույտում և ցած թռչել...

Դուրսը մութ գիշեր է, թագնվելը դատարկ բան է: Բայց իրերը: Իրերն ինչ անի: Հենց այնպես թողնի վագոնում: Զե՞ վոր ունեցած-չունեցածը դա յե: Առանց մի բանի մնա ձմեռվա կեսին ոտար յերկրում՝ խելացի բան չէ:

Վոչ, իրերը նա չի թողնի:

Բայց այդ դեպքում ի՞նչ անի: Իրերը ձեռիդ չես կարող վայր թռչել:

Բայց մի՞թե իրերը ազատությունից թանգ են:

Մի՞թե:

Ինչացո՞ւ յեն այդ հարցերը. նա մնում է: Ափսոսաց, ինչպես Տարաս Բուլբան իր ծխամուրճը:

Դե հիմի ասեք՝ գիժ չե՞:

Վոչ, վոչ-բոլորովին: Նրա գլխում մի ուրիշ ծրագիր հասունացավ:

Բավական է միայն դեն գցի վրայից գյուղացու շորը, խուզի միրուքը, գլխի սարքը փոխի՝ այն ժամանակ սատանան ել բազմության մեջ նրան չի ճանաչի: Պետք է ոգտվել լրտեսի ննջելուց, դուրս թռչել հանգուցավոր կայարանում, գնել նոր տոմսակ և պարզապես նստել նոր վագոնում:

Դադափար է:

Նա անցնում է այդ բանի իրագործելուն:

Կամացուկ հանում է ամեկին և թագցնում է գըրպանում: Ցած է թողնում մորթե գլխարկի ականջները և միայն պիշակով դուրս է գալիս վոտաց ճանապարհը:

Լրտեսը նիրհում է: Գնացքի ժամանակ նա առհասարակ նիրհում է և վեր է կենում միայն գնացքի կանգնած ժամանակը, վոր իր դոհին բաց չթողնի: Վոտաց ճանապարհին մեր տղան վեր է անում միրուքն ու բխելը, և գլխարկը լավ աչքերին քաշելով վերադառնում է իր տեղը: Վեր է կենում դարակը և ստվերի մեջ մնում:

Գրպանում համենայն դեպս մի կեպի ել ունի, վոր փափախի տեղ գլխին գնի, իսկ գլխատուկին դըրել է վերարկուն: Յեթե հաջողեցնի շորափոխությունը նա փրկված է:

Բայց վերարկուն կեպի չէ. գրպանում չես կարող թագցնել, յեթե հագնես, լրտեսը կըտեսնի:

Բայց մի բան պետք է մտածել: Արդյոք չի՞ կարելի վերարկուն թաշկինակի մեջ փաթաթել, կամացուկ նետել հարևան բաժանմունքը և վոտաց ճանապարհ գնալիս վերցնել:

Ականջ է դնում. հարևան բաժանմունքում բոլորը քնած են: Վագոնը անասոված կերպով թխթխկում է: Լրտեսը նիրհում է: Վոչ վոք ուշադրություն չի դարձնի վայր ընկնող կապոցի վրա:

Նա վերցնում է վերարկուն և դնում է հարևան բաժանմունքի վերին դարակում քնած ճանապարհորդի վոտների մոտ:

Արդյոք լրտեսը չտեսնի:

Վոչ, նա փախցնում եր քունը:

Վոտով մի հարված, և կապոցը թռչում, ընկնում և հարեան բաժանմունքի հատակի վրա:

Լրտեսի աչքերը բացվեց: Նկատեց: Հիմի ամեն բան կորավ: Վոչ, նա կրկին հիբնում է:

Մինչև հանգուցավոր կայարանը յերկու անգամ է գնացքը կանգնում: Այստեղ փոխվում են հերթապահ լրտեսները: Դա փորձով գիտե: Ուստի և կայարանը նրանցով յեռում է:

Ռիսկ անի՞:

Միևնույն է, դրանից դենը նրան չեն թողնի: Բայց վաճառ իմանաս: Մի անգամ վոր թողել են ուղեկցելու—կարող են ուղեկցել մինչև վերջ:

Նա ռիսկ կանի, հիմի արդեն փախուստը մինչև առավոտ հետաձգել չի կարելի: Որվա լույսով իսկույն կընկատեն կերպարանափոխությունը: Այն ժամանակ ամեն ինչ կորած է:

Ե, ինչ կըլինի՝ կըլինի: Նա ռիսկ կանի:

Ահա անցան վերջին կայարանը: Մինչև հանգուցավոր կայարանը 20 վերստ կա: Հիմի նա լարված նայում է ժամացույցին: Գնացքի հասնելուն տասը բուրսակ մնացած. նա ցույց է տալիս, թե գնում է վոտաց-ճանապահ:

Արդյոք լրտեսը նկատեց:

Նկատեց:

Բայց իրերը մնում են իրենց տեղը, ուստի լրտեսը հանգստանում է և նույնպես մնում է իր նստարանի վրա:

Իսկ նա զնալիս վերցնում է հետը վայր գցած վերարկուն, փափախի տեղ դնում և կեպին և դուրս է գալիս դռան մոտ: Անցնում է մյուս վագոնը, նրանից

եւ հետևյալը և մտնում է դարձյալ վոտաց ճանապահ:

Նա այստեղ կըմնա մինչև գնացքի կանգ առնելը:

Ահա և կայարանը:

Նա իջնում է, բեռնակիր է վերցնում:

—Վագոնի համար 1645, 9-րդ տեղ. դուրս բերեք իրերը՝ մի չեմոդան և և անկողին, մուշտակ, յես կըլինեմ կասսայի մոտ:

Բայց հանկարծ նա հիշում է, վոր լրտեսը կարող է հսկել նրա իրերի վրա: Անհրաժեշտ է, վոր նա դուրս թափի վագոնից նրան վորոնեղու:—Բեռնակիր,—նա ուզում է սրան պահել մինչև լրտեսին տեսնելը:

—Յես ուզում եմ տեղս փոխել յերկրորդ կարգը: Գնեցեք ինձ համար տոմսակ, իսկ հետո իրերս տեղափոխեք: Յես կը լինեմ բուքետում:

—Լսում եմ:

Բայց լրտեսը չի յերեւում: Պետք է, վոր մեր տղան բեռնակիրն պահի մի կերպ:

—Ձեր համարը: Լսում եք, ձեր համարը:

—Քսան:

Ահա և լրտեսը: Նա ուղղակի գլուխը կորցրել է և սլանում բազմության միջից:

—Լավ, գնացե՛ք:—Նա բաց է թողնում բեռնակրին:

Լրտեսը վագում է դեպի տոմսակների կասսան: Ձի գտնում: Վագում է ճանապարհորդների միջից. չի գտնում:

Բայց նա անախտ հորհուրդ է անում ուրիշների հետ... Բուրիին իրար անցան. հիմի լռիանությունը ցույց կըտա նրան...

Նա ուղղում է իմանալ, թե ինչ են խոսում այն-
տեղ: Մոտենում է նրանց:

Ի՞նչպես, լրտեսներին:

Յեզ Ինչո՞ւ վոչ: Մի՞թե նա ճանաչելի յե: Ձե՞, վոր
նա հագուստը փոխել է: Մոտենում է: Պարզ լավում է,
թե ինչպես տեղական լրտեսները հայհոյում են ուղեկ-
ցողին:

— Ախր ի՞նչ իշություն արիր, իրերը թողիր:

Հսկիր նրանց մոտ:

— Յեզ, գուցե նա վոչ մի տեղ ել չի ծլկել: Դու-
ցի պարզապես վոտաց ճանապարհումն ե: Գնանք իրերի
մոտ:

Ահա թե նրանք վո՞նց են: Գլխի ընկան: Իսկ ռըր
է հիմա բեռնակիրը: Կարողացավ արդյոք իրերը վեր-
ցընել: Հանկարծ նրան կը ընկնէ:

Հիմի միենույն ե: Նա կը գա բուֆետ և կը սպասի:
Դռան մոտ հանապարհում է բեռնակիրին:

— Ահա բերի աղա:

— Շնորհակալ եմ: Ահա այս ել քո աշխատանքի
համար:

— Վոր կուպեյում ե:

— Յույց կը տամ:

Հինգ բոպեյից հետո նա արդեն սարքվեց յերկ-
րորդ կարգի կուպեյում, հանվեց և պառկեց վերմակի
տակ...

Թող լրտեսները հսկեն նրա իրերի մոտ, յեթե
գտնեն:

Այսպես խաբեց նրանց:

Ի՞նչ կուզե լինի, սարսաղ են այդ լրտեսները:

Դե, հիմի թող գնան փնտրեն՝ թե գտնեն:

Իսկ այդ բոլոր ծառայության համար անհրա-
ժեշտ է շնորհակալություն հայտնել ժանդարմի գնդա-
պետից:

Նախաճաշից հետո նա մի նամակ է թխում ժան-
դարմերիայի վրա.

— Շատ յերախտապարտ եմ այն ուշադրության հա-
մար, վոր ցույց ավիք ինձ: Ձեր մարդիկ ինձ ուղեկ-
ցեցին մինչև Դվինսկ, ոգնեցին սարքվելու յերկրորդ
կարգում և յես առանց կանգ առնելու հենց նույն
գնացքով առաջ գնացի: Ասել են՝ առոււտուր, չեն ասել՝
առուկուր: Կարող եք հավատացած լինել, վոր ապագա
հեղափոխության ժամանակ ձեր աշխատանքները հար-
յուրապատիկ կը վարձատրվեն:

Ձեր հսկողության տակ՝ Յերկար:

Գցեց նամակը, դեմից յեկող գնացքի պոստարկը
և սկսեց սուրել կամարինսկի:

— Այստեղ վոր չեմ տեսնի, թե ինչպես կատարու-
թյունից ժանդարմի սպայի յերեսը պիտի կտալ:

Մնաք բարով, Ռիզայի ժանդարմներ:

Մնաք բարով, լրտեսներ:

Դուք ինձ մեծ պատիվ արիք՝ ձեր տեղավորելով
ձեր բոլոր ռեզիստացիոն մատյաններում իմ լուսա-
նկարը:

Գյուղական հովվին դուք բարձրացրիք մինչև հա-
մաշխարհային մեծություն:

37. ՄԵՆՔ ԴԱՐՁՅԱԼ ԿԸԿՌՎԵՆՔ

Այո, գլուղական հովիվը սոցիալ-դեմոկրատ դարձաւ:

Դրանում ծառայութիւնն է մատուցել խառատի ոգնականը, վոր նրան տվեց սոցիալիզմի մասին առաջին հասկացողութիւնը, բայց ավելի մեծ է ժանդարմերիայի ծառայութիւնը:

Այն խառնութիւնը, այն տմարդութիւնը, այն հեզնանքը մարդու վրա, վոր նրանք ցույց տվին, — նրան հեղափոխական դարձրին մինչև ծուծը:

Գործատուների ատելութիւնը նա դեռ ստրուկ մոր կաթի հետ է ծծել, իսկ իշխանութիւն խորամանկ մեքենայութիւն հանդեպ նրա աչքը բաց արեց խառատի ոգնականը, իսկ այդ վճռականութիւնը՝ վերջացնել այդ մեքենայութիւնը և աշխարհը վտտից մինչև գլուխը շուռ տալը նա ձեռք բերեց իր կյանքի ճամբին, և այդ վճռականութիւնը մտաւ նրա արյան և ուղեղի մեջ և վոչ մի կարիճի ոգնութեամբ այդ մարդուն մինչև անգամ ժանդարմերիան չի կարող ուղղել:

Նա ուխտեց վերջ տալ այդ կամայականութիւններին կամ մեռնել:

Յեւ վ նա այդ կըկատարի:

Նրա համար գոյութիւն չունի անձնական կյանք: Նա ամբողջովին բռնված է այս աշխարհը կերպարանափոխելու մի ձգտումով, նրա բռնադատութիւն հասարակակազմից դարձնել անհրաժեշտութիւն թագավորութիւն, սոցիալիզմի թագավորութիւն:

— Կապիտալիստական ստրկութիւնից — ազատու-

թիւն թագավորութիւն, բուրժուազիայի արյունալի ռեժիմից — պրոլետարիատի դիկտատուրա, պրոլետարիատի դիկտատուրայից — վերջ տալ դասակարգային հասարակութիւնը և հաստատել կոմունիստական հասարակակարգ, — ահա մեր ուղին:

Ով այդ ճամբան վոտ է դրել իր գործի արդարութիւն լիակատար գիտակցութեամբ, նրա համար նահանջ չկա:

Հին նավերը նա այրեց իր յետեւում, քնաց միայն իր առջևի ճանապարհը: Նա շատ հաճախ պահանջում է անձնական կյանքից հրաժարում, հրամցնում է զրկանքներ, հետապնդումներ, չարչարանքներ, բանտեր, աքսոր, տաժանակիր աշխատանք, գնդակահարում, կախաղան... Բայց այդ ամենը մեզ չի վախեցնում: Կընկնեն առաջին զորամասերը, կըվոչնչանան յերկրորդները, բայց մեր բացած ճեղքերից ներս կը սպրդեն կոմունիստների նոր կազմեր և կըտիրեն կապիտալիստական ամբողջին:

Այդպես է պատմական անհրաժեշտութիւնը, վոր վորոշում է մեր ուղին:

Յեթե դա քեզ չի վախեցնում, յեթե դու կարող ես կապերդ խզել ընտանիքիդ հետ, հին աշխարհի հետ, արի, աշխատենք ձեռք-ձեռքի տված և միասին բաժանենք ցավն ու խնդրութիւնը: Դու կըկորցնես հին բախտավորութիւնը, յեթե նա ընդհանրապես գոյութիւն ունի, և ձեռք կըբերես նոր բախտավորութիւն:

Առանց անձնական կյանքը ամբողջի հետ համաձայնեցնելուն չկա և չի կարող լինել վոչ մի բախտավորութիւն:

Այսպես եր գրում են իր նոր ապաստարանից

այն առաջին կնոջը, վոր ուսուցչության և թագրատոցի առաջին տարիները նրա սիրտը գրավել էր: Այդ կինը, մնաց այնտեղ իր յետեւ, չէր կարողանում հին աշխարհի հետ, իր ընտանեկան ոջախի հետ ունեցած կապերը խզել: Յեւ նա, առանց յերկար մտածելու հեռացավ... Առանց ընտանիքի, առանց հարազատների առանց ծանոթների...

Բայց միթե նա հիմա մենակ է:

Նրա հետ հարյուրավոր են, հազարավորներ: Նա հենց առանց ընտանիքի ու առանց ցեղի: Նա նրանց հետ հնուց ծանոթ չէ, բայց նրանց կապում է ներկան, ապագան, ընդհանուր պայքարը, կորուստներն ու հաղթությունները: Յեւ նրանց մեջ կան այնպիսի կանայք, վոր կարող են հին աշխարհի կապերը խզել և համարձակ նայել մահվան աչքերի մեջ:

Նա ձեռք բերեց անձնական բախտավորություն ընդհանուր բախտավորության մեջ:

Նա և մասսաները— դա միասնական ամբողջություն է:

Նրա չորս կողմը դարձյալ յնուում է թաղստոցային կյանքը: Նա կրկին այդ կյանքի ջրապտույտի մեջ է:

Շարքից հենց մի գլուխ դուրս են գալիս մի քանիսները, բայց նրանց տեղ գալիս են ուրիշները տասնյակներով և հարյուրավորներով:

Մեր ուղին... Դեռ հեռու չե նա և դժվար... Բայց մարտիկ բատալիոնները հաստատ քայլվածքով գնում են և հաղթում են ճամբին ամեն խոչընդոտի:

Առաջներումս դեռ սպասում են դաժան կռիվներ, բայց վառողի պահեստներում դեռ կա վառուդ:

—Մենք դեռ կըկռվենք—սատանան տանի:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0333039

13.586

891.71

U-77